

SOSIAALINEN HALLITSEMASSA YHTEISKUNTAA

Hallinnallinen projekti Émile Durkheimin yhteiskuntateoriassa

Lucas Pardo
Pro gradu-tutkielma
Sosiologia/ Kansalaisyhteiskunnan
asiantuntijuuden maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
kevät 2013

TIIVISTELMÄ

SOSIAALINEN YHTEISKUNNAN HALLITSIJANA

Hallinnallinen projekti Émile Durkheimin yhteiskuntateoriassa

Lucas Pardo

Sosiologia/ Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Esa Konttinen

Kevät 2013

sivumäärä: 90 sivua

Tutkielmassa esitetään Émile Durkheimin sosiaalista koskeva teoretisointi ja sen käsittävä yhteiskuntateoria hallinnallisen projektin näkökulmasta. Perspektiivin mahdollistaa Durkheimista tehtävä tulkinta, joka käyttää hyväkseen Michel Foucault'n teoretisointia ja tästä johdettua ns. hallinnan analytiikkaa. Tutkielmassa Durkheimin teoretisointi esitetään poliittishistoriallisista lähtökohdasta käsin, ja tarkastellaan sen influenssia hallintavallan muotoutumiselle. Tässä yhteydessä nostetaan esille kaksi ilmiötä: poliittisen sosiaalistuminen ja sosiaalisen tiedonkentän muodostuminen.

Erittelemällä Durkheimin teoriaa sosiaalisen ympäriltä, pyritään osoittamaan miten sen kautta muodostuu tietynlainen pyrkimys muokata yhteiskuntaa tietynlaisen hallinnon välityksellä. Hallinnan analytiikkaa käyttäen nostetaan esille Durkheimin yhteiskuntateoriasta löytyvä hallinnallinen projekti, jonka yhteyksiä liberaaliin hallintaan ja liberaaliin käsitykseen kansalaisyhteiskunnasta tuodaan näkyviin.

Edellä esitetyt toimet suoritetaan käsitelmäärittelyllä ja käsitteitä rinnastamalla. Rinnastus tapahtuu analysoimalla Durkheimin teoriaa Foucault'n ja hallinnan analyttikoiden teoretisoinnin kautta. Hallinnallisen projektin osoittaminen Durkheimin teoretisoinnissa ja Durkheimin teoretisoinnin yhteyden liberaaliin hallintaan tehdään määrittelemällä liberaalin hallinnan tunnuspiirteitä sekä sen sisältämistä ilmiöistä tehtyjä analyysejä, ja vertaamalla näitä Durkheimin teoriaan. Kyse ei ole historiallisempiirisestä tutkimuksesta vaan tutkijan luentaan perustuva yhtymäkohtien konstruointi.

Tutkielma lähtee liikkeelle kuvauksella poliittishistoriallisesta ympäristöstä, jossa Durkheim kehitti yhteiskuntateoriaansa. Myöhemmin tarkastellaan miten sosiaalisen tiedonkentän muodostuminen ja valtion roolin muokkautuminen vaikuttivat poliittisen sosiaalistumiseen. Tätä ennen käydään läpi Durkheimin teoria sosiaalisesta, sekä hallinnan analyttinen käsitys sosiaalisesta. Durkheimin käsitys sosiaalisesta tulkitaan uudestaan hallinnan analyttisestä perspektiivistä, jolloin saadaan esille Durkheimin teorian hallinnallinen projekti ja sen yhteydet liberaaliin hallintaan. Lopuksi pohditaan mitä merkityksiä sosiaalisen kytköksillä liberaaliin hallintaan on sosiaalitieteellisestä näkökulmasta.

Avainsanat: Durkheim, sosiaalinen, tiedonkenttä, liberaali hallinta, yhteiskuntateoria

SISÄLLYS

SISÄLLYS.....	1
JOHDANTO.....	2
1. SOSIAALISEN HISTORIAALLINEN MAHDOLLISUUS	6
2. SOSIAALINEN DURKHEIMIN SILMIN.....	14
2.1 Työnjako ja solidaarisuus – eriytyminen ja eheys.....	16
2.2 Kollektiivinen tajunta, peruskategoriat ja representaatio	19
2.3 Sosiaalinen ja moraalinen järjestys	25
2.4 Normaali ja sen oikeutus moraalaisella järjestyksellä	28
2.5 Sääntö, oikeudenmukaisuus ja säätely.....	33
2.6 Teoreettinen strategia ja hallinnallinen projekti.....	38
3. SOSIAALISEN POLIITTISUUS JA POSITIIVISUUS	45
3.1 Hallinnan analyyttisen käsityksen lähtökohtia - tieto ja valta	46
3.2 Sosiaalisen positiivisuus.....	48
3.3 Sosiaalinen tiedonkenttä	51
4. SOSIAALINEN OSANA LIBERAALIA HALLINTAA.....	55
4.1 Luonnollisuus ja tapa hallinnoida turvallisuuden dispositiivissa	55
4.2 Normaali ja väestö turvallisuuden dispositiivissa	60
4.3 Kansalaisyhteiskunta Turvallisuuden dispositiivissa	64
5. SOSIAALINEN TOISIN SILMIN	70
5.1 Poliittisen sosiaalistuminen	71
5.2 Poliittisen sosiaalistuminen sosiaalisen tiedonkentän välityksellä valtion ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutuksessa	76
5.3 Sosiaalisen tiedonkentän erittelyä hallinnan analyyttisessä	79
kontekstissa.....	79
6. POHDINTOJA	82
LÄHTEET.....	88

JOHDANTO

”Hän ei näet voi paeta luontoa muuten kuin luomalla toisen maailman, jota hän hallitsee.”

-Émile Durkheim (Sosiaalisesta työnjaosta 1990, s. 352)

Vuonna 2010 pidettyjen sosiologiapäivien avajaispuheessa silloinen Jyväskylän yliopiston rehtori Aino Sallinen ylisti sosiologiaa sen saavutuksista yhteiskunnan hallitsemiseksi. Hän kiitteli ja kannusti sosiologeja innovoimaan ja kehittämään välineitä, joilla yhteiskunnallinen toiminta saataisiin vielä paremmin hallinnan alaiseksi ja näin monet yhteiskunnalliset ongelmat ratkaistuksi. Kuuntelin puhetta pöyristyneenä ja hieman huvittuneena. Muistan miettineeni tietääköhän Sallinen mitä sosiologia edes on ja mille kuulijakunnalle puhuu. Eihän sosiologia pyri hallitsemaa yhteiskuntaa, pikemminkin se pyrkii kuvaamaan miten yhteiskunnalliset ilmiöt muodostuvat, mistä ne johtuvat ja päinvastoin kuin mitä Sallinen sanoi, löytämään niitä ongelmia joita yhteiskunnan järjestys tai hallinta teettää.

Vai onko sosiologiassa sittenkin kyse yhteiskunnan saattamisesta paremman hallinnan alaisuuteen? Tätä pohtiessani törmäsin hallinnan analyttiseen kirjallisuuteen¹, jossa nostettiin esille sosiologian klassikon Émile Durkheimin nimi esille. Selväksi kävi, että toisin kuin Sallinen, hallinnan analyttisessä kirjallisuudessa uusia ja vanhoja innovaatioita ei otettu vastaan pelastajina, vaan niistä nostettiin esiin pikemminkin se puoli, miten ne ovat tuottamassa epämiellyttäviä seurauksia ratkaisujen sijaan. Mutta mitä tekemistä Durkheimilla on tämän hallinnan kanssa? Eikö oleellisinta Durkheimin ajattelussa ole sosiaalisen käsittäminen sui generis, sosiologian luonnontiedemäisyys ja traditionaalisen yhteiskunnan erojen selittäminen modernista yhteiskunnasta? Ja miksei näitä sitten tarkastella tarkemmin hallinnan analyttisissä teksteissä kun Durkheim yhdistetään hallinnan rationaliteetteihin (kts. esim. Dean 1999, 124-125; 2007, 41 ja Rose 1999 116-118)?

¹ Lasken Michel Foucault'n tietyt teokset myös hallinnan analyttikoihin, vaikka pikemminkin suuntaus on saanut alkunsa hänen tutkimustensa pohjalta.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää miten Durkheimin teoreettinen korpus ja siihen liittyvät käsitykset ovat yhteydessä yhteiskunnan hallinnallistumiseen. Mitä hallinnallisia piirteitä Durkheimin ajattelussa on, miten ne ovat voineet kytkeytyä valtion harjoittamaan hallintaan ja mikä osuus niistä muodostuneella tiedolla on tässä hallinnassa. Tässä selvityksessä keskeiseksi käsitteeksi nousee sosiaalinen, jota tullaan tarkastelemaan Durkheimin käsittämällä tavalla ja uudelleenlukemaan se hallinnan analyytikoiden perspektiivistä käsin. Tällöin nousee esiin Durkheimin hallinnan tieteellinen projekti, sosiaalisen positiivinen luonne ja sen kytkeytyminen sosiaalisen tiedonkentän muodostumiseen. Sosiaalisen tiedonkentän kytkeytymisestä hallinnan rationaliteettiin voidaan nähdä muodostuvan poliittisen sosiaalistumista, jonka välityksellä kansalaisyhteiskunta on nähtävissä tietynlaisena hallinnan objektina.

Miten sosiaalista lähestytään tutkielmassa? Hallinnan analytiikassa on tarkasteltu sosiaalisen osuutta tietyn tyyppisen hallinnan muodostumiseen. Tällöin tarkastellaan sitä, minkä eri tekniikoiden, menetelmien ja logiikan myötä on voitu muodostaa sellaista toisiinsa yhtenevää tietoa ja sen mahdollistavia hallinnallisia ohjelmia, joita nimitetään sosiaalisiksi. Siinä ei siis tutkita sitä, mitä sosiaalinen on vertailemalla eri teorioita ja niiden esittämiä käsityksiä, testaamalla näitä ristiin teoreettisesti tai empiirisesti. Kaikenkattavaan yleiskäsitykseen päätyminen sijaan pyrkimyksenä on selvittää miten tieto-vallan verkostoista muodostunut käsitys sosiaalisesta ja tavoista kerätä tietoa, muodostaa totuuksia, oikeuttaa ohjelmia ja tuottaa subjektioita, on koostunut. Sekä nostaa esille tästä muodostuneita vaikutuksia.

Vaikka tutkielma ottaa hallinnan analyyttisen otteen, siinä ei tulla tekemään vastaavanlaista analyysia. Tämä tarkoittaa sitä, etten tule tutkimaan miten erilaisten strategioiden, tekniikoiden, käytäntöjen, instituutioiden suhteet kietoutuivat Durkheimin mahdollisuuteen tehdä tietyllä tavoin tiedettä ja toisaalta miten Durkheimin hahmo vaikutti ja kiinnittyi erilaisten käytäntöjen muodostumiseen. Kosketus Durkheimiin tapahtuu vertailemalla hänen ajatteluaan liberaaliin hallintaan liittyviin piirteisiin ja katsomalla miltä osin nämä limittyvät keskenään. Tätä vertailua varten Durkheimin sosiaalisen teoria on käytävä perin pohjin läpi. Sääntöliikkeen kuvailun mahdollistamalla vertailulla pyritään siis näyttämään yhteys Durkheimin ajattelun ja liberaaliin hallintaan liittyvän sosiaalisen tiedonkentän muodostumisen välillä.

Pyrkimyksenä ei siis ole näyttää *millainen* tämä yhteys on ja genealogisesti täsmentää Durkheimin roolia sosiaalisen kautta hallitsemisen muotoutumiseen.

Sosiaaliseen otettavaa lähestymistapaa voi selventää Niemen, Kotirannan & Haakin (2011, 13-19) muotoilemalla määrittelyllä. He jaottelevat sosiaalisen tutkimuksen neljän eri ulottuvuuden tai kontekstin kautta. Nämä ovat sosiaalitieteellinen, fenomenologis-hermeneuttinen filosofia, sosiaalisen ontologia ja etiikka (kts. myös Lagerspetz, Ikäheimo & Kotkavirta 2001). Näistä sosiaalisen ontologia ja sosiaalitieteellinen konteksti ovat lähimpänä tässä tutkielmassa käytettyä lähestymistapaa sosiaalisen tutkimiseen.

Sosiaalitieteiden näkökulma kumpuaa kysymyksestä onko kollektiiviset ilmiöt selitettävissä yksilöistä käsin, vai tuleeko yksilö toimintoineen, suhteineen ja ominaisuuksineen selittää kollektiivista – sosiaalisesta käsin. Tähän kysymykseen liittyy oleellisesti myös kiista eritasoisten rakenteiden vaikutusten ja yksilön eristetyn toimijuuden välillä. Samalla sosiaalitieteissä tuodaan esille sosiaalisen osuutta yhteiskunnallisissa ilmiöissä. (Niemi, Kotiranta & Haaki 2011, 14.) Sosiaalisen ontologiaa tutkittaessa kysytään sosiaalisen olemassaolon, sen todellisuuden ja koostumuksen perimmäisiä ehtoja. Tämä analyyttisen kielifilosofian perinteestä kummunnut tarkastelutapa keskittyy pohtimaan erilaisten säännönmukaisuuksien ja mahdollisten jaettavissa olevien yksiköiden luonnetta. (emt. 16.)

Tutkielmassa käytetyn tarkastelunäkökulman voisi katsoa lukeutuvan sosiaalitieteelliseen ja sosiaalisen ontologiaan. Näkökulma ei kuitenkaan itsestään selvästi istu kummankaan näiden suuntauksen satulaan. Sosiaalisen ontologiasta näkökulma eroaa analyyttisen kielifilosofian perinteen poissaololla. Vaikkakin sosiaalista tarkastellaan osittain sen ontologista perustaa tiedustellen, niin sitä ei määritellä, eksplikoida, esitetä tai pyritä todistamaan analyyttisen kielifilosofian perinteiden mukaisesti. Tämä ero lähestymisessä sosiaaliseen tuo myös erimuotoisia vastauksia siitä millainen ja mitä sosiaalinen (ontologia) on. Tietyin varauksin voisi sanoa, että vaikka tutkielmassa kosketellaan sosiaalisen ontologiaa, on käsiteltävissä oleva sosiaalinen eri kohde kuin sosiaalisen ontologiassa käsiteltävä sosiaalinen.

Sosiaalitieteelliseen näkökulmaan tutkielman konteksti sopii sikäli yksin, että kummassakin tarkastellaan sosiaalisen rakenteita ja miten ne muodostuvat. Samoin kiinnostuksen kohteena on tarkastella miten sosiaalinen ilmenee yhteiskunnallisissa ilmiöissä. Kuitenkaan tulokulma näihin kysymyksiin ei ole yksilö/rakenne -selvittely tai se mitä sosiaalisia ilmenemismuotoja jossain yhteiskunnallisessa ilmiössä on – ts. miten joitain ilmiöitä voidaan selittää sosiaalisella. Voita isiinkin sanoa, että tutkielmassa lähestytään sosiaalista sosiaalitieteellisestä näkökulmasta tiedustelemalla sosiaalitieteellisen näkökulman tulkintaa sosiaalisesta. Sosiaalista ei siis aseteta pienimmäksi yksiköksi – metodologista individualismia vastaan – selittämään ilmiöitä, vaan tarkastellaan miten tämä sosiaalitieteellinen sosiaalinen on muodostunut.

Tutkielma tulee etenemään seuraavasti. Ensimmäisessä luvussa käyn läpi vahvasti Donzelotin tutkielmiin nojautuen sitä mitä hän kutsuu sosiaalisen keksimiseksi, eli miten Ranskan (poliittisen) historian saatossa sosiaalinen muotoutui tietynlaisena alueena ja tiedonkenttänä. Donzelotin avulla pääsemme Durkheimin kintereille osallisena tämän sosiaalisen muodostumiseen, sekä hahmottamaan alustavasti mitä poliittisen sosiaalistuminen tarkoittaa. Tästä jatketaan tarkastelemalla lähemmin Durkheimin käsitystä sosiaalisesta ja sitä, miten hän määrittelee teoreettisia peruspalikoitaan ja siinä sivussa sosiologista projektia sekä käsitystä hyvästä yhteiskunnasta. Kolmannessa luvussa siirrytään tarkastelemaan millaisia piirteitä sosiaalisella nähdään olevan hallinnananalytiikassa. Määritellään se mitä tarkoitetaan sosiaalisella tietynlaisena alueena ja tiedonkenttänä, sekä tehdään eroa siihen käsitykseen minkä Durkheim antaa sosiaaliselle. Kun olemme paikantaneet hallinnananalyttisen käsityksen sosiaalisesta voimme verrata miten Durkheimin ajattelu sijoittuu turvallisuuden dispositiiviin ja tässä kontekstissa muotoutuneeseen liberaaliin hallintaan. Tämän jälkeen on mahdollista tarkastella mitä poliittisen sosiaalistumisella tarkoitetaan ja tarkastella mitä sen teoreettishistoriallisista puitteista aiheutuu. Lopulta näemme miten turvallisuuden dispositiivissa kansalaisyhteiskunta muodostuu sosiaalisen tiedonkentän välittämänä liberaalin hallinnan objektiksi.

1. SOSIAALISEN HISTORIAALLINEN MAHDOLLISUUS

Jacques Donzelot (2007) tarkastelee sosiaalista poliittisen historian lähtökohdista. Sosiaalista tarkastellaan ensisijaisesti tietynlaisena tapana nähdä ihmisten, heidän ominaisuuksiensa ja ryhmittymien välisiä suhteita sekä mitä nämä suhteet tarkoittavat valtion ja sen toimintojen kannalta. Sosiaalinen saakin Donzelotin tarkastelussa merkityksensä siitä, miten sen kautta alettiin ajatella ja vaikuttaa poliittisesti, miten tietyn aikakauden politiikka sai sosiaalisesta oikeutuksensa ja perustavan todisteen poliittisten päätösten myötä tehtävien toimien vaikuttavuudesta – tai epäonnistumisesta. Sosiaalinen muodostui tarkoittamaan asiantuntijoille, poliitikoille ja kansalaisille turvaa erilaisia vastoinikäymisiä vastaan. Yhä kattavampi (sosiaalinen) turva ja ehkäisy terveyden, työn ja teollistumisen vaaroista alkoivat tarkoittaa kehitystä, ja ne muodostuvat politiikan päämääräksi (Donzelot 1980, xxvi-xxvii).

Kirjassaan ”Sosiaalisen keksiminen” Donzelot tarkastelee demokraattisen valtion historiaa Ranskan vallankumouksien ja tasavallan kehittymisen kautta. Tässä viitekehyksessä demokratian historia näyttäytyy sisällissodan (vallankumous) ja järjestyksen, yksilön ja valtion, suvereniteettien ja vapauden välisenä sovitteluna – tai pyrkimyksenä sovitteluun. Tässä historiassa hän keskittyy yhteen ratkaisevaan tieteelliseen keksintöön, jolla on käännteentekevä merkitys valtionhallinnolliseen toimintaan, nimittäin sosiaaliseen. Kuten jo kirjan alaotsikko (”Tutkielma poliittisten intohimojen heikentymisestä”) vihjaa, hän tutkii sosiaalisen muodostumista suhteessa poliittisen uudelleenmuotoutumiseen. Donzelot ymmärtää sosiaalisen keksintönä, joka on auttanut yhteiskunnan hallittavaksi tekemistä kapitalistisessa liberaalissa demokratiassa. Yhteiskunnan, joka pyrkii toteuttamaan yksilöiden autonomian ja valtion suvereniteetin sortumatta sisällissotaan. Samalla tässä sosiaalisen läpäisemässä yhteiskunnassa tietty sosiaalisesti määrittynyt elintason vaatimus jättää jälkensä vapauden ja vaihtoehdot. (Donzelot 2007, 11-12.)

Sosiaalisen tulemista edelsi Donzelotin mukaan Ranskassa tasavaltalaisen valtion, universaalien kansalaisuuden, sekä poliittisen suvereniteetin ja yhteiskunnallisten olojen välinen repeämä (Donzelot 2007, 26-53). Helmikuun vallankumouksen (1848) jälkeen tasavallassa huomattiin kansalaisten suvereniteetin ja yhteiskunnallisten olosuhteiden välinen

kuilu. Samalla kun kansalaiset olivat vapautuneet ja saaneet poliittisen suvereniteettinsa, heillä ei ollut ruokaa syödä, rahaa käydä kahviloissa ja teatterissa, taitoa lukea tai tapaa pitää itseään terveenä. Niin pitkään kun kuilu oli tasoittamatta, vaarana oli uhka taantua uuteen sisällissotaan ja vallankumoukseen². Samalla kun uusi tasavalta oli epäonnistunut odotuksissa muodostaa kansalaisten tasa-arvoisuuden ja autonomian, niin se oli tuhonnut vanhat suhteet ja hierarkiat, jotka olivat taanneet aiemman yhteiskuntajärjestyksen – esimerkiksi läänimaksut, suojelussuhteet, patronaattioikeuden. (Donzelot 2007, 26.)

Vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen kansa (”Pariisin työläiset”) alkoi vaatia oikeutta työhön. Käsitys oikeudesta oli ajalta ennen vallankumousta. Siinä despotismiksi katsottiin sitä, kun yhteiskunnan luonnollista järjestystä horjutettiin ja tasapainoa rikottiin tuottamalla uusia oikeuksia. Siksi jokaista saatua oikeutta kohtaan tuli poistaa etuoikeus. Näin joka hetki kun oikeutta työhön ei saataisi julistetuksi, tarkoitti se joidenkin (omistavan osan) juonittelua omien etujen säilyttämiseksi. Työn oikeuden julistamisessa nähtiin uhkana, että se saattaisi johtaa työvälineiden – maan ja tuotantovälineet – lailliseen anastamiseen. Jos töitä ei löytyisi jokaiselle, hänen tulisi saada työvälineitä, joilla voisi teettää itselleen töitä. (Donzelot 2007, 28-31 ja 41.)

Näkökulmista riippuen uuden tasavaltalaisen valtion rooli ja sen suvereenin kansalaisen asema nähtiin erilaisina. Liberaalien käsityksen mukaan railon umpeen kuromisessa oli kyse ajasta. Yksilöiden poliittinen suvereniteetti johtaisi ajan myötä markkinoiden kautta yhteiskunnallisten olojen paranemiseen. Sosialisteille taas kysymys oli päättäväisyydestä. Valtio tuli valjastaa muutoksilla, jotka toisivat paremmat oltavat yhteiskuntaan. Rousseasta ammentaville tasavaltalaisille kysymys kuului miten myöntää oikeudet niille, joiden yhteiskunnalliset olot olivat huonommat kuin heidän poliittinen statuksensa. Tämä tuli tehdä ilman että heille muodostuisi samalla oikeus, joka ylittäisi valtion – kuten oikeus työhön, joka voisi johtaa siihen, että yhden ryhmän tahto astuisi yleistahdon yli. (Donzelot 2007, 49-53.)

² Vielä ei ollut käsitystä kurjuudesta sellaisena ilmiönä, jonka perusta olisi sosiaalisessa, jonka piirteet olisi mitattavissa ja joka saattaisi olla patologinen.

Tässä historiallisessa tilanteessa alkoi koostua tapoja joilla voitaisiin hallita kansaa demokraattisen yhteiskunnan kehityksessä ja saattaa tasapainoon suvereenin yksilön ja valtion legitimitetti, sekä kurjuuden ristiriitojen aiheuttama tila. Samalla tulisi määritellyksi suuri kysymys valtion ominaisuuksista, valtuuksista ja rajoista. Donzelotin mukaan (2007, 57) tästä tilanteesta muodostuneissa ratkaisuissa Émil Durkheimilla oli suuri rooli. Hän vaikutti sosiaalisen, solidaarisuuden ja työnjaon muotoutumiseen osaksi poliittista ajattelua ja hallinnon hyödyntämää tiedonkenttää.

Kuinka Durkheimin käsittämä sosiaalisen todellisuus mahdollisti Donzelotin näkemyksen mukaan uuden perustan valtion ja kansalaisten asemille, suhteille ja käsitykselle näiden toiminnasta ja valtion legitimoinnista? Miten sosiaalisen ja solidaarisuuden käsitteiden ja todellisuuksien myötä liberaalien, sosialistien ja tasavaltalaisten kannat yksilön ja sopimuksen ensisijaisuudesta, alistussuhteiden ensisijaisuudesta tai suvereenien muodostaman yleistahdon ensisijaisuudesta oli mahdollista ohittaa ja nähdä nämä poliittiset suhteet uudenlaisen järjestyksen alaisina?

Durkheimin mukaan yhteiskunta ei ollut vapaaehtoisen päätöksen tuotosta jo siitä yksinkertaisesta syystä, ettei päätöstä yhteiskunnan muodostamisesta sen kansoittamien ihmisten kesken ollut koskaan tehty. Päinvastoin yhteiskunta tekee mahdolliseksi vapaaehtoisen sopimisen. Moderneissa orgaanisen solidaarisuuden määäämissä yhteiskunnissa työnjaon muodostama keskinäisriippuvuus toisista, tekee yksilöistä vapaita ja mahdollistaa sopimisen. Yhteiskunnan toiminta ja muoto määräytyy lopulta sosiaalisten lainalaisuuksien mukaisesti. (Donzelot 2007, 59-61.)

Koska yksilö ja hänen toimensa yhteiskunnassa ovat Durkheimin käsityksessä alisteisia sosiaaliselle, yksilö ei voinut rakentaa yhteiskunnan perustaa tai vastustaa tätä perustaa. Siksi liberaali näkemys autonomisiin ja vapaisiin yksilöihin perustuvasta sopimuksesta, tai sosialistien näkemys tämän perustan viimekätisestä luokkariippuvuudesta, eivät voineet olla lähtökohtana ja yhteiskunnan perustana. Vaikka sopimuksia tehtäisiinkin ja vaikka yhteiskunta jakautuisi luokkiin ja sen rakenne kuvastaisi näiden luokkien suhdetta, ovat ne (yksilöt ja luokat) jo valmiiksi osa sosiaalista todellisuutta ja siten sen lainalaisuuksien alaisia. Myöskään

yksilö tai luokka ilmiönä eivät muodosta yhteiskuntaa vaan ne muodostuvat sosiaalisen kautta. Durkheim katsoi että modernin yksilön vapaus ja yhteiskunnan solidaarisuuden ylläpito syntyvät yhdessä työnjaon keskinäisriippuvuudesta.

Sosiaalisen perustavuudesta on myös johdettavissa, että se on perustavampaa laatua kuin yhteiskunnan rakenteet. Yhteiskunnalliset rakenteet pohjautuvat sosiaalseen, jolloin pohjimmiltaan erilaiset patologiat ovat johdettavissa sosiaalseen eikä yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Kun ajatellaan erilaisia yhteiskunnallisia patologioita, ei näitä tulisi etsiä luokkien välisistä suhteista tai yksilön tahtoon, kyvykkyyteen tai luontoon perustuvasta tilasta. Yhteiskunnan patologiset ilmiöt, yksilöiden välisten siteiden repeäminen ja eri ryhmittymien välisten konfliktien voimakkuus johtuu siitä kuinka hyvin sosiaalinen kuvastuu yksilöiden kautta yhteiskunnassa. Näiden yhteiskunnallisten patologioiden ratkaisemisessa nousee esille valtion rooli, ja politiikan kenttä, missä vasta sosiaalisten lakien huomioon ottamisen jälkeen on tilaa eri poliittisten ideologioiden välisille suuntauksille.

Valtion tulisi kohdistaa toimensa niin, että sosiaalinen voisi välittyä luonnollisesti yhteiskuntaelämään. Valtion tehtäväksi tulisi taata sosiaalisten voimien esteetön välitys, jolloin solidaarisuus ja työnjako välittyisivät yksilöihin ja näin organisoisi heidän toimintaansa. Täten valtion ei tule muuttua yhteiskunnalliseksi toimijaksi, joka vaikuttaa yhteiskuntaan haluamallaan tavalla, vaan pikemminkin yhteiskunnan kirkoksi, joka välittää solidaarisuuden sanomaa ja jonka kautta jäsenet voivat vaikuttaa yhteiskuntaan³. (Donzelot 2007, 63-64.) Näin vältytään vaaralta, että valtion kautta yksi luokka hallitsisi toista tai että valtio häiritsisi yksilöiden vapautta. Valtion tulee vain välittää ja tehdä korjausliikkeitä yhteiskunnassa tapahtuneisiin vinoutumiin, jotka johtuvat orgaanisen solidaarisuuden rakenteesta poikkeamisesta liian tukahduttaviin tai välinpitämättömiin siteisiin.

Durkheimin sosiaalisen teoretisoinnin ja solidaarisen järjestäytymisen avaamaa uutta ajattelutapaa sovelsi, polemisoi, muunsi ja syvensi poliittiseksi aatteeksi Léon Duguit,

³ Donzeotin viittaus valtiosta kirkkona, viittaa Durkheimin yhteisön uskonnolliseen alkuperään.

Maurice Hauriou ja Léon Bourgeois. Donzelotin mukaan Duguit katsoi, ettei valtiota tai kansalaisia tulisi ajatella ja problematisoida suvereniteetin kautta, eikä ainakaan rakentaa suvereeniksi toimijaksi (Donzelot 2007, 75). Valtion valta tulisi perustaa yhteiskunnan solidaarisuutta vahvistaviin toimiin erilaisina julkisina interventioina. Näin valtion olemassaolo olisi oikeutettavissa sosiaalisilla laeilla, jotka taas perustuivat sosiaalisen todellisuuden lainalaisuuksiin. Solidaarisuus, toisin kuin suvereniteetti, perustui kansalaisten keskinäisriippuvuuteen, jolloin valtion kaikkien toimien tulisi keskittyä solidaarisuuden vahvistamiseen ja ne samalla rajoittautuisivat vain tähän toimeen. Vastaavasti yksilö ei näyttäytynyt pelkästään oikeuksien omistajana, vaan yhteisöllisten tehtävien velvoittamana. Solidaarisuudesta katsoen yksilöiden oikeudet muodostuivat niiden tehtävien ja funktioiden kautta, joita yksilö tai ryhmä tuotti yhteisölleen tai yhteiskunnalle – täten vahvistuu yhteiskunnallisen elämän vaatima keskinäisriippuvuus.

Duguit'n aikalainen Hauriou ei katsonut solidaarisen tulevan välittömästi sosiaalisista lainalaisuuksista ja kritisoikin Duguit'ta siitä, että solidaarisuuteen perustuvissa oikeuksissa olisi oltava joku joka määrittää sen mikä on solidaarista – siis mitkä elämänalueet katsottiin olevan yhteiskunnan orgaanisen solidaarisuuden ja näin sen toimivuuden alaisina, ja olisi siirrettävä yksityisestä osaksi sosiaalista alaa ja valtion väliintulon kohteeksi. Hauriou katsoi, että sen sijaan että solidaarisuus tulisi määritettyä ulkoa käsin, se tulisi määritetyksi luonnolliseen järjestykseensä instituutioiden kautta⁴. Duguit ja Hauriou olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että kun valtion vallan tuli pohjautua solidaarisuuteen, niin suvereniteetin oli pysyttävä demokratian, tasa-arvon ja äänestämisen perustana. Ja siitä, että solidaarisuuden käsitteen avulla voitiin määritellä mitä valtion ei tulisi olla, mutta myös sen mitä sen tulisi olla. (Donzelot 2007, 72-73.)

⁴ Hauriou nimitti instituutioiksi kaikkia yhteenliittymiä joihin päti oikeuden ja tasapainon kaksoisperiaate (oikeudet syntyivät yhteenliittymän hyväksi toimimisesta kuten Duguit'lla ja tasapaino yhteenliittymien jäsenten sisäisestä valvonnasta). Hän katsoi, että koska instituutioiden toimet määrittyivät sisältä käsin, niin ne ylittivät yksilön yksittäiset intressit, jolloin välttyttäisiin mielivaltaisuuden ongelmalta. Näin solidaarisuus määrittyisi instituutioiden kautta luonnolliseen järjestykseen, ilman ulkopuolelta tapahtuvaa määrittelyä. Valtio itsessään oli instituutioiden instituutio, joka sekin kuitenkin toimi vain sisäisesti määritellyn tehtävänsä mukaisesti, eli ohjaamalla yhteiskuntaa toimimaan hyvin.

Duguit'n ja Harioun aikalainen Bourgeois jakoi Harioun kritiikin Duguit'ta kohtaan, mutta kritisoi tätä samalla siitä, että solidaarisuuden määrittäminen instituutioista käsin jähmettäisi yhteiskunnan liikkeen ja kehityksen tiettyihin muka luonnollisiin asemiinsa. Duguit'ta ja Hariouta kompaten Bourgeois'n perustamassa solidaarisuuden aatteessa solidaarisuus ei ollut vain tarvittava ratkaisu suvereniteetin muodostamiin ongelmiin, vaan myös yhteiskunnan edistykseen. (Donzelot 2007, 77 ja 80.)

Bourgeois'n ajatus solidaarisuudesta yhteiskunnan edistyksen moottorina, perustui käsitykseen aiempien sukupolvien tekemän työn velvoittavuudesta nykyhetken kansalaisia kohtaan – ei vain hyötymään ja ylläpitämään, mutta myös kehittämään yhteiskuntaa. Jokaisella kansalaisella oli siis tietynlainen laina kansallisomaisuutta kohtaan jonka aiemmat sukupolvet olivat muodostaneet. Näin jokaista ”vapaata” sopimusta edelsi eräänlainen historiallinen sosiaalinen sopimus, joka velvoitti yksilöt maksamaan velkansa. Tämän puitteissa jokaisen oli myös mahdollista hyötyä omista yksilöllisistä sopimuksistaan. Solidaarisuuden velvoittavuus ei kuitenkaan tukahduttaisi yksilöllisyyttä – viemällä siltä oikeuksien ensikätisyyden suhteessa velvollisuuksiin tai henkilökohtaisen avun annon vaateen poistamista valtion avun muodostamisen tieltä – vaan sen päämääränä yhteiskunnallisessa edistyksessä oli juuri yksilöllisyys⁵. (Donzelot 2007, 82-84.)

Bourgeois'n sosiaalisen sopimuksen velvollisuuden kehikossa valtion rooliksi muodostui auttaa niitä, joilla oli puutteita – jotka muuten johtivat siihen, etteivät he voineet toimia osana tehtäviään. Puutteet johtaisivat ongelmiin työnjaossa ja näin koko yhteiskunnan toiminnassa. Valtion toimien myötä tuli mahdolliseksi saattaa jokainen tilaan, joka mahdollisti hänen työpanoksensa yhteistä velkaa kohtaan, ja samalla yhteiskunnan edistyksen. Kuten mainittu, valtio tulisi siis erottaa suvereniteetin perustasta, joka tuli säilyttää tasavallassa vain vaaleja

⁵ Tämäkin ajatuskulku on varsin suoraan tunnistettavissa Durkheimilta: mitä edistyneempi työnjako, sitä vähemmän mekaaniset siteet rajoittavat jäsentä ja sitä enemmän yksilöllisillä ja yksittäisillä toimilla on merkitystä ja sitä paremmin voidaan tehdä yksilöiden välisiä sopimuksia, siis solidaarisuus edeltää ja orgaaninen solidaarisuus edistää yksilöllisyyttä.

varten, sillä ne toimisivat poliittisten aatteiden välisten kiistojen areenana, joka kanavoisi antagonismin hallittavaan muotoon. (Donzelot 2007, 80 ja 89.)

Näitä solidaarisuusaatteen teesejä keksittiin syventää käytäntöön vakuuttamisen tekniikalla, joka selvensi mitä valtion interventioilla tarkoitettiin. Vakuuttamisen tekniikan käyttöönotto valtion interventioiksi oli velkaa Durkheimin orgaanisen solidaarisuuden käsitykselle ja se toimi tekniikkana ja tapana hallita inhimillistä toimintaa⁶. Vakuuttamisen tekniikka implementoitiin ensin työtapaturmiin. Siinä katsottiin, että suurin osa tapaturmista johtuu sattumasta ja työn globaalista järjestäytymisestä tietynlaiseksi – siis tapahtumista, joille kukaan yksittäinen henkilö ei voi mitään saati olla niistä vastuussa – eli tietystä yhteiskunnallisesta kehityksestä josta kaikki ovat vastuussa keskinäisriippuvuudessaan. Yksilöllinen vastuu voitiin nyt muuttaa laskelmaksi tapaturman todennäköisyydestä ja vaihtaa syyllisyys ammattiriskin käsitteeseen mikä systematisoi tapaturmien käsittelyä. Tämä mahdollisti riskien sosialisoinnin. Ammattiriskin käsitteen myötä vakuutustekniikka voitiin laajentaa myös muille sosiaalisen oikeuden alueille kuten sairauksien, työttömyyden ja ikääntymisen käsittämiseen riskeinä. (Donzelot 2007, 96-98.)

Valtion roolin hahmottumisessa vakuuttamisen tekniikan kautta on oleellista huomata, että tämä muutti oikeuden moraalisen vaatimuksen luonteen sattumanvaraisten tapahtumien sosiaalisiksi korjaamiseksi. Yksilöille tapahtuvat sattumukset käsitettiin nyt sosiaalisesta järjestyksestä johtuvina seuraamuksina, eikä johonkin toimijaan jäljitettävissä olevana syynä. Yksilöihin kohdistuvat moraaliset kysymykset ja vaatimukset muuttuivat vaatimuksiksi valtion tehokkuudesta korjata väistämättömiä sattumia. Nämä sattumat ovat peräisin työnjaon muodosta ja niitä on mahdollista hallinnoida sosiaalisen lakien tuntemuksella. Siis kerran sosiaalisiksi ongelmiksi identifioituneina, sattumuksia ei nähty alkuperäisten epäoikeudenmukaisuuksien ratkaisemisena yhteiskunnallisella muutoksella, vaan enemmän tai

⁶ Vakuuttamisen tekniikkaan liittyy olennaisesti myös sosiaalisen todellisuuden havainnoimiseen käytetyt tietokäytännöt, erityisesti statistiikka, joiden myötä ei vain verifioitu ja tehty mahdolliseksi vakuuttaminen vaan myös vaikutettiin riskien muodostamiseen. Tämä käy selkeämmin ilmi myöhemmin sosiaalisen tiedon luonteen yhteydessä. Kirjoittaja on myös tietoinen, ettei itse vakuuttamisen tekniikan keksiminen ollut millään lailla Durkheimin keksintö: vakuuttamisen tekniikan muodostumisesta enemmän (kts. esim. Ewald 1991).

vähemmän väistämättöminä tapauksina jotka oli oiottavissa korvauksen kautta. Vakuuttamisen tekniikka pyrki siis olemaan sijoittumatta siihen liberaalien ja sosialistien poliittiseen kiistaan, jossa yhteiskunnallisen tilanteen nähtiin johtuvan luokkien tai yksilöiden ominaisuuksista. Valtion rooli ei siis ollut muuttaa yhteiskunnan järjestystä vaan mahdollistaa yhteiskunnassa luonnostaan olevien sosiaalisten siteiden välittyminen – jotka järjestäytyvät työnjaon mukaisesti – ja jotka vakuutustekniikan kautta läpäisevät yksilöt kuin yhteiskuntaluokatkin osoittamalla niiden keskinäisriippuvuuden⁷. (Donzelot 2007, 100-101.)

Donzelot hahmottaa poliittisen muuttumisen sosiaaliseksi, tai sosiaalisen invaasion poliittisen alueelle, tapahtuneen osittain poliittisen tilauksen myötävaikutuksesta – jatkuvien vallankumousten tasaamisesta ja valtion roolin muodostamisesta – ja osittain sosiaalisen mahdollisuudesta kytkeytyä valtion hallinnallisen roolin muodostumiseen. Ennen kuin esitämme miten poliittisen sosiaalisoituminen mahdollistuu ja millaisia vaikutuksia tästä muodostuu, on paneuduttava Durkheimin teoriaan ja tarkasteltava miten se liittyy liberaaliin hallintaan.

⁷ Vakuuttamisen tekniikan ajatus ja metodit kääntyivät Donzelotin mukaan myös taloudelliseksi rationaalistamiseksi. Tämän soveltamisen tunnetuin puuhamies on varmasti F.W. Taylor (Donzelot 2007, 112-114).

2. SOSIAALINEN DURKHEIMIN SILMIN

”Itse asiassa päätavoitteenamme on ulottaa tieteellinen rationalismi ihmisen käyttäytymiseen pyrkimällä tajuamaan, miten tapahtuneen käyttäytymisen analyysi voi palauttaa sen syy- ja seuraussuhteiksi, jotka yhtä rationaalinen operaatio voi muuntaa tulevaisuuden toimintasäännöiksi.”

– Émile Durkheim (*Sosiologian metodisäännöt* s. 15)

Seuraava esitys Durkheimista perustuu hänen teoksiin Sosiaalisesta työnjaosta, Sosiologian metodisäännöt ja Uskontoelämän alkeismuodot. Näin se ei ole kattavuudeltaan lähestulkoon täysi, mutta palvelee käsittämään sitä luentaa ja johtopäätöksiä mitä Donzelot Durkheimista teki poliittisen sosiaalistumisen ympäriltä, sekä Durkheimin tarkastelua liberaalin hallinnan kehikossa.

Durkheimin ajattelun esittämistä motivoi luku, jolla hänet voi nähdä hallinnan tieteilijänä tai mahdollistavan sosiologian osaksi modernin valtion hallinnantieteitä⁸. Vaikka hallinnan analytiikassa viitataan Durkheimiin ja hänen osaansa tietynlaisen sosiaalisuuden muodostajana, sekä hänen vaikutuksesta tiettyjen tekniikoiden syntyyn, hänen monipolvista ajatteluaan ei käydä yksityiskohtaisesti läpi (esim. Dean 1999, 2007; Rose 1999, Burchell & al.1991). Tämä johtaa siihen, että Durkheimia lukevalle herää nopeasti epäily hallinnan analyttikoiden virheellisestä tai jopa harhaanjohtavasta tulkinnasta. Jotta voitaisiin välttää tällaiset näennäiset ristiriitaisuudet ja havaita mitkä osat Durkheimin ajattelusta mahdollisesti ovat yhteydessä hallinnan analyttikoiden tekemisiin analyysihin, on Durkheimin teoretisointi sosiaalisesta pyrittävä avaamaan kokonaisuudessaan.

⁸ Viitataan hallinnantieteellä niihin tieteenaloihin ja tiedonmuodostamisjärjestelmiin, joita motivoi pyrkimys mahdollistaa hallintavaltaa. Kyse ei ole minkään hallinnantieteen kohdalla siitä, että ne olisi muodostettu hallintaa tai valtion suorittamaa hallintaa varten. Siksi termi hallinnantiede ei ole eksklusiivinen siinä mielessä, että se sulkisi ja määrittäisi siihen mukaan laskettavia tieteenaloja, teorioita ja tiedonmuodostamista. Pikemminkin se kertoo näissä olevasta hallinnallisesta projektista ja niiden saamasta muodosta tietynlaisessa käytössä.

Durkheimin tutkimusten yhtenä kohteena voi nähdä vastaamisen kysymykseen: miksi yhteiskunta pysyy koossa, mikä on se joka pitää yhteiskunnan koossa? Kuten jo edellisen luvun lopussa mainitsin, hän löysi vastauksen kysymykseen yksilön ulkopuolelta. Vastaus muodostaa samalla myös mahdollisuuden tutkia ja muodostaa välineitä yhteiskunnan paremmalle hallinnalle pyrittäessä sen kehittämiseen. Näistä tavoitteista voidaan lukea Durkheimin Sosiologian metodisääntöihin kirjoittamassa esipuheessa⁹.

Yhteiskuntien koossa pysymistä selvittääkseen Durkheim tarkasteli niitä edeltäneitä muodostumia – yhteisöjä. Ihmisten muodostumina yhteisöissä on oltava jokin voima, syy mikä pitää niitä yhteisinä. Tutkimuskohteena yhteisöt ovat varsin heterogeeninen joukko, joiden välillä on valtavasti eroja. Siksi niitä yhtenäisinä pitävää voimaa ei saavuteta yksittäisistä yhteisöistä itsestään vaan niiden ulkopuolelta. Ulkopuolisuus ei Durkheimilla tarkoita vain tutkijan positiota tutkimusobjektin suhteen ja sosiaalisten faktojen laatua yhteiskunnallisten ilmiöiden suhteen vaan myös yhteisöllisen elämän ajallisen ulottuvuuden huomioon ottamista metodologisena lähtökohtana, jolla saavuttaa etäisyyttä. (kts. Durkheim 1980, 25, 30-31 ja 40.)

Hallinnallinen projekti ja uuden tieteenalan sosiologian muodostaminen eivät suinkaan olleet ainoita lähtökohtia mitä voidaan havaita Durkheimin projektissa. Lähtökohtinakin ne ovat sisäisesti monimuotoisia. Erityisesti hallinnallista ulottuvuutta voidaan pitää yhtenä perustana sosiologian muodostumiselle. Tätä empirismiksikin kutsuttua tendenssiä on pidetty vain yhtenä vaiheena Durkheimin ajattelussa tai Durkheimin ajattelun hairahduksena, josta on sittemmin johdettu väärin sen johtava idea (Johnson & al. 1984). Vaikka myöhemmin tullaan erittelemään tarkemmin mitä empirismillä tässä yhteydessä tarkoitetaan, on tärkeitä todeta jo nyt, ettei sillä pyritä avaamaan aivan samaa aspektia Durkheimin ajattelussa, kuin mitä hallinnallisella. Siinä missä edellisellä avataan ontologista ja epistemologista asemaa ja strategiaa, niin jälkimmäinen nostaa esille pyrkimyksen mahdollistaa saavutetun tiedon kautta vakaita muutoksia.

⁹ Kts. sitaatti tämän luvun alussa.

Durkheim kirjoitti ajassa, jossa hänen oli otettava kantaa liberalistien (varsinkin utilitaristien), sosialistien ja republikaanien (Rousseulaisten) käsityksiin yksilöstä ja valtion roolista yhteiskunnassa, mutta myös luonnontieteiden empiiriseen malliin sekä evoluutioteoriaan. En tule systemaattisesti erittelemään, miten Durkheim ottaa kantaa näihin suuntauksiin, vaan ne tuodaan esille milloin ne ovat tähdellisiä hallinnallisen ulottuvuuden osoittamiseksi.

Seuraavaksi tulen esittelemään Durkheimin yhteiskuntateorian keskeisimmät käsitteet, joista välittyy hänen näkemyksensä sosiaalisesta. Näiden käsitteiden kautta tulee esiin myös hänen hallinnallinen projekti. Durkheimin yhteiskuntateoriaa erittelemällä ja sitä myöhemmin hallinnan analyttisen kehyksen kautta tarkastelemalla näemme miten kansalaisyhteiskunta muodostuu hallinnan objektiksi.

2.1 Työnjako ja solidaarisuus – eriytyminen ja eheys

Durkheim katsoo työnjaon olevan yleismaailmallinen ilmiö, jonka voi nähdä kaikessa elollisessa. Sosiaalinen työnjako on vain erityistapaus tästä yleisemmästä periaatteesta. Työnjako ilmentää eriytymistä ihmisten muodostamissa organismeissa. Eriytyminen on maailman historian liikkeelle paneva voima, ja vastaavasti sosiaalinen työnjako yhteiskunnan historian moottori. Täten ihmistä tutkivien tieteiden viimekätiseksi kohteeksi tulee eriytymisen yleisen lain löytäminen, josta sosiologian vastuulla on eritellä miten eriytyminen näyttäytyy sosiaalisen substanssissa – kohteena lainalaisuudet ja pyrkimyksenä parempi yhteiskunta. Näin Durkheim kuvaa tätä asetelmaa:

”... se [organismien eriytyneisyyden asema eläinten hierarkiassa] asettaa työnjaon alkuperän tavattoman etäälle muinaisuuteen, koska siitä tulee miltei yhtä vanha kuin elämän synnystä maan päällä. Se ei ole enää vain sosiaalinen instituutio, jonka juuret sijaitsevat ihmisten älyssä ja tahdossa, vaan yleinen biologinen ilmiö, jonka edellytyksiä on ilmeisen pakko etsiä jäsentyneen materian olennaisista ominaisuuksista. Sosiaalinen työnjako vaikuttaa vain tämän yleisen prosessin erityistapaukselta. Noudattamalla tätä lakia yhteiskunnat nähtävästi

mukautuvat siihen muutokseen, joka syntyi kauan ennen kuin niitä olikaan ja joka kuljettaa koko elollista maailmaa mukanaan.”¹⁰ (Durkheim 1990, 48-49).

Ottamatta kantaa siihen onko työnjako olemassa solidaarisuuden tuottamista varten, Durkheim toteaa työnjaon vastaavan solidaarisuuden tuottamisen tarpeeseen (kts. Durkheim 1990, 57). Orgaanisen solidaarisuuden vallitessa yhteiskunnissa työnjako on se mekanismi, joka tuottaa ihmisten välistä solidaarisuutta, mikä on välttämätön tämän organismin koossa pysymisen kannalta – välillisesti Durkheim postuloi erikoistumisen lisäksi toisen universaalin periaatteen, joka koskee jokaisen organismin tarkoitusta (ei välttämättä ainoaa) jatkaa olemassaoloaan. Täten esitetään solidaarisuuden välittymisen välttämättömyys ja työnjaon sujuvuuden välttämättömyys – sillä solidaarisuus välittyy työnjaon kautta. Eheys ja eriytyminen toimivat funktioina olemassaolon jatkamiselle. Näin ollen ”... sen [työnjaon] roolina ei ole yksinkertaisesti kaunistaa tai parantaa olemassa olevia yhteiskuntia, vaan tehdä sellaiset yhteiskunnat mahdollisiksi, joita ilman näitä funktioita ei olisi olemassa.” (emt. 67).

Eriytyminen itsessään ei kuitenkaan mahdollista organismin olemassaolon jatkamista, sen täytyy myös olla eheä. Sen osien on siis oltava suhteessa toisiinsa niin että se pysyy kokonaisuutena. Siinä missä työnjako ilmentää organismin eriytymistä ja näin sen toiminnan ja toimien mahdollistumista – sekä toimintojen moninaistamista eriytymisen leviämisen myötä – niin solidaarisuus ilmentää organismin eheyttä ja koossa pysymistä. Näin nämä kaksi ilmiötä mahdollistavat toisensa organismissa – työnjako välittämällä solidaarisuutta, ja solidaarisuus mahdollistamalla puitteet työnjaon muodostumiselle. (Durkheim 1990, 68-69.)

¹⁰ Viitteitä eriytymisestä historian liikkeellepanevana voimana ja toisaalta eriytymisen leviämisen laajuudesta kehityksen mittana ja organismin paremmuutena annetaan muuallakin, kuin ohimennen. Esimerkiksi selittäessään työnjaon tuottamasta solidaarisuudesta Durkheim toteaa ”Tämä solidaarisuus muistuttaa korkeammanasteisilla eläimillä havaittua.” (Durkheim 1990, 128) ja että ”...mitä kauemmaksi siirrytään historiassa taaksepäin, sen suurempi on samanlaisuus. Lisäksi mitä enemmän lähestytään korkeimpia sosiaalisia tyyppejä, sen enemmän sosiaalinen työnjako kehittyy.” (emt. 134). Selvimmin Durkheim esittää historian etenemisen tapahtuvan yhdessä työjaon leviämisen ja monimuotoisuuden kasvamisen kanssa (emt. 217).

Eriytyminen ja eheys – työnjako ja solidaarisuus – ovat toisellakin tavalla suhteessa toisiinsa. Durkheim tekee eron eriytymisen ja yksinkertaisen eriytymisen kesken. Erotuksena näissä on se, että edellisen funktiona on elämän ylläpito. Eriytyminen ei siis voi tapahtua omalla kustannuksellaan ns. syödä itseltään pohjaa. Työnjako kuuluu itsestään selvästi edelliseen, eikä se ole yksinkertaista eriytymistä. Tietynlainen rikollisuus taas on esimerkki jälkimmäisestä, eikä siten ole yksi työnjaon muoto, niin kauan kun se on sellaista että se ei pyri ylläpitämään elämää yleensä (ei vain rikoksen tekijän tai rikosjoukkion vaan koko yhteiskunnan jossa rikos ja rikollinen ovat ja joka mahdollistaa rikoksen) ja tapahtuu oman toimintansa kustannuksella – rikollisuus tarvitsee ei-rikollista toimintaa, jota se tuhoaa omalla toiminnallaan. (Durkheim 1990, 323.)

”Osien on siis oltava edeltä käsin kiinteässä yhteydessä toisiinsa, jotta kokonaisuus voisi tulla tietoiseksi itsestään ja reagoida sen mukaan. Silloin pitäisi ilmetä työnjaon kera tapahtuvaa edistyksellistä hajautumista koko yhteiskunnan alueella...” (Durkheim 1990, 329). Tämä tarkoittaa käänteisesti, että työnjaon myötä voi tapahtua myös yksinkertaista eriytymistä, jonka seurauksena työnjako ei tuota solidaarisuutta ihmisten välillä. Orgaanisen solidaarisuuden vallitessa tämä tarkoittaa yhteiskunnallista konfliktialttiutta ja yleistä yhteiskuntajärjestyksen toimimattomuutta. Jos osat eivät ole kiinteästi yhteydessä solidaarisuuden sitein, niin kokonaisuus ei voi olla tietoinen itsestään (kollektiivinen tajunta) eikä se voi korjata haitallisia tilanteita – pakkoja ja epäoikeudenmukaisuuksia, joiden takia luonnollista erikoistumista sosiaalisten kykyjen mukaan ei tapahdu.¹¹

Kuten aiemmin on jo tullut mainituksi, Durkheim on määritellyt kaksi erilaista solidaarisuuden tuottavaa sosiaalista muotoa yhteiskunnissa. Yhteiskunnan koossa pysyminen ja eheys voi perustua työnjaon ilmentämälle vastavuoroisuuden, riippuvuuden ja täydentymisen logiikalle, joka perustuu erillisyyteen (orgaaninen solidaarisuus), mutta se voi myös perustua samanlaisuuden ja yhtenä olon logiikalle (mekaaninen solidaarisuus). (Durkheim 1990, 68.)

¹¹ Luonnollisesta erikoistumisesta sosiaalisten kykyjen mukaan tullaan käsittelemään enemmän seuraavassa alaluvussa. Luonnon ja luonnollisen eroa tullaan käsittelemään myöhemmissä luvuissa.

2.2 Kollektiivinen tajunta, peruskategoriat ja representaatio

Sosiaalinen solidaarisuus itsessään ilmentyy ihmisissä representaatioiden kautta. Ymmärrän Durkehimin tarkoittavan representaatiolla yksilön mielessä muodostuvaa käsitystä hänen ulkoisesta – ja sisäisestä – maailmastaan ja niistä asioista, joista tämä muodostuu. Sosiaalinen on jotain joka välittyy representaatioiden kautta ja on aina osallisena representaatioiden muodostuksessa, mutta joka on yksilön ulkopuolista (Durkheim 1982, 19 ja 23). Kuitenkin solidaarisuuden toteutuminen riippuu oleellisesti ihmisten kyvystä representaatioihin (kts. Durkheim 1990, 72-73).

Ihmisten välille voi muodostua solidaarisuutta representaatioiden välityksellä kahdella tavalla, jotka vastaavat mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden jakoa. Siksi, että he kokevat toisensa samanlaisina tai sen takia että he käsittävät toisensa erilaisiksi, mutta samalla toisistaan riippuvaisiksi. Riippuvuus tulee täten mahdolliseksi ainoastaan erillisyyden kautta. Erillisyys tarkoittaa Durkheimille, että toinen osapuoli toimii tai hän on jotain mitä toinen ei voi olla tai tehdä suorittaessaan itseään. Työnjaossa tämä erillisyys muodostaa toimintaa, joka on riippuvaista siitä mitä itse ei ole tai tee. Erillisyyden representaation kautta ihmisten välille muodostuu solidaarisuutta, joka pitää ihmisiä yhdessä, toimintaa eheästi käynnissä. Erillisyyden representaation ilmentyminen ei kuitenkaan takaa jatkuvuuttaan ja siten solidaarisuuden välittymistä. (Durkheim 1990, 103-104 ja 107.)

Yksilöiden yhteisesti yhteisössä jaettuina representaatioita Durkheim kutsuu kollektiiviseksi tajunnaksi. Koska nämä representaatiot tapahtuvat yksilöiden mielissä, on kyseessä psyykkinen ilmiö. Oleellista ei kuitenkaan ole itse representaation tapahtuma vaan niiden yhtäläisyys ja jakautuminen jäsenien kesken. Kuten Durkheim toteaa, kollektiivinen tajunta ei ole mikään merkillinen (materiaalinen) orgaani, vaan se on koko yhteiskuntaan hajautunut. Sikäli kun se ei ole yhtä kuin yksilön tajunta, vaan sen ulkopuolinen ja mistään yksittäisestä yksilön tajunnasta riippumaton – vaikka riippuvainen toteutumisessaan ihmisten yleisestä ominaisuudesta tiedostaa – voidaan yhteistajunnan todeta olevan luonteeltaan sosiaalista. (Durkheim 1990, 85.)

Kollektiivinen tajunta voidaan jakaa kahteen eri ”tasoon”. Yhtäältä on eri yhteisöjen kollektiivista tajuntaa, joka rajautuu näihin yhteisöihin ja toisaalta kaikkia yhteisöjä ja ihmiseen ylipäänsä vaikuttava kollektiivinen tajunta, joka välittää mm. ajatteluun tarvittavat peruskategoriat. (Durkheim 1980, 34; Durkheim 1990, 106.) Jälkimmäistä ”yleisempää” kollektiivista tajuntaa Durkheim on myös kutsunut sosiaaliseksi tajunnaksi (Durkheim 1990 84-85). Yksilössä kollektiivinen tajunta ja oma tajunta limittyvät väistämättä toisiinsa. Edellinen vaikuttaa jälkimmäiseen, mutta jälkimmäinen on se mikä tekee ihmisestä yksilön. Tilanteessa jossa ihmiset omaisivat ainoastaan yhteistajunnan, he olisivat ainoastaan lauman jäseniä¹². (Durkheim 1980, 208; Durkheim 1990 126) Sosiaalinen siis vaikuttaa ihmisiin ja ilmenee ihmisissä psyykkisen kautta, ja tästä johtuen olisi liian yksinkertaistettua sanoa sen olevan täysin yksilöiden ulkopuolella tai vaikuttavan yksilöiden ulkopuolelta. Pikemminkin se vaikuttaa yksilöissä ja siitä tulee osa yksilöitä, yksilönä olemisen ehto. (Durkheim 1980 195-197; Durkheim 1990, 99-100, 103.)

Durkheim antaa osviittaa siitä, että kollektiiviset representaatiot ovat historiallisesti muodostuneita, jolloin yksittäiset (kollektiiviset) representaatiot tietyissä muodoissaan ovat ihmisten toiminnan tulosta, vaikka itse kollektiivisten representaatioiden mahdollisuus on ihmisten toiminnan ulottumattomissa, sosiaalisessa. Näin ihmisten yhteistoiminnan myötä kokemus, tieto ja tavat toimia (kuten myös tuottaa kokemuksia ja tietoa) ovat keskittyneet ja varastoituneet (kollektiivisen) representaation ja sen kohteen ympärille ylittäen ja edeltäen yksittäistä yksilöllistä representaatiota.¹³ Vastaavankaltaisesti tämä yhteisön ja yksilön välinen

¹² Tämä ei ole mahdollista toisin päin. Ollakseen ja tullakseen yksilöksi ihminen vaatii jaettua yhteistajuntaa. Siis yhteistajunta edeltää välttämättömästi omaa tajuntaa, vaikkakin juuri jälkimmäinen tekee eron ihmisenä olemisesta lauman jäsenenä ja yksilönä.

¹³ Tässä näyttäytyy myös Durkheimin rationalistinen lähtökohta, jonka kautta hän pyrkii selvittämään peruskategorioiden ilmentymistä ja ”aprioristien” ja ”irrationalistien” välistä ristiriitaa (Durkheim 1980, 34-37).

suhde, on olemassa yksilössä kollektiivisen ja oman tajunnan kesken, sikäli että ihminen ylittää itsensä olemalla elimellisesti myös yhteisönsä tuote¹⁴. (Durkheim 1980, 36-37.)

Kun otetaan huomioon, että työnjaon tuottama solidaarisuus muodostuu eriytyneisyyden kautta, ja ajatellaan tätä yksilön ja kollektiivisen tajunnan suhteen, se tarkoittaa sitä, että orgaanisessa solidaarisuudessa yksilön omalla tajunnalla on suurempi sija ihmisessä. Samalla kun yksilöistä tulee yhä erityisempiä ja korvaamattomampia yhteiskunnan toimivuuden suhteen, niin sitä riippuvaisempia yksilöt ovat yhteiskunnasta. Tämä käy ilmi kollektiivisen tajunnan korostuneesta suhteesta saattaa ilmiöt yhteisen käsitysten ja tuntemusten piiriin – vaikka sen ala suhteessa omaan tajuntaan pienenee. (kts. Durkheim 1980, 376.) Ihmisten toimintaa ajateltaessa yhteiskunnan korostunut merkitys näyttäytyy eriytyneiden toimintojen koordinoinnin ja yhteensovittamisen kautta. Näin ollen ”Yhteiskunnasta tulee kyvykkäämpi toimimaan sopuisasti samalla, kun sen jokaisella aineksella on enemmän toimintaa, joka on juuri sille tyypillistä.” (Durkheim 1990, 128). Työnjaon muodostuessa yhä eriytyneemmäksi ja ihmisten yhä yksilöllistyessä yhteistajunnan merkitys korostuu yhteiskunnassa.

Kollektiivisen ja oman tajunnan, sekä representaation käsitteillä Durkheim kuvaa yksilön ja yhteisön suhdetta yhteisöllisessä toiminnassa. Näiden käsitteiden avulla ei päästä vielä tarkemmin kuvaamaan sitä miten osa ihmisen ajattelun puitteista on sosiaalista ja miten kyky ajatella ja mahdollisuus inhimilliseen tietoon ovat yhteisöllistä alkuperää. Tätä selvittääkseen Durkheim erottaa kahdenlaisen ymmärtämisen. On aistimuksesta/ mielteestä määräytyvää ja peruskategorioista määräytyvää ymmärrystä. Aistimuksesta/ mielteestä määräytyvä ymmärrys on aina riippuvaisia kohteistaan, sekä senhetkisestä subjektiivisesta mielentilasta. Ne muodostuvat henkilökohtaisten havaintojen kautta. Mutta vaikka mielteet vaikuttavatkin yksilöön tosiasiallisesti, ne voidaan käsittää muunlaisiksi ja kokea eri järjestyksessä tapahtuneiksi kuin ne todella esiintyvät. Mielteiden kautta ei olekaan mahdollista kerätä

¹⁴ Siihen missä määrin Durkheim tekee erottelun jonkinlaiseen ”yhteisö-minään” ja ”yksilö-minään”, tai mitä tällaisesta erottelusta seuraa ei tässä oteta kantaa.

luotettavaa tietoa tai saavuttaa sosiaalisia ilmiöitä selittävää todellisuuden tasoa. (Durkheim 1980, 32-35.)

”Toinen [peruskategoria] on kollektiivista tekoa ja se annetaan meille valmiina. Se on puite, jonka mukaisesti empiiriset tietomme järjestyvät, ja joka saa meidät kykeneväisiksi ajattelemaan niitä, toisin sanoen näkemään ne [empiirisen tiedon/ havainnot] sellaisesta näkökulmasta, joka auttaa meitä ymmärtämään niiden suhteita toisiinsa. Tietenkin se, että tätä puitetta voidaan soveltaa sisältöihin, osoittaa ettei se [peruskategoria] ole riippumaton sisältämästään aineksesta; mutta sitä ei saa sekoittaa siihen. Se [peruskategoria] ylittää sen [aistimuksen/ mielteiden] ja hallitsee sitä [aistimusta/ miellettyä]. Tämä johtuu siitä, että sen [peruskategorian] alkuperä on erilainen. Se ei ole yksilöllisten kokemusten summa; se on ennen kaikkea tehty vastaamaan yhteiselämän vaatimuksia.” (Durkheim 1980, 327-328.)

Peruskategoriat ovat käsitteitä, joihin liittyy eniten kollektiivisten representaatioiden tunnusmerkkejä – ja täten eniten epäpersoonallisuuden ja pysyvyyden piirteitä. Tämän lisäksi kategoriat eivät vain muodostu ja välity yhteisön kautta vaan niiden ilmentämällä asioilla on sosiaalinen luonne – niiden sisältönä ovat sosiaalisen olemisen eri puolet. Kategoriat hallitsevat ja rajaavat kaikkia muita käsitteitä ja ovat ajattelun muotteja. (emt. 391.)

Tästä peruskategorian määrittelystä käy selvästi ilmi Durkheimin teoreettinen strategia. Koska peruskategoriat vaikuttavat jopa henkilökohtaisiin aistimuksiimme ja ne ovat luonteeltaan sosiaalisia, emme voi ymmärtää ja selvittää yhteiskunnallisia ilmiöitä ja inhimillistä toimintaa selvittämättä ihmisenä olemiseen jakamattomasti liittyviä ajattelun peruskategorioita.

Peruskategoriat ovat kollektiivisen tajunnan yleisimmät muodostumat ja tämän perusta. Ne pienimmät yhteisesti jaetut käsitteet, joiden kautta eläimistä eroava itsensä tiedostaminen ja aistimusten kokoaminen joksikin enemmän kuin mitä niistä itsestään saa suoraan selville tulee mahdolliseksi.

Peruskategorioiksi Durkheim mainitsee mm. ajan, avaruuden, määrän, luokan, syyn ja substanssin. Kategoriat ovat sovellettavissa kaikkeen reaaliseen. Tämä ei tarkoita, että kohteet itsessään pitäisivät sisällään niistä kategorioiden avulla johdettuja yksittäisiä jaotteluja kuten ylös tai alas, eilen tai tänään, paljon tai vähän. Vastaavasti kategoriat eivät rajoitu tai kiinnity

mihinkään tiettyyn kohteeseen vaan pätevät kaikkiin. Täten ilmiöistä itsestään ei voi johtaa selitystä, niiden olemukselle ja toiminnalle. (Durkheim 1980, 32-35.) Durkheim pyrkii osoittamaan peruskategorioiden sosiaalisella alkuperällä, ettei ihmisten toimintaa ja yhteiskunnallisia ilmiöitä voi selittää yksilötarpeista tai kohteiden materiaalisista ominaisuuksista¹⁵. Samalla osoitetaan, että yksilön tarpeisiin tukeutuvien selitysten ja niiden pohjalta muotoiltujen ongelmien ratkaisut ovat oletusten tai arvailujen varassa. (kts. Durkheim 1980, 392-395.)

Peruskategorioiden myötävaikutuksesta ihmisen on mahdollista ”ylittää” mieltein ja aistimuksin hahmottuva maailma ja päästä selville millainen se on, sekä tämän kautta muokata itseään ja maailmaa. Asioiden käsittäminen ja käsitteiden omaksuminen ei ole yksilölle vain valinta parempaan ymmärrykseen, vaan ehto kanssakäymiseen ja järjestäytymiseen muiden yhteisön yksilöiden kanssa. Kuitenkin koska käsitteet ovat alkuperältään yhteisöllisiä, ei niitä ole mahdollista omaksua kuin vaillinaisina. (Durkheim 1980, 387.) Tämä johtuu edellä esitetystä kollektiivisen ja oman tajunnan suhteesta.

Avoimeksi on vielä jäänyt kysymys siitä, miten peruskategorian käsite toisaalta välttää subjektivismiin ja toisaalta selittää sen sosiaalisen alkuperän. Edelliseen kysymykseen materiaalisen todellisuuden ja sosiaalisten peruskategorioiden vastaavuudesta paneudumme myöhemmin. Silti tässä vaiheessa on paikallaan maininta Durkheimin evolutiivisesta käsityksestä peruskategorioiden muodostumisesta. Kuten totesimme Durkheimin mukaan ihmisen erottaa lauman jäsenenä olemisesta yksilöllisyys, joka muodostuu kollektiivisen tajunnan muodostumisen kautta. Tämä ei ole niinkään abstrakti ajatus ihmisen alkuperästä vaan historiallinen väite.

¹⁵ Durkheim perustelee yksilötarpeista lähtevää selitystä vastaan ja sosiaalisen selityksen puolesta, osoittamalla ettei ihminen olisi tarvinnut selvittää peruskategorioita (Durkheim 1980, 392-393), miten yksilökohtaiset aistihavainnot eroavat kategorioista (emt. 394-395), ja miten kategorioihin sisältyvät ajatukset eivät voi olla lähtöisin niiden kohteista tai yksilön tahdosta (emt. 322-326).

Ihminen on ollut alun perin lauman jäsen ja eriytymisen lain myötä kehittynyt autonomisemmiksi yksilöiksi. Peruskategoriat ovat muodostuneet kun ihmiset ovat lauman kehityttyä pystyneet saavuttamaan omaa tajuntaa, joka aikaisemman kollektiivisen tajunnan kanssa on mahdollistanut itsetietoisuutta. Täten yhteisön olemista heijastava kollektiivinen tajunta ja sitä muodostava yhteisön toiminta ovat olleet ne viitekohdat, joista muodostaa mielteitä ja aistimuksia ylittäviä käsityksiä todellisuudesta. (Durkheim 1980, 378, 385-386, 390.) Durkheim toteaaakin peruskategorioiden muodostumisesta, että ”... luokan kategoriaa ei aluksi voinut erottaa ihmisryhmän käsitteestä; sosiaalisen elämän rytmi on ajan kategorian perustana; yhteiskunnan käytössä oleva alue tarjosi ainekset tilan kategoriaa varten; kollektiivinen voima muodosti vaikuttavan syyn käsitteen prototyypin, joka on kausaliteetin kategorian olennainen aines.” (emt. 391).¹⁶

Peruskategorioiden sosiaalisessa muodostumisessa on myös oleellista ottaa esille niiden toimintaan liittyvä puoli. Kuten edellisessä vihjailtiin, kategorioiden muodostuminen liittyy yhteisön toimintaan, jolla se ylläpitää olemassaoloaan. Samalla kun kategoriat ohjaavat ajattelua, niin ne ohjaavat myös toimintaa – organismin järjestyksen ylläpitoa. Niiden muodostuessa ajattelun ja toiminnan imperatiiveiksi ne hylkivät vastakkaisia toimia tai ajatusmuotoja, sillä samalla kun peruskategoriat jäljittelevät yhteisöä, niin ne myös ylläpitävät sitä. (Durkheim 1980, 328.) Näin peruskategorioiden ohjaama ajattelu ja toiminta tulee nähdä kaltaisinaan toimintoina, jotka saman sosiaalisen juuren vuoksi myös vaativat toisiaan muodostuakseen (emt. 327). Seuraavissa luvussa tulemme näkemään, miten peruskategorioiden muodostuminen yhteisöstä liittyy oleellisesti moraaliseen järjestyksen ja moraalisen absolutismin olemassaolon selittämiseen.

¹⁶ Peruskategorioiden tulee olla yhteisöstä lähtöisin myös sen vuoksi, että niihin sisältyy looginen ajatus totuudesta, joka ei voi olla peräisin yksilöstä. Durkheimin mukaan (1980, 387) totuuden kaksi ominaisuutta ovat epäpersoonallisuus ja pysyvyys. Nämä piirteet ovat sellaisia, joihin ihminen ei voi itsensä kautta mitenkään täysin päästä, sillä ihminen ei itsessään pidä sisällä ominaisuutta epäpersoonallisuudesta (yleismaailmallisuudesta tai itsestämme täydestä riippumattomuudesta) eikä pysyvyydestä (jonkin näkemisestä sen koko olemassaolon ajan tai ilman aikaa). Nämä ominaisuudet on kuitenkin löydettävissä yhteisön olemassaolosta ja sen suhteesta jäseniinsä, eikä niitä ole mahdollista käsittää yksilön aistimusten avulla. On siis välttämätöntä katsoa yksilön saavan kollektiivisen tajunnan kautta yhteisöstä muodostuneet kategoriat. (emt. 388-389.)

Durkheimin esittämää yksilön oman ja kollektiivisen tajunnan suhdetta ei tule kuitenkaan käsittää väärin. Yksilöiden oma tajunta ei koskaan ylitä kollektiivista tajuntaa siinä mielessä, että yksilöt voisivat enemmän tai vähemmän tietoisesti sopia tai kehittää joitain toiminta- tai käsittämismuotoja, jotka sitten jonkinlaisen oppimis- tai mukautumisprosessin myötä vuorovaikutuksessa muodostuisivat kollektiiviseksi tajunnaksi. Representaatiot eivät siis ole peräisin yksilöistä, eivätkä ne muodostu konstruktioiksi, joita yksilöt voivat enemmän tai vähemmän oman tahdon mukaisesti muokata – toisin sanoen yksilötajunta ei pääse kollektiivitajunnan yläpuolelle, vaan kollektiivitajunta mahdollistaa yksilötajunnan muodostumisen tietynlaiseksi (vaikkakaan kollektiivitajunta ei muodosta edellytyksiä yksilötajunnalle). (kts. Durkheim 1980, 34-35.)

2.3 Sosiaalinen ja moraalinen järjestys

Kuvaillessaan metodologiaansa Durkheim esittää että ”Sosiaalinen solidaarisuus ... ei ole omiaan tarkoin havainnoitavaksi eikä varsinkaan mitattavaksi. ...meidän pitää siis korvata tämä meitä pakeneva sisäinen fakta sitä symbolisoivalla ulkoisella ja tutkia edellistä jälkimmäisen välityksellä.” (Durkheim 1990, 70) ja että ”Sille [solidaarisuudelle] antaa sen erityisominaisuudet juuri se ryhmä, jonka eheyden se turvaa, ja tämän johdosta se vaihtelee yhteisötyyppien mukana. ... Mutta koska nämä erot johtuvat sosiaalisista syistä, voimme päästä niistä perille vain niiden erojen välityksellä, joista solidaarisen sosiaaliset vaikutukset meille kertovat.” (emt. 72). Durkheim tekee eron perimmäisen ihmisten yhteiseloja ohjaavan luonnollisen (sosiaalisen) asemasta jonain tavoittelemattomana ja ei-materiaalisena (kts. emt. 70), ja sen ilmiöiden esiintymisen sijan – yhteiskunnallisen – jonain jonka mittaamisen ja arvioinnin kautta saadaan tietoa tämän pääsemättömän tilasta. Sosiaalinen toimii siis yhteiskunnan muokkaajana, ja jotta voidaan päästä käsiksi sosiaalisen lainalaisuuksiin, on yhteiskunnallista ryhmiteltävä, arvioitava ja mitattava. Tilastolliset menetelmät mahdollistavat myös sosiaalisten faktojen erottamisen sen yksilöllisistä ilmentymistä (Durkheim 1982, 38). Näiden mittausten kautta on sitten mahdollista vaikuttaa varmemmin tuloksin yhteiskunnalliseen, kun voidaan käyttää hyväksi sosiaalisen lainalaisuuksia – voimatta kuitenkaan vaikuttaa itse pääsemättömään sosiaaliseen.

Rikosta esimerkkinä käyttäen, Durkheim avaa sosiaalisen manifestoitumista kollektiivitajunnan välityksellä yhteiskunnalliseen todellisuuteen summaamalla, että teko ”...on rikollinen, koska se loukkaa yhteistä tajuntaa.” ja ”...se on rikos, koska paheksomme sitä.” (Durkheim 1990, 86). Durkheim jäljittää rikoksen luonteen sosiaaliseen. Täten se edeltää yksittäisiä toimia, sopimista tai lakia. Valtion muodostamat lait joidenkin tekojen tulkitsemiseksi rikoksiksi ovat jo rikoksia ennen lakia – teko ei loukkaa kollektiivista tajuntaa koska se on rikollinen, emmekä paheksu sitä koska se on rikos. Lopullinen tai ensimmäinen ohjaava voima yhteiskunnassa on sosiaalinen, ei valtio, ei kansa eikä ainakaan talous. Sosiaalinen vaikuttaa ennen mitään sopimusta tai lakia, ja ei vain vaikuta vaan on näiden pohjana – ilman sosiaalista tajuntaa ei sopimuksia tai lakeja voisi olla (emt. 113-114).

Sosiaalinen on luonteeltaan pakottavaa. Tästä johtuu myös sen yleisyys – leviämiskyky (kts. Durkheim 1980, 378). Sosiaalinen on yksilöiden ulkopuolista, mutta niiden kautta leviävää, sillä se pakottaa ne toimimaan tietyn mahdollisuuskentän mukaisesti. (Durkheim 1982, 39-40.) Vastaavasti kuten Durkheim asettaa Metodisäännöissä tehtäväkseen selvittää pakottavien sosiaalisten faktojen luonteen näiden ulkoisten ilmentymien kautta, niin Uskontoelämässä tämä pyrkimys on ”... selvittää mitkä moraaliset auktoriteetit vastaavat tietynlaisia ulkoisia pakotteita ja mitkä ovat ensin mainittujen syyt.” (Durkheim 1980, 439). Suoraa yhtäläisyysmerkkiä moraalisen ja sosiaalisen järjestyksen väliin ei tule laittaa. Ennemmin nämä käsitteet erillään pitäen voidaan sosiaalisen katsoa olevan moraalista ja moraalin sosiaalista (emt. 401). Toisin sanoen käsitteillä voidaan erottaa saman asian ja prosessin eri puolia.

”Niinpä toimintatavat, jotka ovat kyllin luonteenomaisia yhteisölle, jotta se voisi vaatia sellaisia jäseniltään, ovat juuri sen vuoksi varustetut tietyllä kunnioitusta herättävällä piirteellä. Koska ne [toimintatavat] on kehitetty yhdessä, ponnekkuus, jolla jokainen yksittäinen ihminen on niitä mietiskellyt, kaikuu kaikkien ihmisten mielessä vastavuoroisesti. Meidän jokaisen niitä [toimintatapoja] koskevilla representaatioilla on intensiteetti, jota mikään täysin yksittäinen tajunnantila ei koskaan pystyisi saavuttamaan; sillä niillä [toimintatavoilla] on kaikkien niiden lukemattomien yksilöllisten representaatioiden voima, jotka ovat olleet kaikkia niitä [toimintatapoja] muodostamassa. Niiden [toimintatapojen] puolesta todistavien suulla puhuu läsnäollessamme yhteisö; heitä kuunnellessamme kuuntelemme yhteiskuntaa; ja

kaikkien äänellä on sävy, mitä yksittäinen ääni ei koskaan voisi saada.” (Durkheim 1980, 193-194)

Kuten kuvasin peruskategorioiden muodostumista, moraalinen järjestys muodostuu yhteisön muodon ja toiminnan myötä. Vastaavasti kuten kategorioissa, moraalinen järjestys ei ole yksilön itsenäisesti muokattavissa omilla toimillaan, vaan yksilön toimintatavat ovat ulkoisia merkkejä moraalisen järjestyksen olemassaolosta, ja ne ilmenevät toiminnassa. Samalla kun toimintatavat johtuvat moraalista järjestyksestä, niin niiden toistaminen pitää järjestystä yllä. Moraalinen järjestys ja sen jatkuminen muodostuu välttämättömäksi yhteisön jatkuvuudelle, mutta myös kehitykselle.

Kuvaillessaan moraalisen järjestyksen suhdetta kehitykseen Durkheim tulee ottaneeksi esille yksilön itsestään lähtöisin olevien mielteiden ja aistimusten aseman kunnioituksen tuntemisessa. Durkheimin mukaan yhteiskunnan vaikuttavuus yksilöihin perustuu sen ”kykyyn” välittää moraalista mahtia, joka ilmenee yksilöiden kunnioituksena yhteiskuntaa kohtaan – yhteiskunnan olemisena kunnioituksen kohteena (Durkheim 1980, 35).

Kunnioituksen lähde on yhteisö (moraalisena järjestyksenä), mutta yksilö tuntee kunnioitusta mielteidensä kautta, jolloin ne ohittavat järkeilyn. Näin kunnioituksen tunteessa ei ole kyse peruskategorioiden tuottamasta ymmärryksestä. (emt. 193.) Oleelliseksi tämä ero tulee kun siirrytään miettimään sitä miten saattaa maailma tarkemman ja totuutta lähellä olevan tiedon, tieteen, piiriin. Tällöin kohdataan moraalisen järjestyksen ilmentymänä esiintyvä yleinen mielipide, joka koostuu yhteisön kunnioittamista ajattelu- ja toimintatavoista. Näin tieteellinen tieto ja toiminta tulee ryhmittä yleisten mielipiteen kanssa ollakseen voitokas. Tai kuten Durkheim kauniisti asettelee asian: ”... ajattelutavat vaativat älyltä tutkimusta edeltävää uskollisuutta, samoin kuin toimintatavat tahdon kuuliaisuutta.” (emt. 327). Moraalinen järjestys muodostuu yhdessä sosiaalisen järjestyksen kanssa, jolloin älyllinen toiminta ja kehitys kulkevat yhdessä arvojen kanssa.

2.4 Normaali ja sen oikeutus moraalisisella järjestyksellä

Sikäli kun työnjako ja solidaarisuus ovat kaksi yhteiskuntien peruskomponenttia ja pyrkimyksenä on mahdollistaa yhteiskunnan hallinnointi, niin havainnoitavat ilmiöt pitää pystyä luokittelemaan sen mukaan, missä suhteessa ne ovat työnjaon sujuvuuteen ja solidaarisuuden välittymiseen. Voidaan tutkia mitkä ilmiöt tuottavat työnjakoa ja solidaarisuutta eri muodoissaan ja mitkä taas haittaavat näitä. Näin saadaan laskettua tila, jossa nämä toimivat ja tekemällä erotus saadaan ne poikkeavat tilat, jotka ovat haitaksi yhteiskunnalle. Näitä tiloja Durkheim kuvaa normaalien, epänormaalien, terveen, sairaalloisen ja patologisen käsitteillä.

Organismeille, kuten yhteiskunnalle, voidaan laskea yleinen terveydentila, jossa kokonaisuus on terve ja voi jatkaa toimintaansa. Tämä terveydentila saadaan suhteuttamalla organismin toiminta sen yleisiin olosuhteisiin. Yhteiskunnallisesti ajateltuna tämä viittaa yksilöiden toiminnan suhteuttamista siihen, että heidän toiminta takaisi sen jatkamisen. Kuitenkin tosiasiallisesti yksilöt poikkeavat tästä yleisestä toiminnasta enemmän tai vähemmän. (Durkheim 1982, 71.) Tämä ei tarkoita, että kokonaisuus toimisi optimaalisesti ja parhaiten suhteessa vallitsevaan ympäristöönsä, mutta se pystyy jatkamaan toimintaansa vallitsevassa tilassaan. Vaikka voidaan todistaa milloin yhteiskunta (kokonaisuus – organismi) on terve, ei voida todistaa, ettei se voisi olla vielä ”terveemmässä” tilassa. (emt. 73.)

Durkheimin mukaan ”normaali tyyppi samaistuu keskimääräiseen” (Durkheim 1982, 76). Normaali saadaan laskemalla keskimääräinen – joka on yleisimpien muotojen kokoelma ja näin abstraktio – josta poikkeava on sairaallosinen ilmiö. Epänormaali ei kuitenkaan ole johdettavissa normaalista, vaan niiden välillä on laadullinen ero, vaikka ne molemmat perustuvat kokonaisuuden (organismin) luonteeseen. Sairaus ei kuitenkaan sisälly niihin olosuhteisiin ja vaikutteisiin, joihin normaali perustuu. (emt. 77-78.) Sairaudet eivät ole kuitenkaan sinällään aina haitallisia. On sairauksia, jotka ilmentyessään ovat vahingollisia kokonaisuuden osalle tai kokonaisuudellekin, mutta lopulta ne voidaan nähdä kokonaisuuden

kannalta hyödylliseksi. (emt. 73.) Sairautta tarkasteltaessa tulee siis tehdä ero osan ja kokonaisuuden välillä, sekä vielä oleellisemmin sairauden ja sairaalloisuuden välillä. Sairaalloisuus on pysyvä ja määritelmällisesti epäsuotava tila, siinä missä terveys suotava.

Normaalilla ja terveydellä, kuten myös epänormaalilla ja sairaalloisella, on yhtäläisyys. Yhtäläisyyden todistaa normaaliolojen mahdollistama terveys. Eli ”... jos ominaisuudet, joiden yhdistelmä muodostaa normaaliin tyyppiin, ovat voineet yleistyä koko lajiin, ei tämä ole tapahtunut ilman perustetta.” (Durkheim 1982, 78). Sikäli kun normaali muodostetaan keräämällä keskimääräiset ominaisuudet, niin näiden ominaisuuksien leviäminen ja kokonaisuuden selviäminen viittaavat normaalin olevan se tila, jonka vallitessa organismi pysyy elossa ja jatkuvana. Vaikka normaali määritelmällisesti on hyödyllinen organismille, niin kaikki hyödyllinen ei ole normaalia. Ei ole mahdollista todistaa, ettei olisi olemassa jotain organismille hyödyllisiä ominaisuuksia tai rakenteita, vaikka sillä ei ole niitä tällä hetkellä. Kuitenkin kuten Durkheim huomauttaa, normaalin – ominaisuuksien yhdistelmän – yleisyys on tosiasia, jonka syy tulee selvittää, eikä sitä siis ole mahdollista johtaa organismin toiminnan jatkuvuudesta. (emt. 82.) Jos näin tehtäisiin, käsittelisimme tautologiaa.

Normaalin määrittämiseen ei kuitenkaan riitä keskimääräisyys ja terveellisyys, kuten välttämättä organismiin kuuluva ominaisuus tai rakenne antaa ymmärtää. Organismi on jatkuvasti muuttuvassa tilassa jo siitä syystä, että sen ympäristö muuttuu. Tällöin on mahdollista, että organismin normaali on vain näennäinen, sillä se on ominaisuus tai rakenne, joka muodostui suhteesta aikaisempaan ympäristöön – jonka suhde oli syy normaalin muodostumiselle – joka on nyt muuttunut (kts. myös Durkheim 1980, 26). Näin tämä näennäisesti normaali ominaisuus tai rakenne on itse asiassa suhteessa nykyisiin olosuhteisiin patologinen. (Durkheim 1982, 79-81.) Normaalin määrittää keskimääräisyyden ja terveellisyyden ohella myös suhde siihen historialliseen ympäristöön, missä organismi on.

Esimerkkinä normaalin määrittelystä käy jo aiemmin esille nostettu rikollinen teko, jonka Durkheim osoittaa olevan normaali, siis yleinen ja hyödyllinen, ilmiö. Yleisyys ja hyödyllisyys perustuvat yhteiskuntien kollektiivisen tajunnan ja yksilöiden tajunnan eroavuuteen, sekä mahdollisuuteen mukautua muutoksiin ja siten kehittyä. (Durkheim 1982,

83-91.) Rikos on siis välttämätön ilmiö (emt. 87). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki rikos olisi normaalia. Kuten rikoksen esimerkistä käy ilmi, normaalin määritelmä yleisesti esiintyvänä ei tarkoita, että kaikki esiintymät olisivat normaaleja. Sillä jos yleisesti esiintyvän ilmiön tapaus ei ole kokonaisuudelle tervettä, niin se ei kuulu normaaliin tyyppiin, vaan on patologinen. Tästä seuraa, että jokaista sosiaalista ilmiötä kohti voidaan laskea ja määritellä normaali taso, joka vastaa yhteiskunnan (organismien) tervettä tilaa, jolloin näennäisesti haitallinen ilmiö kuten rikollisuuskin on ymmärrettävissä normaaliksi, hyödylliseksi ilmiöksi, joka auttaa yhteiskunnan edistymistä. Tason määritelyämme voidaan huomata kun rikollisuus on liiallista – kun se ei enää ole hyödyksi vaan haitaksi yhteiskunnan toiminnalle. (emt. 89.)

Durkheimin mukaan sosiologian (ja tieteen yleensä) tulee pyrkiä saamaan tietoonsa keskimääräisen kautta ilmiöiden yleisyys, joka toimii normaaliuden tunnusmerkkinä. Näin on mahdollista tunnistaa normaalin ja epänormaalin erot ja työskennellä ”... normaalin tilan sitkeäksi ylläpitämiseksi, sen uudelleen luomiseksi jos se on uhanalaisena, ja sen olosuhteiden keksimiseksi jos ne ovat muuttuneet.” (Durkheim 1982, 91). Tämä tarkoittaa samalla pyrkimystä yhteisön hyvään ja moraaliseen järjestykseen, joka muodostuu niistä samoista olemisen muodoista ja toimintatavoista, jotka pitävät yhteisöä koossa. Kuten olemme nähneet nämä yhteisön koossapitävät ja kehittävät muodot ovat työnjako ja solidaarisuus. Yhteisön moraalien, teon tai asian hyvyyden voikin johtaa siitä onko se sopusoinnussa yhteisön jatkuvuuden ja kehityksen, eli työnjaon ja solidaarisuuden kanssa. Edellä mainitulla tavalla, tutkimalla jonkin yhteiskunnallisen toiminnon normaalia, voidaan nähdä haittaako vai hyödyttääkö se työnjaon järjestystä ja solidaarisuuden välitystä, siis mistä sen ilmeneminen meille kertoo ja miten siihen tulee suhtautua. Kääntäen, voidaan osoittaa onko ilmiö huono vai hyvä ja siten myös oikeuttaa siihen tehtävät toimet.

Moraalin ja sosiaalisen järjestyksen kaltaisuus – se, että voimme johtaa moraalien yhteisön järjestyksestä ja oikeuttaa sosiaalisen järjestyksen ja sen suhteen tehtävät toimet moraalisesti oikeina – tekee Durkheimista moraalisen absolutistin. Tämä tarkoittaa, etteivät tosiväittämät ja arvoväittämät ole erottamattomissa toisistaan, vaan kuten Durkheimin tapauksessa ne pohjautuvat yhteisöön, peruskategorioihin ja kunnioituksen eri ilmentymiin. Kuten näimme, normaalin käsite on määritelmällisesti hyvä, sillä se rinnastuu siihen järjestykseen joka pitää

yhteisöä koossa. Yhteisöä jonka olemisen jatkumisesta myös arvot muodostuvat. Toisin sanoen, tutkimalla millainen yhteiskunta on ja sitä miten se on järjestynyt – sosiaalisen lainalaisuudet löytämällä – voidaan osoittaa millainen sen tulisi olla ja miten sitä tulisi hallita. (kts. Johnson & al. 1984, 176-178.)

Oleellista Durkheimin moraalisisessa absolutismissa on huomata, että kulloistenkin yhteiskunnallisten ilmiöiden arvo ja niiden vaatimat toimenpiteet tulee johtaa normaalin käsitteen kautta, ja siten erikseen laskemalla. Ilmiöiden arvo tulee aina johtaa siitä, miten ne vaikuttavat sen hetkiseen sosiaaliseen järjestykseen – työnjaon muotoon ja solidaarisuuden välittymiseen. Metodologisesti kyseessä ei siis ole täysin rationalistinen toimi, vaan rationaalisesti saavutettu perusta tulee aktualisoida empiirisellä normaalin muodostamisella. Löydyttyä yhteiskunnan kehityksen kannalta organismille optimaalinen normaalitilan, voidaan pyrkiä saattamaan ihmisten toiminta lähelle tätä tilaa, joka ilmentää samalla sen hetkistä yhteisön moraalialia. Mutta kenen tulisi toimia tämän pyrkimyksen subjektina?

”...Onpa perustettu millainen hallitusvallalla varustettu auktoriteetti tahansa, sen ensimmäinen ja pääasiallinen funktio on taata uskomusten, traditioiden ja kollektiivisten menojen kunnioitus, toisin sanoen puolustaa yhteistajuntaa sekä sisäisiä että ulkoisia vihollisia vastaan. Siitä tulee näin symboli, elävä ilmaus kaikkien silmien edessä. ...se on kollektiivin ruumiillistuma. ... Saatuaan tämän voiman [kollektiivin auktoriteetin yksittäisiin ihmismieliin] se ei juokse vapaaksi lähteestä, josta se on peräisin ja joka sitä jatkuvasti elvyttää, vaan siitä tulee näin saamansa ylivallan johdosta sosiaalisen elämän autonominen ... tekijä, ...se [valtiovalta] saa näistä [kollektiivin] tuntemuksista kaiken voimansa, joka suo sille energian nimetä jotkin teot rikoksiksi tai rikkomuksiksi.” (Durkheim 1990, 88-89.)

Sosiaalisen mahti ulottuu Durkheimin käsityksen mukaan modernin politiikan alkutekijöihin. Yleistahdon välittyminen valtioksi ja tämän voimaantuminen sekä autorestriktio voimansa alkuperän – kollektiivin yleistahdon – takia eivät olleet uusia tai omaperäisiä ajatuksia. Se kuitenkin oli, että kollektiivin voima siirtyy sosiaalisesta, ja että kansan ja valtion välinen suhde on pohjimmiltaan sosiaalinen. Durkheimin kehikossa valtiosta tulee kansan vallan ruumiillistuma, mutta tarkemmin ottaen sosiaalisten lainalaisuuksien – solidaarisuuden ja

työnjaon – puolustaja, jatkaja ja takaaja. Se siis ikään kuin automaattisesti suoja ja ohjaa yhteiskunnallista järjestystä, niin että solidaarisuus välittyy ja työnjako toteutuu. Samalla kun valtio ilmentää sosiaalista, niin sen toimia noudatetaan siihen osoitetun moraalisen kunnioituksen vuoksi (Durkheim 1980, 193). Durkheimin esittämästä valtion ja kansan suhteesta on hyvin johdettavissa Harioun käsitys valtiosta instituutioiden instituutiona, johon kansan tulisi suunnata uskonnolliset tunteensa.

Mutta miten valtio tai ylipäänsä jokin yksittäinen taho voi vaikuttaa sosiaaliseen? Kuten luonnon tapauksessa, ei ole mahdollista päästä sitä määrittäviin lainalaisuuksiin käsiksi. Ainoa mitä voidaan tehdä, on muokata sitä maaperää missä nämä lait ilmenevät. Jotta saadaan parempi sato, voidaan parantaa kasvien ravinnonottoa, voidaan risteyttää siihen muuntuja jonka avulla se saa paremmin ravintoa, mutta itse mekanismeja että kasvi tarvitsee ravintoa, ei ole mahdollista muuttaa toiseksi. Samoin on sosiaalisen laita. Emme voi muuttaa sen lainalaisuuksia ja mekanismeja, mutta pääsemme siihen käsiksi samalla tavalla kuin voimme saavuttaa ymmärrystä sen lainalaisuuksista, yhteiskunnallisten ilmiöiden välityksellä (kts. Durkheim 1982, 65). Mikäli haluamme muutoksia yhteiskuntaan, on meidän vaikutettava siihen sosiaalisten lainalaisuuksien kautta. Koska emme pääse lainalaisuuksiin käsiksi on meidän tyydyttävä muokkaamaan niitä ilmiöitä, jotka muodostuvat sosiaalisesta.

Luonnollinen tila, johon tulee pyrkiä, ja jonka myötä kehitys on mahdollinen, on laskettavissa ja tässä normaalissa tilassa tapahtuu kehitystä terveempää yhteiskuntaa kohti. Kuitenkin tämä kehittymisen mahdollistava tila itsessään, mahdollistaa myös epänormaalit ilmiöt, joita tulee pyrkiä kitkemään. Donzelotin teesin poliittisen sosiaalistumisesta kiteyttää hyvin Durkheimin päätösvirke normaalin ja patologisen erottamissääntöjä käsittelevässä luvussa: ”Valtiomiehen velvollisuutena ei enää ole kannustaa yhteiskuntaa kohti ideaalia, joka vaikuttaa hänestä puoleensavetävältä, vaan hänen roolinsa on lääkärin: hän estää sairauksien puhkeamista hyvällä hygienialla ja pyrkii parantamaan niitä kun ne ovat puhjenneet.” (Durkheim 1982, 91).

2.5 Sääntö, oikeudenmukaisuus ja säätely

Yhteiskunnissa, joita määrittää orgaaninen solidaarisuus, on kolme työnjaon periaatetta, joiden tulee vallita työnjaon ollessa normaalitilassa, sekä kolme päämuotoa, joiden kautta vaikuttaa näiden periaatteiden vallitsevuuteen. Nämä ovat sääntö (välittämään tavan reagoida), oikeudenmukaisuus (takaamaan spontaanisuuden) ja säätely (mahdollistamaan sopimukset vapauden ilmentyminä) (Durkheim 1990, 321-358). Haluttaessa vaikuttaa yhteiskuntaan, valtion väliintulojen tulisi perustua johonkin näistä kolmesta päämuodosta, jotka yhteiskunnan kautta vaikuttavat sosiaaliseen, sen sisäisten lainalaisuuksien – työnjaon ja solidaarisuuden – kautta. Nämä kolme ovat orgaanisessa solidaarisuudessa vallitsevasta työnjaosta johdettuja sosiaalisia lainalaisuuksia, joiden ilmentymiä tulee empiirisesti tutkia. Tämän jälkeen on mahdollista hallinnoida yhteiskuntaa ottamalla huomioon näiden periaatteiden sosiaalisesta muodostuvat vaatimukset.

Säännöistä Durkheim sanoo: ”Sääntö ei siis saa aikaan keskinäistä riippuvuutta, vaan sen tehtävänä on vain kertoa siitä annetun tilanteen funktiona havainnollisella ja määrätyllä tavalla.” (Durkheim 1990, 334). Sääntö muodostuu tietyistä tavoista reagoida asioihin, jotka vahvistumisensa myötä vakiintuvat säännöiksi. Jos sääntö tukeutuu pakkoon (jolloin se ei tarkalleen ottaen ole enää sääntö), niin se johtaa työnjakoon joka ei tuota solidaarisuutta, ja siten lopulta konflikteihin.

Sääntö muodostuu pohjimmiltaan sosiaalisten lainalaisuuksien luonnollisista suhteista. Kun sääntö on normaalissa tilassaan, se ilmentää vallitsevaa järjestystä ja ohjaa ihmisiä toimimaan sen työnjaon tuottaman keskinäisriippuvuuden mukaisesti. Tällöin olisi mitattavissa, onko jokin sääntö hyvä vai huono sen mukaisesti heijastaako se työnjaossa muodostunutta suhdetta ja tapaa reagoida siihen tilanteeseen minkä funktio se on. Näin sosiaalisen luonnollisen tilan kautta on oikeutettavissa tietyt säännöt ja vastustettavissa toiset. Olennaisemmin vielä, on mahdollista voimistaa sääntöjen kautta työnjaosta muodostuvan solidaarisuuden välittymistä

ihmisille. Sillä vaikka säännöt eivät tuota solidaarisuutta, ne mahdollistavat ihmisten huomata ja ymmärtää oma roolinsa ja välttää anomian¹⁷ tilaa (Durkheim 1990, 336).

Olennaista säännön periaatteessa on se miten Durkheim puolustaa sen kautta työnjakoa ja määrittelee, miten yhteiskuntaa tulee hallita. Sillä ongelmat, jotka väitetään syntyvän työnjaosta, ovatkin seurausta sen toiminnan haittaamisesta. Patologista tilaa ei tule ratkaista ulko- vaan sisäpuolelta käsin – ts. sosiaalisten lainalaisuuksien mukaisesti pyrkien luonnollisuuteen. Durkheim katsookin, että epänormaaleissa anomian tiloissa, joissa ulkopuolisten tekijöiden haittaama työnjako tuottaa erikoistumisen kautta vieraantumista toisista, ei ratkaisu ole perehdyttää yksilöä kaikkien muiden mieltymyksiin, tarpeisiin, taitoihin ja tietoihin. Tämä yhdentäminen palauttaisi ulkoisesti ja keinotekoisesti ihmiset takaisin mekaanisen solidaarisuuden piiriin, vaikka yhteiskunta toimisikin orgaanisen solidaarisuuden hengessä. (Durkheim 1990, 339.) Siksi vaikuttamisen tulee tapahtua sääntöjen kautta, jolloin yksilöt ymmärtävät roolinsa ja tavat reagoida suhteessa toisiin.

Oman roolin ymmärtäminen yhteisössä ja tapa reagoida ei tulisi muodostua mielivaltaisesti. Durkheimin mukaan ihmisillä on tiettyjä luonnollisia (biologisia ja sosiaalisia) taipumuksia ja mieltymyksiä, jotka saavat ihmiset valitsemaan tietynlaisen toiminnan enemmän kuin toisen. Tämä huomioiden, työnjaon ehtona ei ole vain että jokaisella on tehtävä ja se on suhteessa muiden tehtäviin, vaan tehtävän tulee olla myös sopuisassa suhteessa tekijän kanssa. Ilman tekijän ja tehtävän sopivuutta ei työnjako tuota solidaarisuutta. (Durkheim 1990, 341-342.)

Jotta tekijä ja tehtävä löytäisivät toisensa, tulee ihmisten suuntautumisen erilaisiin asemiin yhteiskunnan eri yhteisöissä (tärkeimpänä kenties työ) muodostua spontaanisti, ilman ulkoisia vaikutteita. Kun ulkoisia vaikutteita ei ole, jokainen ihminen sovittautuu siihen tehtävään mikä häneltä parhaiten onnistuu hänen ihmisluonteensa perusteella¹⁸. Näin työnjako tuottaa

¹⁷ Anomian tila syntyy kun ihmisillä ei ole tarpeeksi paljon ja pitkään keskinäistä kanssakäymistä, mutta heidän toimintansa ja olemassaolonsa tapa on yhä riippuvaista toisistaan (Durkheim 1990, 336).

¹⁸ Durkheim mainitsee, että näin tapahtuu keskimäärin. On siis yksilöitä joiden halut ovat tyydyttämättömiä ja itsensä ylittämisen tarve jatkuvaa. Nämä ovat Durkheimille kuitenkin ”sairaallosia tapauksia” (Durkheim 1990,

solidaarisuutta niin kauan kuin se pysyy spontaanina. Työnjako häiriintyy silloin kun sen ei anneta muodostua spontaanisti, tällöin sitä pidetään usein toiminnassa pakottavilla ”säännöillä” (Durkheim 1990, 343). Toisin sanoen monet epäoikeudenmukaiselta vaikuttavat hierarkiat, työnantajan ja -tekijän väliset suhteet, sekä sivistys- ja varallisuuserot eivät johdu työnjaosta, vaan siitä että sitä hallinnoidaan väärin. Kyseessä ei siis ole poliittinen kiista vaan sosiaalisen luonnollisuuden ilmentymisen estyminen.

Spontaanisuuden vallitsevuus ”...ei edellytä vain, ettei yksilöitä panna väkisin suorittamaan tiettyjä tehtäviä, vaan myös sitä, ettei heidän tiellään ole minkäänlaisia esteitä saavuttaa yhteiskunnan kerrostumissa kykyjään vastaava asema.” (Durkheim 1990, 343). Ei siis riitä ettei työnjakoon vaikuteta ulkopuolelta käsin, vaan on tarpeellista, että poistetaan kaikki ulkoiset esteet, jotka joutaisivat yksilön sijoittumaan väärään asemaan työnjaossa. Tähän Durkheim viittaa oikeudenmukaisuudella. Oikeudenmukaisuus spontaanisuuden ylläpitäjänä tulee yhä tärkeämpään asemaan sitä mukaan kun edetään kohti yhä orgaanisemmin muodostuvia yhteiskuntia. Tämä johtuu siitä, että yhä eriytyvistä osista muodostuva yhteiskunta on yhä herkempi häiriöille, joista syntyy kärsimystä, konflikteja ja lopulta työnjaon ratkeamista tai työnjakoa joka ei tuota solidaarisuutta. Durkheim toteaaakin: ”Tästä syystä organisoiduissa yhteiskunnissa on työnjaon välttämättä saavutettava se ideaalia lähempänä oleva spontaanisuus ... Jos yhteiskunnat pyrkivät, niin kuin niiden tulee, karsimaan ulkoisen epätasa-arvon mahdollisimman vähiin, se ei johdu hankkeen ylevyydestä, vaan siitä, että tämän ongelman ratkaiseminen on niiden kohtalonkysymys.” (emt. 346).

Durkheim määrittelee yhdeksi kypsää orgaanista solidaarisuutta kuvaavan työnjaon muodoksi sopimuksellisen solidaarisuuden (kts. Durkheim 1990, 189-213). Tähdellistä määritelmässä on, että se ottaa huomioon vaihdon yhtenä työnjaon ja solidaarisuuden oleellisenä ilmentymänä ja sidoksena. Sopimuksellisen solidaarisuuden taustalla on vastustus

343). Normaali onkin tieteellisesti mitattavissa oleva yhteiskunnalliseen välittyvä luonnollisen korrelaatti, kuten näimme viime luvussa.

”taloustieteilijöiden”¹⁹ ajatusta kohtaan, että kaikki sosiaaliset suhteet olisi palautettavissa sopimukseen, ja että jälkimmäiset eivät edellyttäisi minkään muun kuin itsensä olemassaoloa. Tämä muu ei Durkheimin mukaan voi olla julkinen valta ja sen luoma tae – pakko – sillä kuten olemme nähneet, pakolla ei voi koskaan luoda pysyvää solidaarisuutta, parhaimmillaankin vain häilyvän irvikuvan. (emt. 347.)

Mikä tämä muu sitten on, joka takaa sopimusten pitävyyden, pitää mielivallan satamassa ja jonka tuloksena sopimuksen tekijöiden välille muodostuu vieläpä solidaarisuuden siteitä? Durkheim yhtyy ”taloustieteilijöiden” katsomukseen, että vaihto on yksi yksilön oleellisimmista vapauden ilmauksista. Kuitenkin toisin kuin ”taloustieteilijät” ajattelevat, vapaus ei ole peräisin yksilöstä itsestään, tämän sisäisestä luonnollisesta olemuksesta, vaan se on sääntelyn tuote, joka ilmentää itsensä vaihtona – joka muodostaa sopimuksen juridisessa muodossaan. (Durkheim 1990, 351.) Ollakseen vapauden ilmaus, vaihdon on tapahduttava ilman esteitä, jotta sen voidaan katsoa muodostuvan ilman pakkoa (emt. 347).

Vaihto (sopimus) on siis yksilön vapauden ilmaus, mutta sillä on myös toinen merkittävä funktio. Vaihto toimii nimittäin yhteiskunnan resurssien organisoijana, ja mahdollistaa työnjakoa. Vaihto on mekanismi, jonka kautta yhteiskunnan toimijat saavat tarvitsemiaan ja haluamiaan asioita ja palveluita, joita he itse eivät pysty tuottamaan. Kun ajatellaan eriytynyttä yhteiskuntaa, jossa yksittäinen ihminen pystyy tuottamaan yhä vähemmän haluamiaan ja tarvitsemiaan palveluita ja asioita, on työnjaon ja solidaarisuuden jatkuvuuden kannalta erityisen tärkeätä, että vaihtaminen on toimivaa ja oikeudenmukaista. Vaihto osittain mahdollistaa työnjaon jatkuvuuden, mutta ollessaan oikeudenmukaista se myös tuottaa solidaarisuutta, sillä siinä ilmentyy ihmisten välinen keskinäinen riippuvuus. (Durkheim 1990, 350.)

¹⁹ Viitataan taloustieteilijöihin lainausmerkeillä niihin henkilöihin ja ajatteluun, joita Durkheim ei tekstissään tätä nimitystä enempää tarkentanut (Durkheim 1990).

Durkheim viittaa sääntelyllä sosiaaliseen toimintaan. Hänen mukaansa ”taloustieteilijät” ajattelevat virheellisesti, että sosiaalisen toiminnan tehtävänä on ainoastaan estää vapaiden ihmisten toiminnan vahingoittavan toisiaan. Durkheimin mukaan tämä ajatusvirhe johtuu syvemmästä erheestä pitää vapautta ihmisen perusominaisuutena. Durkheimin mukaan sosiaalisen toiminnan tarkoituksena ei ole ylläpitää ihmistä luonnontilassa, vaan päinvastoin mahdollistaa ihmisen ylittämisen tämä tila, sillä vasta silloin hän voi olla vapaa luonnon asettamista kahleista ja manifestoida sosiaalista luonnollisuuttaan. (Durkheim 1990, 351.)

Luonnontilassa ihmisten väliset suhteet perustuvat Durkheimin mukaan epätasa-arvolle. Tämä johtuu luonnollisista, esimerkiksi ruumiinpiirteisiin ja syntymäpaikkaan liittyvistä eroavaisuuksista. Nämä erot eivät millään tavoin korreloi sosiaalista kyvykkyyttä, ja täten tuottavat epätasa-arvoisuutta. Kuten olemme nähneet, epätasa-arvoisuus johtaa siihen, etteivät ihmiset sijoitu spontaanisti sosiaalisiin asemiinsa. Tämä saattaa vaihdon tilanteeseen jossa se ei tuota solidaarisuutta vaan pidemmällä tähtäimellä konflikteja, ja näistä johtuen ei mahdollista sosiaalisesti hyödyllisten voimien hyväksikäyttöä yhteiskunnassa. Siis päinvastoin kuin ”taloustieteilijät” kehottavat, yhteiskuntien tulisi pyrkiä pois luonnontilasta sosiaalisen toiminnan – sääntelyn – avulla. (Durkheim 1990, 350-351.)

Kuten totesimme spontaanisuutta kuvaillessamme, työnjako ei tarkoita hierarkiattomuutta. Näin myös spontaanin muodostuksen johdosta yksilöt ovat erilaisissa asemissa yhteiskunnassa, ja heidän työnsä voidaan nähdä olevan tärkeämpää kokonaisuuden – yhteiskunnallisen toiminnan ylläpitävän työnjaon – kannalta. Tämän kautta tietysti toisilla on mahdollisuus tehdä enemmän sopimuksia kuin toisilla. Se, että toisen vaihdon objektina oleva asia tai toimi on sosiaalisesti arvokkaampaa (eriarvoista), on vain näennäisesti ulkoista, sillä niiden arvo vastaa objektin omistajan sosiaalista funktiota (Durkheim 1990, 349). Se, miten Durkheim käsittelee sopimusta ja vapautta, voidaan nähdä pyrkimyksenä määritellä tasa-arvoisia markkinoita. Niissä sopimusten objektien (vaihdon kohteina olevien asioiden) arvo määräytyy spontaanin sosiaalisen järjestyksen mukaan ja vaihto käydään ilman ulkoisia esteitä. Durkheim toteaaakin ”Rikkaita ja köyhiä ei toisin sanoen voi synnynnäisesti olla kuin epäoikeudenmukaisten sopimusten nojalla.” (emt. 349).

Tulkintani mukaan Durkheim katsoi rikkaiden ja köyhien ryhmien muodostumisen tapahtuvan välttämättä, mutta mikäli erottelu tapahtui synnynnäisenä tai ryhmien välillä oli liian suuri ero, oli tämä merkki työnjaon häiriötilasta. Molemmat tilat – liian suuri rikkaus ja sen periytyminen – johtivat yhden ulkoisen esteen muodostumiseen, nimittäin osan ihmisistä hallittuna olemiseen. Tästä seuraa, ettei sosiaalinen arvo enää vallitse sopimuksia solmiessa, sillä sopimuksen toinen osapuoli on saavuttanut tilan jossa se tulee toimeen ilman toisen osapuolen palvelusta. Kun tämä tilanne johtuu muusta kuin spontaanissa järjestyksessä määräytyneestä asemasta, niin edellinen osapuoli voi hallita jälkimmäistä. Valta-asema johtuu siitä, että jälkimmäinen osapuoli joutuu alistumaan edellisen sopimusehtoihin koska edellinen ei ole enää riippuvainen jälkimmäisestä, mutta jälkimmäinen on yhä edellisestä. (Durkheim 1990, 349.)

Kuten näimme jo säännön ja oikeudenmukaisuuden tapauksessa, myös sopimus vapauden ilmentymänä kehkeytyy ja tulee taata sisäisiin, eikä ulkoisiin, mekanismeihin vaikuttamalla. Sääntely tuottaa vapauden mitätöimällä esteitä ja mahdollistamalla näin sopimuksellisen solidaarisuuden. Tässäkin keino päästä vaikuttamaan sisäisiin mekanismeihin tapahtuu ulkoisen kautta. Oleellista on nähdä Durkheimin tulkitsema ero hänen ja ”taloustieteilijöiden” toimien välillä. Hänen mukaansa ”taloustieteilijöiden” ratkaisut perustuivat ulkoisiin mekanismeihin vaikuttamiseen – kuten ihmisten suojelemiseen toisiltaan ja sopimusten takaamisen väkivallan keinoin. ”Taloustieteilijät” operoivat yhteiskunnalliseen yhteiskunnan kautta, kun suotuisan kehityksen varmistamiseksi sosiaalinen tuli saattaa yhteiskunnallisen kautta luonnolliseen tilaansa, jossa se kehittää järjestystä vääjäämättä kohti oikeudenmukaisempaa ja vapaampaa yhteiskuntaa (Durkheim 1990, 352).

2.6 Teoreettinen strategia ja hallinnallinen projekti

Durkheimin hallinnantieteellisen projektin kautta on mahdollista ymmärtää sitä jännitettä, mitä hänen teoreettisessa strategiassaan oli rationalismin ja empirismin välillä. Tämä jännite käy

ilmi myös muutoksen teeman²⁰ kautta, jonka asemaa tulee pohtia myös hallinnan suhteen. Sillä jos ihminen ei voi toiminnallaan tuottaa muutosta, niin myös ihmisen ajama yhteiskunnan rationalisoiminen ja hallinnoiminen käy hankalaksi. Hallintotieteellinen projekti huomioon ottaen osa Durkheimin teorian ristiriitaisuuksista käy ymmärrettäväksi, vaikkei kenties ratkaisekaan niitä. Oleellista on, että projektin kautta tulkittuna empirismillä nähdään oleellinen ja rakentava sija Durkheimin ajattelussa kokonaisuudessaan.

Olen tässä luvussa käyttänyt strategian, projektin, empirismin ja rationalismin käsitteitä siinä mielessä miten Terry Johnson, Christopher Dandeker ja Clive Ashworth määrittelevät ne. Teoreettisella strategialla tarkoitetaan teoriaan sisältyvää kantaa sosiaalisen todellisuuden luonteesta ja siitä miten tästä voidaan saada tietoa. Itse olen suoristanut tämän teorian ontologiseksi ja epistemologiseksi kannaksi. Johnson & al. Jakavat kannat kahteen (ontologian materiaalliseen ja ideaaliseen, epistemologian nominaaliseen ja reaaliseen), ja ristiintaulukoiden saadaan neljä eri strategiaa. Kuten he huomauttavat, neljää strategiaa (empirismi, subjektivismi, substantionalismi ja rationalismi) ei tule nähdä erillisinä ja suljettuina vaihtoehtoina, vaan ne muodostuvat suhteestaan toisiinsa ja jokaisessa teoreettisessa strategiassa näkyy näiden kantojen välinen jännite. Strategioista empirismi yhdistää materialistisen ja nominalistisen kannan ja rationalismi reaalisen ja ideaalisen. (Johnson & al. 1984, 18-19 ja 21-23.)

Teoreettisella projektilla Johnson & al. viittaavat yksittäiseen teoriaan, teoreetikkoon tai koulukunnan ratkaisuun käyttää strategiaa tiettyyn tutkimuskohteen, ilmiön selittämisen tai metodologisten välineiden hyödyntämiseen. Siis siinä missä strategioiden ääripäitä voidaan muodostaa neljä, niin projekteja rutkasti enemmän. (Johnson & al. 1984, 25-26.) Hienoisena poikkeamana Johnson & al. projektin käsitteelle, käsitän sen voivan olla vieläkin ”pienempi” yksikkö, jolloin teoriassa tai jonkin teoreetikon yhtenäisessä ajattelussa voi olla monta projektia. Näin esimerkiksi Durkheimin tapauksessa, voidaan saavuttaa hallinnantieteellinen projekti ilman, että kielletäisiin Durkheimin teorian strategian tyhjentyvän tähän. Kuitenkin

²⁰ Muutoksen mahdollisuus ja muoto on joissain tulkinnoissa nostettu Durkheimin ajattelun tärkeimmäksi anniksi. Luovuudesta muutoksena Durkheimin ajattelussa kts. Joas, Hans (1996) *Creativity of action*. Cambridge: Polity Press.

kuten edellä tullaan näkemään, katson Johnson & al. tulkitsevan Durkheimia liikaa hänen käyttämästään strategiasta kuin projekt(e)ista käsin.

Mutta mitä Durkheim sanoo muutoksesta, miten se tulee mahdolliseksi? Yksi selitys, jonka Durkheim antaa muutokselle johtuu sosiaalisen epätasällisesta välittymisestä yksilöihin. Tällöin kyseessä on pohjimmiltaan ymmärryksen kategorioiden ja moraalien välittymisestä representaatioiden välityksellä kullekin yksilölle väijäämättä vajavaisina ja yksilöllisesti muokkautuneina (kts. luvut 2.2. ja 2.5.) Tämä alkuperäinen erilaisuus tuottaa jatkuessaan väijäämättömästi yhteiskuntatasoista muutosta. Muutos itsestään vaikuttaa olevan Durkheimille väijäämätöntä, mutta sosiaalisen välittymisestä johtuva muutos nousee esille ennemmin negatiivisissa tai neutraaleissa yhteyksissä.

Toinen Durkheimin viittaama muutoksen prosessi muodostuu sosiaalisen olemuksen vuoksi, ja tämä yhdistyy puheeseen edistymisestä (kts. luku 2.2.). Durkheimille edistymisen oleellimmat tekijät ovat eheyden ja eriytymisen lait²¹. Sosiaalinen itsessään on nähtävissä näiden lainalaisuuksien alaisena ja kehityksen tuotoksena, kuten on myös sen sisältämän järjestyksen laita (kts. Durkheim 1980, 39, 374-375, 390, 395 ja 397). Koska nämä lait saavat aikaan tietyn seurauksen (kehityksen) tiettyjen ehtojen täytyessä, oleellista on pyrkiä saavuttamaan tuo tila. Se on luonnollinen tila, jossa sosiaalisen lainalaisuudet pystyvät vaikuttamaan yksilöihin vähin häiriöin (kts. luku 2.6.). Näin yksilöiden toiminta jää toissijaiseksi, koska parasta mitä voi tehdä, on saattaa sosiaalinen luontaiseen tilaan, jolloin sen vaikutus yksilöihin on optimaalinen, mikä taas mahdollistaa yksilöiltä enemmän. Toissijaisuutta ja sosiaalisten lakien vaikutusta ei kuitenkaan tule tulkita niin, että kaikki ihmisen toiminta ja tuotokset olisivat tyhjennettävissä sosiaalisesti.

Muutoksen teema tekee Durkheimin teoreettisen strategian käsittelyn mielenkiintoisemmaksi. Johnson & al. mukaan Durkheim oli rationalisti ja hänen käyttämänsä metodi – toisin kuin

²¹ Joskaan eivät ainoat, sillä yleisyydessään niille ei voitane selittää, esimerkiksi edistymisen eroja eri yhteiskuntien välillä (kts. Durkheim 1980, 395).

hänen julkilausumansa metodi – oli eliminoimalla argumentointi (argument by elimination) (Johnson & al. 1984, 168-169). Durkheim ei siis johtanut päätelmiään empiirisellä tilastollisella induktiolla, jonka avulla voitaisiin karsia merkityksetön vaihtelu ja saada selville tutkittavan ilmiön todellinen vaikutin, sosiaalinen (emt. 163-166). Johnson & al. katsovat, että tämä Durkheimin ”epärehellisyys” on syynä siihen, että Durkheim on väärintulkittu empiristiksi tai hänen työnsä on jaettu alkuaikojen empiristiin ja loppukauden rationalistiin (emt. 147, 149, 178). Rationalistisella strategialla Durkheim vastasi Johnson & al. mukaan utilitaristien yksilökeskeisiin selitysmalleihin ja mahdollisti rajaamaan sosiologiasta oman tieteenalansa (emt. 161). Vastaavasti sosiologisen metodin kirjaaminen induktiiviseksi empirismiksi on Johnson & al. mukaan selitettävissä sen ajan luonnontieteiden metodin dominanssista tieteen tekemiseen (emt. 165).

Vaikkei Johnson & al. tee jakoa ”kahteen” Durkheimiin, he käyttävät tätä jakoa lukemalla empiristisiä piirteitä Durkheimista pois. Kuten pyrin osoittamaan, niin empiristiset (kts. erityisesti luvut 4.2. ja 4.3.) ja rationalistiset (kts. erityisesti luvut 4.1. ja 4.3.) piirteet käyvät yhteen kun ne nähdään osana hallinnantieteellistä projektia, vaikkakin ne tuottavat ristiriitoja teoreettisina strategioina. Johnson & al. väheksymisen Durkheimin empirismia kohtaan voinee löytää kaksi syytä. Ensimmäinen on edellä mainittu ristiriitaisuus, minkä se tuottaa Durkheimin dominantin rationalismin kanssa (Johnson & al. 1984, 167-169).

Toisen syyn voi löytää painoarvosta ja luennasta, jonka he tekevät Uskontoelämästä. Vaikka mielestäni Johnson & al. tulkitsevat oikein Durkheimin moraalisen absolutismin tuoman hallinnallisen piirteen, he samalla muodostavat luennan, jonka mukaan Durkheim pyrki Uskontoelämässä tarkasteltujen käsitteiden (erityisesti moraalisen absolutismin ja peruskategorioiden) avulla päästä aiemmista empiristisistä piirteistä kohti kokonaisvaltaisempaa rationalismia (Johnson & al. 177-178). Siis pyrkimystä kohti perustavanlaatuisempia, aiempien käsitteiden ilmiökenttää selittäviä käsitteitä ja täten *paikkaamaan* aiempaa tutkimusta (emt. 167, 171-172).

Jos vertaa tässä tutkielmassa käsiteltyjä Durkheimin tutkimuksia, niin ei ole niin selvää, että hän Uskontoelämään tultaessa olisi irtisanoutunut aiemmasta empirismistään. Tähän viittaavat

jo ne monet viittaukset, joilla hän tukee Uskontoelämässä tutkimiaan ilmiöitä (kts. esim. Durkehim 1980, 439, 441). Myös se, että hänen reaalisesti käyttämänsä metodologia on muuttunut rationalistiseksi, ei välttämättä tarkoita aiemman empiristisemmän metodologian täydellistä hylkäämistä. Näiden käytön eroissa tulee huomioda myös tutkimuskohteen ero. Uskontoelämässä Durkheimin tutkimuksen fokuksessa oli paljon perustavanlaatuisemmat lainalaisuudet ja ominaisuudet (peruskategoriat ja moraalinen järjestys) kun taas aiemmissa tutkimuksissaan näiden alkuperäisten universaalien rinnalla tärkeätä oli havainnoida niiden tuottamia moderneja ilmentymiä.

Empirismin ja rationalismin erottamattomuutta Durkheimin ajattelussa alleviivaa aikaisemmissa luvuissa tehty tulkinta. Käsitellessään mielteiden ja peruskategorioiden eroa asioiden ymmärtämisen suhteen Durkheim perusteli samalla epistemologista rationalistista metodiaan ja empirismin vaillinaisuutta. Kuitenkin jos kiinnitetään huomio tutkimuskohteeseen, niin huomataan kyseessä olleen sosiaalisen ja yhteisöllisen perustavanlaatuisin universaali alkuperä eikä tietty historiallinen tila, jonka tutkimiseen ja hallinnan ulottumiseen Durkheim on perustellut empirististä metodia. Ja vaikka tutkimuskohteeseen ei kiinnitettäisikään huomiota, käy mielteen ja peruskategorian erottelusta ilmi mahdollisuus käyttää empirismiä rationalismin ”päällä”. Koska peruskategoriat vaikuttavat lopulta mielteisiin (eikä mielteet peruskategorioihin), ja koska peruskategoriat ovat kaiken sen jälkeisen ymmärtämisen vaikuttamina, niin kun peruskategoriat saadaan rationalistisesti selville, voidaan ne huomioon ottaen käyttää empirismiin tukeutuvaa empiiristä metodia. Vastaavanlaisen kannan empiiristen metodien käytöstä rationalismin alaisuudessa hän tekee Työnjaossa käsitellessään sosiaalisen suhdetta hallinnointiin, sekä normaalin olemusta – vaikka normaali tulee laskea empiirisesti, niin se että on jotain normaalia, koko lajiin yleistynyttä, tulee johtaa rationaalisesti.

Muutoksen teeman kautta saadaan esille Johnson & al:n epistemologisen luennan lisäksi ero Durkheimin ontologisessa luennassa verrattuna siihen luentaan, joka avautuu hallinnallisen ulottuvuuden myötä. Johnson & al. näkevät Durkheimin ottavan aseman, jonka mukaan riitit, uskomukset, toiminta tai instituutiot eivät muodosta minkäänlaista ehtoa sosiaalisen olemassaololle (Johnson & al. 1984, 154). Siis sosiaalinen jatkaa olemistaan itsestään ja luo

muutoksen itsestään, eikä sen olemassaolo ole muodostunut tai voi muuttua niistä toimista ja ajatuksista, joita yksittäisillä ihmisillä on. Tämä tekee yhteiskunnasta ja ihmisten toiminnasta täysin systeemistä. Johnson & al. mukaan (emt. 171-172) systeemin normaali tila on orgaaninen solidaarisuus, josta se oman systeemisen mekanisminsa vuoksi harhautuu mekaaniseen solidaarisuuteen tai sopimukselliseen solidaarisuuteen. Näin kaikki muutos ja erot yhteiskunnissa on selitettävissä normaalitilan (orgaaninen solidaarisuus) heilahteluilla, ja koska tämä heilahtelu on lähtöisin sosiaalisesta, ei sitä voi koskaan lopettaa. Toisin sanoen, mitään varsinaista muutosta ei ole, koska sosiaalinen ei muutu ja täten ajatus pyrkiä ohjaamaan ihmisiä ja tekemään parempaa (vähemmän mystistä ja enemmän totuuteen nojaavaa, eettisempää) yhteiskuntaa on silkkaa intellektuellia järkeilyä.

Kuten todettu, luentani mukaan Durkheim ei tee näin vahvoja rationalistisia päätelmiä. Sosiaalisen vahva systeemisyys tosiaan tekisi ristiriitaiseksi ja haihatteluksi Durkheimin läpi teosten julkilausuman yhteiskuntien rationalisoinnin ja mystisyyden häivyttämisen totuuden tieltä yhteiskunnallisen hallinnoinnin kautta (Durkheim 1980, 1982, 1990). Tulkinta vahvasta systeemistä on kuitenkin ongelmallinen, sillä Durkheim ei esitä orgaanista solidaarisuutta yleiseksi normaalitilaksi vaan tiettyjen yhteiskuntien historialliseksi normaalitilaksi²². Se ei siis ole samalla tavalla alkuperäinen ja perustava järjestys kuin mitä yleisesti peruskategoriat ovat, vaan sen hetkinen järjestelmä jonka mukaan yhteiskunta tulisi järjestää, jotta päästäisiin lähelle luonnollista tilaa. Myöskään yhtä vahvaa sosiaalisen riippumattomuutta sen mahdollistamista ilmiöistä on vaikeata lukea Durkheimista – paitsi Johnson & al. rakentaman rationalistisen strategian lokeron loogisena välttämättömyytenä (kts. Johnson & al. 1984, 13-23 ja 149-152). Durkheim päinvastoin painottaa, kuinka kahden muutoksen prosessin myötävaikutuksesta muodostuu historiallisesti erilaisia yhteiskuntia (esim. Durkheim 1980, 374-376, 390, 395-396). Sosiaalinen ja sen mahdollistamat ilmiöt ja järjestys eivät pysy olemassa ilman sen mahdollistamaa toimintaa ja ajattelua. Ihmisten toiminta ei siis muodosta sosiaalista, mutta se vaikuttaa siihen miten sosiaalinen vaikuttaa ihmisissä.

²² Normaalitilalla ei tässä tarkoiteta samaa kuin luvussa käsiteltyä normaalia ja patologista. Tässä koko yhteiskunnan normaalitila tulee mieltää holistisena käsityksenä, sillä koko yhteiskunta ei voi olla epänormaali, koska silloin määritelmällisesti (kts. s. 32) se ei olisi lähtöisin sosiaalisesta. Se ettei Johnson & al. määrittele ollenkaan normaalin käsitettä Durkheimin ajattelussa on voinut myös olla osallisena tähän vahvan systeemiseen tulkintaan.

Kuten yllä on pyritty osoittamaan, Durkheim käyttää läpi teostensa rationalistista ja empirististä todistamista. Edellistä hän implementoi saavuttaakseen sosiaalisen luonnetta koskevat universaalit perusominaisuudet. Empiristien vireen voitaisiin katsoa – kylläkin kontrafaktuaalisesti – olevan ”jatkoa” tälle ja edustavan syvemmin Durkheimin hallinnallista projektia. Kun ottaa huomioon hallinnan leviämisen valtiollisena vallankäytön muotona ja siten siihen panostetut resurssit, ei ole yllättävää miten Durkheimia on ”väärinymmärretty” ja miksi tämä väärinymmärrys on käynyt ”oikean” tulkinnan päälle (Johnson & al. 1984). Kuitenkin vaikka rationalistinen ja empiristinen strategia tuottavatkin ristiriitaisuuksia ontologisesti ja epistemologisesti, niin Durkheimin hallinnallisen ulottuvuuden näkökulmasta nämä strategiat käyvät yhteen. Toisella saavutetaan universaali muuttumaton luonnollisuus, ja toisella hetkeen kiinnittynyt tila. Yhdessä nämä mahdollistavat tietynlaisen hallinnan implementoimisen.

Durkheimin hallinnan tieteellinen ulottuvuus ei siis haudaudu hänen myöhäistuotannossaan. Vaikka empirismin ja rationalismin yhdistäminen tuottaa ristiriitoja, ne eivät poista pyrkimystä saattaa niitä yhteen. Pyrkimyksenäni on ollut osoittaa hallinnallinen luenta Durkheimista validiksi, jolloin sen pohjalta on mahdollista vertailla ja liittää se hallinnan analyttikoiden teoretisointiin liberaalista hallinnasta ja poliittisen sosiaalistumisesta sosiaalisen tiedonkentän muodostumisen johdosta.

3. SOSIAALISEN POLIITTISUUS JA POSITIIVISUUS

”...rather than being understood as a general feature of human existence, coextensive with sociality, the social is a 'particular sector' within certain societies, an historically and geographically limited sector of problems, cases, institutions and personnel. It is moreover, a way of thinking and acting undertaken by a particular set of authorities of all types. It gives rise to and is codified and stabilized by particular forms of knowledge and particular disciplines such as social statistics, sociology, welfare economics, criminology and so on. And it becomes a component in diverse sets of political demands and rationalities.”

- Mitchell Dean (Governing societies s. 88)²³

Edellisessä luvussa tarkasteltiin Durkheimin teoretisointia sosiaalisesta ja tehtiin alustavia yhteyksiä Durkheimin teorian liittymäkohdista hallinnan analytiikkaan. Siten on käsitelty jo kahta erilaista ja eri lähtökohdista ammentavaa käsitystä sosiaalisesta. Tässä luvussa syvennytään hallinnan analyyttiseen käsitykseen sosiaalisesta, joka perustuu Foucault’n teoretisointiin (kts. Foucault 2002, 2005a ja 2008). Tämän johdosta on paikallaan esitellä viitteellisesti Foucault’n näkemyksiä tiedosta ja vallasta. Samalla kun esitellään hallinnan analyyttistä käsitystä sosiaalisesta, voidaan suhteuttaa siihen Durkheimin teoretisointia. Tarkoitus ei ole tehdä ristikkäistä vertailua vaan ainoastaan hallinnan analyyttisen luentaa Durkheimin sosiaalisesta. Tämän jälkeen voidaan tarkastella, miten Durkheimin hallinnantieteellinen ajattelu kytkeytyy liberaaliin hallintaan.

²³ Dean mukailee katkelmassa varsin vapaasti Deleuzen alkusanoja teoksessa *The Policing of Families* (kts. Donzelot 1980).

3.1 Hallinnan analyttisen käsityksen lähtökohtia - tieto ja valta

Foucault katsoo, että tavat nähdä ja tulkita kohde on prosessi, jossa koostuu niin kohde kuin sitä tutkiva subjekti (Foucault 2005a, 63-69). Tämä tiivistää hyvin sen käsityksen, miten hallinnan analytiikassa mielletään sosiaalinen. Tieto ei ole yleistä ja kuvaavaa vaan tietynlaista ja tuottavaa. Sosiaalisessa tiedonkentässä (kts. luku 3.3.) voidaan nähdä jo varsin kehittynyt ja raamittunut prosessi, jossa tiedon objekti ja subjekti muodostuvat. Missä tuntemus (connaissance) on institutionalisoitunut tiedoksi (savoir). Donzelotin ajatus sosiaalisen keksimisestä viittaakin siihen, ettei tiedon kohteita kuvaavien käsitteiden ilmaantuminen ja uusiutuminen selity sillä että ne ovat olleet olemassa, vaan lausumien järjestäytymisellä eli sillä, miten kohteesta puhutaan ja minkä yhteydessä (Foucault 2005a, 77- 78).

Kuten tulemme näkemään seuraavassa luvussa, sosiaalisen tiedonkentän muodostuminen ja sosiaalisen suhde hallintaan mahdollistui tietyn vallanmuodon kautta. Foucault'lle valta on tuottavaa toimintaa, jonka mahdollistaa suhdeverkko, joka tukeutuu joihinkin tiedonkenttiin (Foucault 2002, 91). Vallan tuottavan ulottuvuuden suhteiden tutkimiseen edellytyksenä on, että ”...valtaa ei käsitetä omaisuudeksi vaan strategiaksi ja että sen alistuskeinojen ei katsota olevan 'anastamista', vaan ... tiettyä taktiikkaa tai tekniikkaa, toimintaa. ... kyseessä on pikemminkin aina jännittynyt, aina toimiva suhdeverkko kuin etuoikeus josta voisi pitää kiinni ... kyseessä on pikemminkin vallan käyttö kuin sen omistaminen ... ja se voi ilmentää ja joskus ylläpitää hallittujen asemaa. ... valtaa ei käytetä puhtaasti ja yksinkertaisesti, velvoitteena tai kieltona niille, joilla 'sitä ei ole'; valta ottaa heidät hallintaansa, kulkee heidän lävitseen ja nojaa heihin ...” (Foucault 2005b, 41).

Tieto ja valta kietoutuvat yhteen. Onkin niin, että ”valta myös tuottaa tietoa (eikä vain hyödynnä sitä suosimalla soveltavaa tietoa tai käyttämällä sitä, koska se on hyödyllistä); että valta ja tieto edellyttävät toinen toistaan; että ei ole olemassa valtasuhdetta, jolle ei muodostuisi sitä vastaavaa tietokenttää, eikä tietoa, joka ei edellyttäisi ja samalla muodostaisi valtasuhteita.” (Foucault 2005b, 42). Tieto on siis aina vääjäämättömästi valtaa ja valta on tietoa. Tämä tarkoittaa sitä, että vallan muodostamat tekniikat ja käytännöt, jotka ovat liittyneenä erilaisten strategioiden suuntaamiksi toimivat tietyn tiedonkentän välityksellä. Ne

tuottavat tietynlaista tietoa ympäröivistä asioista ja pohjautuvat niihin. Ilman tietoa käytännöistä ja tekniikoista, sekä strategioiden päämäärien muodostumisesta, ei niiden tuottamaa toimintaa ja käsityksiä olisi – siis valta on tietoa.

Tiedon ja vallan suhteita voi myös ajatella *näkyvyyden ja lausuttavuuden* käsitteiden avulla. Lausuttavat asiat muodostuvat ja muodostavat diskursiivisia muodostelmia (*discursive formations*), joissa pätee tietty ilmaisun järjestys (*form of expression*) (Deleuze 2000, 49). Se, mitä jostain kohteesta sanotaan ja mikä merkitys sille annetaan, koostuu diskursiivisissa muodostelmissa, jotka ovat näiden merkitysten löyhän yhteenkuuluvuuden muodostumia. Löyhän siksi, että ne voivat muuttua ja saada eri merkityksiä muissa diskursiivisissa muodostelmissa. Ilmaisun järjestys taas kuvaa sitä lausumien merkitysten säännönmukaisuutta, joka muodostaa lausumien välisen yhteenkuuluvuuden, ja siten sen kentän, joka määrittää, mitä jostain ilmiöstä voidaan sanoa tämän kentän puitteissa (emt. 47-48).

Vastaavasti näkyvät asiat kehkeytyvät ja tuottavat ei-diskursiivisia muodostelmia (*non-discursive formations*), joissa pätee tietty sisällön järjestys (*form of content*) (Deleuze 2000, 49). Näkyvyys tulisi tulkita tunnistettavuudeksi, siis jonkin ilmiön rekisteröinniksi, erottamiseksi osaksi jotain tai eroksi jostain. Jotta jostain voi tietää, on sen oltava tunnistettavissa, tämä tunnistaminen tapahtuu kuitenkin tietynlaisen tiedon pohjalta, jolloin se tulee artikuloituksi. Tunnistettavat asiat ovat kuitenkin tietyllä tavalla. Tämä tietyllä tavalla oleminen on vallan tuotosta, tiettyjen tekniikoiden muokkauksen tulosta. Tämä asioiden löyhä yhteen kuuluminen tietyllä tavalla olemisena muodostaa sisällön järjestyksen. Valtasuhteet muokkaavat asiat tiettyyn järjestykseen. Tämä sisällön järjestys toisaalta määrittää näkyvyyden kentän, siis sen mitkä ilmiön ja asioiden ulottuvuudet ovat nähtävissä, tunnistettavissa. (emt. 47-48).

Näkyvyydessä on kyse materiaalisen tai asioiden sinänsä vaikutuksesta siihen millaiseksi todellisuus muodostuu. Todellisuuden muodostumiseen taas vaikuttavat tiedon ja vallan suhteet. Erilaiset tekniikat ja käytännöt muodostavat valtasuhteita, jotka mahdollistavat tietynlaisen tiedon. Kuitenkaan nämä tekniikat eivät voi muodostua ilman jäsennettyä tietoa ,

joka ei mahdollisesti kuulu samaan tiedonpiiriin, kuin se jonka muodostumiseen tekniikat osallistuvat. Tietoa ennen ei ole mitään muuta kuin näkyvän ja artikuloitavan historiallisia muodostumia, tiedon ja vallan muodostama todellisuus. (Deleuze 2000, 51-52).

3.2 Sosiaalisen positiivisuus

Kuten olemme nähneet, Durkheimin ajattelussa kiteytyvät käsitykset siitä, että sosiaalinen on jotain aina ollutta ja sen eri alueet ja liikkeet on mahdollista löytää ja hallita. Tämä oikeuttaa tietynlaiset toimenpiteet yhteiskunnan hallitsemiseksi. Voidaan myös todeta, että yhteiskunnille ovat ominaisia tietyt ilmiöt, joita ei voida poistaa, mutta joita voidaan hallita, pyrkiä pitämään ne normaaleissa tasoissaan. Sosiaalinen todellisuus todistaa toisaalta, etteivät yhteiskunnat ole historiallisia sopimuksien aikaansaannoksia, mutta samalla se mahdollistaa sopimisen. Kun yksilöt ymmärtävät etteivät he ole kaikkivoipaisia ja että heidän toimiaan määräävät tietyt lainalaisuudet, voivat he hallita omia toimiaan ja olla vapaita sopimaan.

Määritellessään sosiologian tavoitteita tulee Durkheimin projektista näkyviin, että sen avulla on tarkoitus pyrkiä hallitsemaan yhteiskuntaa ihmisten käytöksen kautta, ja että tämä siitä koituva järjestys perustuu rationaaliseen toimintaan ja ajatteluun – vastakohtanaan irrationaalinen ”mystiikka”. Sosiologian tulee antaa avaimet, joilla yhteiskunnalle voidaan tehdä sama kuin mitä biologia teki luomakunnalle: löytää lainalaisuudet ja niiden kautta kesyttää ja hallita sitä. Avain tähän on käsittää sosiaalisen todellisuuden olemassaolo, sekä sen lainalaisuuksien armoton vaikutus ihmisiin. Sosiologian tulikin Durkheimin mukaan olla positiivista tiedettä, siinä mielessä että se ei vain kuvaa ilmiöitä vaan tuottaa tietoa, jonka avulla sen kuvaamille asioille voidaan tehdä jotain. (Durkheim 1982, 15 ja 30.) Tämä voidaan laskea sosiaalisen tiedon ensimmäiseksi merkitykseksi.

Durkheimin huomioiman tuottavuuden lisäksi sosiaalisen tiedon positiivisuus saa kolme muuta merkitystä kun sitä tarkastelee hallinnan analyyttisestä näkökulmasta. Sosiaalisen tiedon positiivisuus esiintyy toiseksi siinä, että se tuottaa kohteensa. Se ei siis ole vain kuvaavaa vaan tuottavaa – silloinkaan kun siinä väitetään vain kuvaavan – vaikka tämä tuottavuus olisikin vain toistamista ja ylläpitämistä, kuten on monesti vain kuvaavien

tilastoiden laita. Kuten ensimmäisestä positiivisuuden tasosta kävi ilmi, pyrkimyksenä on hallinta. Tällöin kohde tuotetaan eristämällä ja rajaamalla se sen mukaisesti. Se siis muodostetaan tietyin suhtein sen ulkopuoliseen ja siitä tarkastellaan tiettyjä ominaisuuksia ja piirteitä. Ei siis pyritä vain kuvaamaan sitä, sillä siitä saadulla tiedolla on tarkoitus voida saada kohteesta ote, saattaa se hallittavaksi. Se huomioi kohteestaan sen minkä sen kautta voidaan nähdä ja käsittää, minkä se mahdollistaa ”aistittavaksi”, ja se asetetaan näytille aina suhteessa johonkin ulkopuoliseen mikä muodostuu näkemisen kannalta relevantiksi.

Sosiaalisen tiedon kolmas positiivinen merkitys muodostuu myös sen hallintaan pyrkivästä luonteesta. Sosiaalisen tiedon alaisuudessa tehdyt interventiot ja niistä muodostuneet käytännöt tulevat suoraan kosketukseen tiedon kohteiden kanssa. Tässä ei ole kyse vain refleksiivisyydestä, sillä kyseessä on myös rakenteet ja instituutiot, joilla ei ole ainakaan yksilöllistä mieltä. Tiedon ja sen kohteen kohtaaminen ei tarvitse myöskään olla tiedostettua. Pikemminkin tiedon kohteet muokataan sopimaan niihin lainalaisuuksiin, joiden katsotaan olevan olemassa ilman, että kohdetta muodostettaisiin ja että se olisi kosketuksissa siitä tuotetun tiedon kanssa. Tiedon kohteen piirteet ja suhteet muihin muodostuvat siis vasta kun siitä on muodostettu kohde (tästä tarkemmin kts. Cruikshank 1999, Foucault 2005b ja Hacking 1986).

Neljänneksi – kahden edellisen seurauksena – sosiaalinen tieto on osana muodostamassa kytköksiensä kautta todellisuutta jossa sen tuottamat ilmiöt käyttäytyvät ja vaikuttavat sen kuvaamalla tavalla. Tästä johtuu se, että sosiaalisen tietoon pohjautuvilla interventioilla on osittain haluttuja vaikutuksia ja tähän tietoon voi tukeutua valmisteltaessa erilaisia ohjelmia ja tekniikoita näiden täytäntöönpanoon. Kuitenkin samalla tämä on yksi syy siihen, miksi nämä väliintulot ja ratkaisut eivät koskaan pysty poistamaan ongelmaa.

Sosiaalisen tiedon positiivisista piirteistä ei tule tehdä johtopäätöstä, että sosiaalinen olisi vähemmän todellista. Päinvastoin, sosiaalisen positiivisuuden vuoksi siitä on muodostunut niin todellinen kuin se on. Sosiaalisen todellisuudella ja sillä, että se on muodostamassa tutkimiaan ilmiöitä, ei väitetä että sen kohteena olevat ilmiöt olisivat kokonaan ja ainoastaan tämän tiedon tuotteita, kielen konstruktioita. Pikemminkin sosiaalisen kautta on mahdollista

muodostaa ilmiöt ongelmiksi ja kohteet tietynlaisiksi. Tämä ontologinen kanta eroaa Durkheimin pitämästä. Se edustaa mielestäni sitä, mitä Foucault kutsuu välittyneeksi tai välityksen todellisuudeksi (Foucault 2008, 337 ja Foucault 2002, 94-95 ja 97-99). Tässä mielessä sosiaalisen todellisuutta ei määritä sen ainainen olemassaolo, vaan sen tekee todelliseksi ja sitä luonnehtii juuri se, ettei se ole aina ollut osa todellisuuttamme. Sosiaalisten ilmiöiden vaikutukset, suhteet ja muodot ovat todellisia sen johdosta miten ne ovat kytkeytyneet tieto-valta suhteiden ja subjektivaation välityksellä ihmisiin, toimintaan, instituutioihin, käsittämiseen, esineisiin. Kuten olemme nähneet, Donzelotin esityksen myötä ja kuten tullaan kontekstualisoimaan turvallisuuden dispositiivin jäsentelyssä, sosiaalinen ei muodostunut tyhjästä eikä jatkanut olemassaoloaan itsessään – ja kuten tästä tulee johtaa, se ei myöskään ole aina ollut.

Sosiaalisten ilmiöiden ontologisen luonteen välittyneisyydestä tulee tehdä päätelmä myös sosiaalisen epistemologisen luonteen osoittamisesta erilaiseksi, kun Durkheim sen muotoili. Ilmiöiden luonne tiedon kyllästäminä, ei johda siihen että kaikki sosiaalisen nimissä tehty olisi epätotta. Tehtäisiin suuri väärintulkinta jos sanottaisiin, ettei ilmiöitä ole olemassa tai että niiden esitetty muoto olisi vääristynyt, liattu. Pikemminkin sosiaalisen tiedonkentän välityksellä muodostettuja ilmiöitä ei olisi ilman tätä. Kuitenkin kuten tullaan seuraavassa luvussa näkemään, sosiaalisen positiivisen luonteen takia sen sisältävät liberaalin hallinnan rationaliteetit eivät pysty ratkaisemaan muodostamia ongelmia. Tähän ratkaisemattomuuteen vaikuttaa erityisesti se, ettei sosiaalista tietoa muodostettaessa oteta sen positiivisuuttaan huomioon – näin on myös Durkheimin laita, joka ottaa huomioon vain ensimmäisen positiivisuuden²⁴.

²⁴ Oikeastaan Durkheimille sosiaalisella on toinenkin positiivinen luonne, joka on lähellä tässä mainittua kolmatta positiivista merkitystä, nimittäin se, että se muodostaa sen, mitä on olla ihminen. Kuitenkin Durkheimin positiivisuus on paljon perustavampaa ja pysyvää tässä esitetyn sosiaalisen positiivisuuden merkitykseen verrattuna.

3.3 Sosiaalinen tiedonkenttänä

Sosiaalinen esiintyy tiedonkenttänä, siis tietynlaisena yhteensopivana määrittely-, käsite- ja ilmiöpiirinä. Tällöin esille nousee se, miten se muodostaa ja muotoilee tutkimaansa todellisuutta, sekä saa näkyviin ja toteen tiettyjä yhteyksiä siinä muodostettujen ilmiöiden välillä, yhteyksiä jotka ovat poliittisesti latautuneita ja ilmentävät tietynlaista käsitystä siitä mihin sosiaalisen tiedon kohteilla pyritään. Tähdellistä tässä on myös se, miten yhteiskunta muodostuu hallinnan kohteeksi liberaaleissa hallinnan tavoissa sosiaalisen tiedonkentän kautta (Dean 2007, 88).

Tiedonkenttä muodostuu tietokäytännöistä ja diskursiivisista käytännöistä. Edelliset ”...ilmentävät yhteiskunnallisia tavoitteenasetteluja ja intressejä.” ja ”...tuottavat erilaisia faktoja ja teknologisia objekteja, jotka olennaisella tavalla muokkaavat, usein yllättävästi ja jopa sattumanvaraisesti, arjen käytäntöjä ja yhteiskunnallisten toimijoiden välisiä suhteita”(Alestalo & Åkerman 2011b, 20). Yleisemmin sillä viitataan toimintaan ”jossa ihminen vuorovaikutuksessa muiden kanssa pyrkii tiettyssä aikaan ja paikkaan sidotussa tilanteessa muodostamaan ja oikeuttamaan oman tietämisen tapansa.” ja sellaisiin hallinnollisiin ja poliittisiin prosesseihin ”joiden tavoitteena on tuottaa ja prosessoida tietoa päätöksenteon ja poliittisen tavoitteenasettelun tueksi.” (emt. 27). Käsitteeseen sisältyy myös ajatus, että ”tiedon subjekti ja objekti tuottavat toisensa uudenlaisina” (emt. 28). Tietokäytännöissä ”ilmiö tuotetaan rajaamalla, katkaisemalla sen yhteydet epäolennaisena pidettyihin asioihin ja kytkemällä se johonkin toiseen yhteyteen” tämä ”peittää aina, ainakin hetkellisesti, taakseen toisia todellisuuksia” (emt. 29). Vaikka uusilla tietokäytännöillä ja niiden käyttöönotolla on yllättäviä seurauksia, niin tutkailtaessa sosiaalista tietokäytäntönä, ilmentää se enemmän jatkumoa ja järjestyksen muokkaamista ja ylläpitämistä, kuin muutosta. Tiedonkentässä tuotettu tieto tapahtuu diskursiivisissa käytännöissä, jotka ilmentävät ”tapaamme osallistua ympäröiviin luonnon prosesseihin ja yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin” (emt. 32). Sikäli kun toimimme diskursiivisten käytäntöjen alaisuudessa, niiden kautta, niin tieto ei vain muokkaa sitä miten ymmärrämme ja näemme eri asiat osaksi jotain ilmiötä vaan se vaikuttaa myös

siihen miten me toimimme suhteessa niihin ja miten ne vaikuttavat meihin. Toisin sanoen diskursiiviset käytännöt luovat subjektiasemia.

Käsitän tietokäytännön ja diskursiivisen käytännön eron siinä, että edellinen viittaa siihen toimintaan ja suhteisiin, jotka tulevat esille tietoa muodostettaessa. Eli mitä suhteita sillä, miten tietoa muodostetaan, on siihen millaista tieto on, ja miten muodostuu se kohde, jota tutkitaan ja josta saadaan tietoa. Jälkimmäisen fokuksena on pikemminkin tuotetulla tiedolla operoiminen: siis miten tieto vaikuttaa siihen millaisiksi ja miten muotoudumme suhteessa tiedon kohteeseen. Tämän todettua on huomautettava näiden käytäntöjen tapahtuvan usein limittäin.

Yleisesti ottaen sosiaalisen tiedonkentän kautta muodostettuun tietoon ja sen kohteisiin liittyy aina näiden tarkastelu ongelmina. Tämä ongelmallisuus ei muodostu suoraan, vaan se näyttäytyy tilanteen määrittelyn kautta, joka esittää ilmiön normaalina tai epänormaalina, jolloin ratkaisuna on ylläpito tai väliintulo. Sosiaalisen tieto muodostaa ilmiöt ongelmallisina sen positiivisuuden välityksellä, että ilmiöille muotoillaan tiedonkentän sisäisesti ratkaisut.

Ongelmien näkyväksi tekeminen ja niiden ratkaisuun saattaminen on olennainen linkki liberaalin hallinnan ja sosiaalisen välillä. Vastaavasti kuin kaikissa liberaalin hallinnan rationaliteeteissa, niin sosiaalisen tiedonkentän tiedossa olennainen piirre on sen pyrkiminen hallitsemaan ”esille tuomiaan” ja ”löytämiään” ilmiöitä²⁵. Sosiaalisen tiedonkenttä on mahdollista toimia tästä syystä osana liberaalin hallinnan eri rationaliteetteja, koska sen muodostama tieto koostaa tutkimansa ilmiöt hallittavassa muodossa. Hallinnallisuus (ilmiöiden hallinta) ei siis tule ilmiöiden esille tuomisen jälkeen, esimerkiksi kun on määritelty ilmiö ja nähneet miten se vaikuttaa ja on suhteessa toisiin voimme alkaa tutkia miten sitä voidaan hallita (miten siihen voidaan vaikuttaa). Hallinnallisuus esiintyy ilmiöissä itsessään. Tämä viittaa siihen miten tutkittavat ilmiöt muodostuvat tietynlaisiksi sosiaalisen tiedonkentän kautta. Koska sosiaalinen tieto pitää sisällään hallinnallisuuden ja ilmiöt muodostetaan sen

²⁵ Suomessa sosiaalisen käsite yleistyi 1900-luvun alussa. Siihen liitettiin heti alusta lähtien ajatus yhteiskunnallisten ongelmien lieventämisestä tai ongelmien poistamiseen tähtäävä toiminnallinen merkitys (Mäntysaari & Kotiranta 2011, 25).

määrittelemien menetelmin ja prinssiipein, on muodostetuissa ilmiöissäkin mahdollisuus hallittavuuteen. Sosiaalisen tiedonkentän sisältä muodostetut ilmiöt eivät voi olla sellaisia, ettei niitä olisi mahdollista hallita – varmistaa niiden jatkuvuutta tai tehdä väliintuloa.

Peter Miller ja Nikolas Rose (2011, 56 ja 92-94, kts. myös Saastamoinen 2006, 63 ja Alestalo ja Åkerman 2011b, 36-37) ottavat esille myös toisen sosiaalisen tiedonkentän luonteesta johdettavan seikan, joka vaikuttaa siihen, että sitä käyttävä hallinta on epäonnistuvaa. He viittaavat siihen että kun hallinnassa muodostetaan tietokäytännöin ilmiöitä ongelmina niiden ratkaisut tuottavat uuden tilanteen, uusia ongelmia. Todellisuuden monipolvisuuden ja tiedon sisäisen rajaavuuden ja poissulkemisen vuoksi, tiedon kohteena olevan ilmiön muodostuminen – ja hallinnan kontekstissa sen muodostuminen ongelmaksi – jättää aina mahdollisuuden uusiin ongelmiin kun tämän tiedon kautta aletaan toimia – hallinnassa ratkaista ongelmia. Epäonnistuminen johtuu siis pohjimmiltaan siitä, että tietoa tuottaessa ja sitä toimeenpantaessa jätetään aina huomiotta tekijöitä ja toimijoita, joilla kuitenkin on side niihin tekijöihin ja toimijoihin jotka muodostavat tiedon kohteen. Vielä tähdellisempi syy, miksi hallinta (ainakin sosiaalisen tiedonkenttään turvautuneena) on luonteeltaan epäonnistuvaa, on ymmärrettävissä sosiaalisen tiedon positiivisten piirteiden vuoksi. Hallinnan ollessa osa sosiaalista tietoa, se tekee sosiaalisen tiedon luomat ongelmat ja ratkaisut mahdottomiksi, sillä tieto (ja hallinta) ovat osana luomassa sitä ongelmaa, jota ne yrittävät ratkaista.

Sosiaalinen tulee siis mieltää myös omaksi kentäkseen, jota ei tule sekoittaa sosiaalisuuteen yleisenä inhimillisenä ominaisuutena. Sosiaalinen omana tiedonkenttänään, kysymyksinään, kohteinaan ja sen muodostamina ilmiöinä ei viittaa siihen mitä sosiaalisella arkikielessä tarkoitetaan tai siihen vuorovaikutukseen, josta muodostuu traditioita ja normeja. Määritelmässä tiivistyy se, miten sosiaalinen (muodostuu ja) muodostaa tiettyjen käytäntöjen kautta tiedonkentän, jonka mukaisesti ajateltuna ja jonka suuntaisesti toimittaessa muodostuu tiettyjä sosiaalisen ilmiöitä. Tosin myös muuten kuin sosiaalisesta muodostuneet ongelmat voidaan kääntää sosiaalisen kentälle, jolloin ongelmaan saadaan sosiaalinen ratkaisu. Se siis antaa kielen, joka mahdollistaa muodostamansa yhteiskunnan hallinnoinnin, oikeuttaen samalla toimensa viittaamalla niiden epäpoliittisuuteen ja samalla itsensä luonnonlakien kaltaiseen säännönmukaisuuteen ja vaikuttavuuteen.

Edellä esitetystä ei siis tule käsittää, että väittäisin Durkheimin tai kenenkään muunkaan teoreetikon keksineen tai tuottaneen omaa tiedonkenttäänsä. Pyrkimyksenäni on vain kuvata mitä sosiaalisen tiedonkentän käsitteellä tarkoitetaan ja osoittaa, että Durkheim on ollut osallisena sosiaalisen tiedonkentän muodostumisessa. En siis pyri määrittämään ja rajaamaan millainen empiirinen ilmiö sosiaalisen tiedonkenttä on tai kuvaamaan miten se on muodostunut ja miten Durkheim on ollut osallisena sen muodostumiseen.

Sosiaalisen muodostuminen ja sen avulla hallinnointi muodostuu poliittiseksi sillä se kehystää väliintuloja, saattavat asiat tiettyyn järjestykseen ja tuottaa tietynlaista todellisuutta. Seuraavassa luvussa pyrin osoittamaan Durkheimin hallinnallisen projektin ja liberaalin hallinnan yhtäläisyyksiä. Seuraamalla poliittisen sosiaalistumista huomaamme miten liberaalin hallinnan alaisuudessa kansalaisyhteiskunnasta tulee hallinnan kohde johon osoittaa sosiaalisen tiedonkentän mahdollistamia väliintuloja.

4. SOSIAALINEN OSANA LIBERAALIA HALLINTAA

Donzelot keskittyi tarkastelussaan siihen, miten poliittinen alkoi toimia sosiaalisen kautta yhteinevin päämäärin, kohtein ja toimintatavoin, siirtäen sosiaalisten ilmiöiden osalta poliittisen sosiaalisen jälkeiseksi kysymykseksi. Tämä muutos tapahtui osana sosiaalisen tiedonkentän muotoutumista ja vakiintumista sekä tiettyjen hallintamuotojen tukeutumista sosiaalisen kautta määriteltäviin ilmiöihin ja periaatteisiin, joiden mukaisesti näihin voidaan vaikuttaa. Donzelot motivoi nämä muutokset historiallisilla poliittisilla tilanteilla, eikä tarkastele yleisempiä tiedon kentän tai hallinnan ilmenemisen mahdollisuuksia.

Seuraavassa tarkoitukseni on liittää Donzelotin teesi poliittisen sosiaalistumisesta ja sosiaalisen keksimisestä yleisempiin virtauksiin ja siten liittää Durkheimin ajattelua sosiaalisesta osaksi aiemmin koettuja muutoksia länsimaisissa tieto-valta -suhteissa. Tätä varten esittelen Michel Foucault'n näkemyksen turvallisuuden dispositiivista ja siinä mahdollistuvasta liberaalista hallinnasta, jonka piiriin pyrin osoittamaan sosiaalisen (tiedonkenttänä) lukeutuvan.

Liittämällä Durkheimin hallinnallisen projektin teesit turvallisuuden dispositiiviin voimme tarkastella miten sosiaalisen tiedonkentän muodostuminen mahdollistaa kansalaisyhteiskunnan muodostumisen hallinnan objektiksi. Kuten viimeisessä luvussa pyrin osoittamaan, samalla kun kansalaisyhteiskunta muodostuu hallinnan objektiksi sosiaalisen tiedonkentän välityksellä, niin aiemmin poliittiset kysymykset sosiaalistuvat²⁶.

4.1 Luonnollisuus ja tapa hallinnoida turvallisuuden dispositiivissa

Turvallisuuden dispositiivi on yksi Foucault'n hahmottamista valtaa ja tietoa kehystävistä ja läpäisevistä matriiseista (Foucault 2006). Dispositiivie ei tule ajatella alistavana rakenteena vaan eri tieto- ja valtamuotoja, käytäntöjä, ymmärrystä ja kokemista yhdistävien strategioiden sidoksena (kts. Alhanen 2007, 105). Näin se ei määrää vaan on toisiinsa vaikuttavien

²⁶ Kts. s6-8 ja 12-13.

instanssien summa. Dispositiiveja ei siis tule ymmärtää toisiaan poissulkevinä. Vaikkakin ne ”logiikaltaan” voivat sulkea toisia muotoja pois, niin ne voivat toimia rinnakkain ja näin tukea toisiaan. Sikäli kun nämä instanssit vaikuttavat ja ohjaavat toimintaa ja olemista tietynlaiseksi, voidaan dispositiivin muodostamisen välityksellä havainnoida ja jakaa erilaisia instansseja eri dispositiivien piiriin. Nämä seikat ovat sitäkin tärkeämpiä, koska kuten lukija voi huomata, ei tutkielman kirjoittajan käyttämä kieli taivu osoittamaan dispositiivin olemusta, vaan käytetyn kielen kautta siitä helposti muodostuu väärä käsitys, että se olisi jonkinlainen määräävä rakenne tai alue. Tässä määrittelyssä mielessä Foucault kuvasi turvallisuuden lisäksi myös kaksi muuta dispositiivia kurin ja juridiikan (Foucault 2006, 15-107).

Dispositiivia voi ajatella myös käytäntöjen erilaisten suhteiden verkostona. Käytäntöjen välille muodostuu riippuvuussuhteita, jotka voivat vahvistaa toistensa vaikutusta, mutta myös muuttaa niiden muotoa. Kuitenkin näiden suhteiden kokonaisuudesta koostuva dispositiivi muodostaa tietynlaisen kokonaisuuden joka suuntaa verkostoon sisältyvää toimintaa ja näiden tehtäviä. (Alhanen 2007, 106.) Näin, esimerkiksi kurin dispositiivissa eri vankilakäytäntöjen mahdollistamat tiedonkeruun menetelmät, joiden tekniikka muodostaa tiedon kohteita, oli peräisin taksonomiasta ja mahdollisti kirjanpitomenetelmiä, joiden myötä vangit voitiin objektivoida rikollisiksi (Foucault 2005b, 285-296). Toisaalta lähtökohta vankien mieltämisestä rikollisiksi vaati käsitystä parannettavasta yksilöstä, joka oli peräisin juridisesta diskurssista (Alhanen 2007, 111).

Tutkittaessa jotain ilmiötä tai kokonaisuutta, dispositiivin hahmottuminen tulisi olla osa tutkimuksen johtopäätöksiä. Dispositiivin käsitettä ei tulisi käyttää selittämään tai kuvaamaan ilmiötä. Pikemminkin seuraamalla eri vaikutussuhteita ja niistä punoutuvaa verkostoa eri perspektiiveistä ja erilaisia ajallisia linjoja huomioiden on mahdollista johtaa verkostoa yhdistäviä ominaisuuksia tai logiikoita, jotka suuntaavat verkoston toimintaa, muodostavat strategioita (Alhanen 2007, 114-115, Foucault 2004, 12-15). Dispositiivi, kuten monet muutkin Foucault’n käsitteistä, on historiallinen siinä mielessä, että genealogisen tutkimuksen tuloksena sen avulla voidaan kartoittaa kokonaisuutta, jota ei ohjaa mikään niitä ylempi struktuuri. Kuitenkin dispositiivi suhteidensa ja riippuvuuksinensa muodostaa tiettyihin suuntiin pyrkiviä virtauksia, jotka lomittavat toistensa toimintaa, muotoa ja tarkoituksia

itseensä. Näin dispositiivi saa sosiologisena käsitteenä aina, vähintäänkin ja toivottavasti ainoastaan, näennäisesti jonkinlaisen ylästruktuurin aseman, jolla selitetään sen ”alaisuudessa” muodostuvaa toimintaa, asemia, instituutioita, käsityksiä ja menetelmiä. Joten sosiologisesti dispositiivin käsitettä käytettäessä se saa aina tämän vääristyneen kieliasun, jossa se näyttäytyy selittäjänä vaikka se muodostuu selityksen tuloksena. Dispositiivin historian tutkimuksellisesta (genealogisesta) luonteesta huolimatta – tai sen uhalla – sitä voidaan käyttää sosiologisessa tutkimuksessa vertailukohtana ja tulkinnan välineenä, kunhan sillä ei pyritä selittämään. Selityksen sijaan dispositiivia hyväksikäyttämällä sosiologisessa tutkimuksessa voidaan tehdä vahvoja oletuksia jotka kääntyvät historian tutkimukseen kysymyksinä – oletettavina suhteina ja niiden tutkimisen motiiveina. Toinen käyttötarkoitus dispositiiville sosiologisessa tutkimuksessa on nykyisyyden historian tekeminen, mutta siinä dispositiivi muodostuu selityksen tuloksena – toisin kuin tässä tutkielmassa.

Seuraavassa dispositiiveja ei muodosteta selityksen tuloksena vaan niitä käytetään vertailukohtana, jolloin Durkheimin ajattelun suhteita eri käytäntöihin, tekniikoihin ja keksintöihin ei tulla tarkastelemaan. Durkheimin liittäminen hallinnallisuuden muodostumiseen ja sosiaaliseen tiedonkenttään tapahtuu vertaamalla sitä turvallisuuden dispositiivin ja siihen vaikuttaneen liberaalin hallinnan piirteisiin. Näiden paikantaminen tapahtuu vertailemalla niitä juridiseen ja kurin dispositiiviin. Näin pyritään tuomaan esille yksi ulottuvuus Durkheimista ja näin poliittisen sosiaalistumisen puitteiden mahdollistumisesta. Kyse ei siis ole Durkheimin hallinnallisen ulottuvuuden selittämisestä ja todistamisesta sen muodostumisesta poliittisen sosiaalistumisen puitteena, vaan vahvan tulkinnan muodostamisesta.

Vertailemalla eri dispositiiveja voidaan lähestyä tulkintaa Durkheimin hallinnallisesta projektista ja ymmärtää paremmin sen sisältöä sekä yhteyttä liberaaliin hallintaan. Kohdistakaamme katse kurin dispositiivia määrittelevän kurivallan keskihakuisuuteen. Keskihakuisuudella Foucault tarkoittaa, että se eristää tilan alueeksi, määrittäen näin sen alueen, jolla vaikuttaa. Tämän alueen sisällä se käyttää mekanismejaan ja levittää valtansa vaikutuksia totaalisesti. Kurivalta toimii siis pitämällä kohteensa rajojen sisällä eikä pyri laajentumaan integroimalla uusia osia itseensä. Kurivalta toimii sääntelemällä pienimpiäkin

liikkeitä rajaamansa alueen sisällä, eikä jätä minkäänlaista erilailla tekemisen tilaa. On siis yksi tapa tehdä asia oikein ja monta tapaa tehdä väärin. Kurivalta ei vain määritä, mikä on oikein, vaan kertoo mitä ja miten tulee toimia. Toisin kuin kurivallassa, juridinen valta määrittelee vain sen, mitä ei tule tehdä ja kielletyn kautta tulee määritelleeksi se, mitä voi tehdä. Eli toisin kuin kurivalta, juridisessa vallassa ei määritetä sitä, *miten* tulee tehdä. (Foucault 2006, 66-68.)

Kurilla ja juridisella vallalla on omat kielensä, millä ne hahmottavat ja muodostavat sen ympäristön, jossa ne toimivat. Dispositiiveihin sisältyvinä ominaisina vallanmuotoina ne myös hallitsevat muodostamansa ympäristön kautta. Turvallisuus hallintavaltana ei ota kantaa siihen, miten sen kohteena olevien tulee toimia (kuri) tai mitä niiden ei tule tehdä (laki) vaan sen suhde ympäristöön on toteava. Turvallisuus ottaa etäisyyttä kohteisiinsa, jotta se voisi havainnoida niiden syntymisen – ovat ne haitallisia tai hyödyllisiä – ja vasta sen jälkeen koettaa vaikuttaa niihin. Se ikään kuin ottaa kohteensa luonnollisina ja pyrkii ohjaamaan sitä. Juridiikka työstää todellisuudessa kuviteltavissa olevien tekojen (väärin toimimisen) kautta sitä miten ei tule toimia ja vaikuttaa – ja jättää kaiken kuviteltavan väärin toimimisen ulkopuolelle jäävän mahdolliseksi toteuttaa. Kurissa taas ajatellaan miten voidaan täydentää todellisuutta, jotta se saadaan toimimaan tietyllä tavalla – se siis rakentaa todellisuutta täydentävän tavan toimia, ja vaikuttaa tämän täydennetyn todellisuuden kautta. Näistä eroavana hallintavalta toimii itse todellisuudessa sellaisenaan pyrkien saamaan tämän todellisuuden eri osat toimimaan keskenään, niin että saadaan aikaiseksi haluttu tilanne. (Foucault 2006, 68-69.)

Edellisessä turvallisuuden dispositiivin kuvauksessa näimme kaksi piirrettä, jotka ovat havaittavissa Durkheimin teoretisoinnissa. Nämä ovat käsitys luonnollisuudesta ja tästä johdettu tapa hallinnoida. Vastaavasti kuten turvallisuuden dispositiivi eroaa kurin dispositiivista ja juridisesta dispositiivista suhteessa siihen miten siinä muodostetaan kohteet, siis pitää niitä luonnollisena ja täten niistä selville pääseminen vaatii etäisyyden ottamista, niin Durkheim näkee voivansa löytää sosiaalisen lainalaisuudet. Durkheimin teoria ei muodostu juridisen dispositiivin logiikan (aktuaalisesta todellisuudesta poikkeavien toimien kuvittelemisen kautta mahdollisen todellisuuden kieltämistä) tai kurin dispositiivin

(aktuaalisen todellisuuden kehittämistä siitä poikkeavan mahdollisen todellisuuden ideaalin kautta) mukaisesti. Durkheim tukeutuu etäisyyteen menetelmänä²⁷ jonka kautta voidaan löytää sosiaalisen luonnollisuus ja täten muodostaa tiedonlähteistä – yhteiskunnallisista ilmiöistä – tutkimuksen kohteita. Durkheimin käyttämät tilastolliset menetelmät sekä normaaliin liittyvät yleisyyden ja keskimääräisen periaatteet toimivat menetelmänä saavuttaa etäisyys tutkimuskohteeseen, josta näin saadaan esille sen luonnollinen olemus – sosiaalinen.

Kuten turvallisuuden dispositiivissa, Durkheim katsoo, että yhteiskuntien hallinta tulee tukeutua sosiaalisten lainalaisuuksien tunnistamiseen, yhteiskunnan kehitystilan määrittämiseen ja tämän kautta pyrkimykseen saattaa yhteiskunta mahdollisimman luonnolliseen tilaan, jolloin sen eri osat pystyvät toimimaan mahdollisimman hyvin keskenään. Kuten näimme työnjaon kehityksen suhteen (valtion) tulisi vaikuttaa yhteiskuntaan niin, että siinä ilmenisivät reagoinnin tapojen, vapauden ja spontaanisuuden periaatteet, jolloin yhteiskunta olisi mahdollisimman luonnollisessa tilassa ja täten myös mahdollistaisi parhaan yhteiskunnan. Turvallisuuden dispositiivin kanssa jaettu käsitys luonnollisuudesta ja hallinnoinnin tapa on myös ensimmäinen viite, joka kytkee Durkheimin siihen mitä Foucault nimittää liberaaliksi hallinnaksi.

Liberaalissa hallinnassa, kuten Durkheimin hallintaa käsittävässä ajattelussa, luonnollisuus kytkeytyy vapauteen²⁸ ja tämä hallintoitiin. Näiden käsitteiden (luonnollisuus – vapaus – hallinto) kytköstä toisiinsa ja liberaalin hallinnan ja Durkheimin yhtäläisyyttä näiden kytkemisessä helpottaa puhtauden metafora. Kummallakin vapauden käsite hallinnan yhteydessä kumpuaa luonnollisuuden puhtaudesta, ulkopuolisen häiritsemättömästä tilasta, johon pääsemällä vapaus mahdollistuu. Tällöin aina kun ei olla puhtaudessa vaikuttaa ihmisten suhteisiin jotain epäpuhdasta, vapautta rajoittavaa. Kummallakin tämä häiritsemätön, epäpuhtaudesta erotettu tila, on se missä ihmiset toimivat ”parhaimmillaan”, jolloin puhtauden

²⁷ Kts. ulkopuolisuus s. 14

²⁸ Tässä vapaus tulee mieltää hallinnallisena käsitteenä eikä samaistaa sitä eksistentiaaliseen vapauteen, jonka suhteen Durkheimin ja liberaalin poliittisen filosofian käsitykset ovat lähestulkoon ääripäitä. Myöskään liberaalia hallintaa ja liberaalia poliittista filosofiaa ei tule sekoittaa toisiinsa.

tilaan pääseminen on se tapa, millä ihmisten toimintaa pystytään hallitsemaan. Tarkemmin sanottuna: epäpuhtauksien poistaminen muodostaa tavan hallita.

Huolimatta siitä, muodostuuko vapaus yksilöstä vai yhteisöstä, se on molemmilla jotain alkuperäistä vaikkakin tietyssä määrin muuttuvaa. Hallinnan analyytikoiden kritiikki ja havainto liberaaliin hallintaan (mukaan lukien Durkheim) on, että tämä alkuperäisyys on muuttuvampaa ja vähemmän alkuperäistä kuin millaisena se liberaalissa hallinnassa muodostetaan. Juuri ne hallinnan tavat, joilla pyritään luonnollisen kautta mahdollistuvaan vapauteen ja tämän vapauden ylläpitoon koostavat sen millainen luonnollisuus on ja millaisia vapaita yksilöitä siinä toimii. Siis kummassakin vapaus muodostuu ja välittyy myös hallitsemisen tapana, joka ei muodostu ei-kurina tai ei-juridiikkana vaan omaehtoisesti turvallisuuden dispositiivin välityksellä. Ihmisten ja heidän toimiensa paikoilleen sopimista ei tule määrätä ulkopuolelta, vaan ne ohjautuvat luonnollisen tilan sääntelystä (Dean 2007, 114). Normaalin käsityksen yhtäläisyyden jälkeen tulemme vilkaisemaan kansalaisyhteiskuntaa tällaisena luonnolliseksi muodostettuna tilana ja tämän yhteyttä Durkheimin sosiaaliseen.

4.2 Normaali ja väestö turvallisuuden dispositiivissa

1700 -luvulla ilmestyy uudenlainen ymmärrys alamaisista väestönä – tai oikeastaan käsitys väestöstä. Siinä väestö ei ole määrätty joukko alamaisia määrätyllä (kuningaskunnan) alueella, joka on määritettävissä kuuliaisuuden ja kapinallisuuden kautta. Väestö esiintyy muuttujajoukon välityksellä, luonnollisena ilmiönä. Väestön koostavat muuttujat, jotka ovat mahdollista saada selville tunnistamalla, laskettaessa, määriteltäessä ja kuvattaessa. Väestöön on mahdollista vaikuttaa väliin tulemalla näihin muuttujiin – esim. tuotteiden tuonnin ja viennin kautta. Samalla kun väestö on yksi kokonaisuus, niin se käsitetään koostuvan yksilöistä, joilla on haluja. Näitä haluja muokkaamalla voidaan luoda yksittäisiä ja kollektiivisia intressejä. Tämä intressien muodostamisen ja halujen yksilöllisyys muodostaa väestön yhtäaikaisen keinotekoisuuden ja luonnollisuuden. (Foucault 2006, 94-96.)

Väestön käsityksestä muodostuu uuden valtiojärjen suhteen alue, tiedon ja hallinnan kohde, jota nimitetään yhteiskunnaksi. Siinä nähdään oma luonnollisuutensa ja lainalaisuutensa, jotka

eivät ole samoja kuin Keskiajan Jumalallisen järjestyksen, ihmisten elimellisten tarpeiden tai suvereenin alamaisuuden, vaan ihmisten välisen (taloudellisen) kanssakäymisen suhteita. Yhteiskunnassa muodostuva väestö on joukko luonnollisia ilmiöitä, eikä alamaisten yhdistymä.

Taloudellinen tieteellisyys ja yhteiskunnan luonnollisuus muodostavat uudenlaisen hallinnallisuuden alan ja valtion toimet. Siinä lainalaisuudet tulee ottaa huomioon ja toimenpiteet tulee mitoittaa luonnollisiin prosesseihin. Tämä tarkoittaa, että jotkin toimet tulevat välttämättömiksi ja toiset mahdottomiksi. Oleellista kuitenkin on että rajoitusten sijasta tulee ohjata. Ei siis rajoittaa ja estää luonnollisia prosesseja, jotka toimivat lainalaisuuksien alla, vaan ohjata näitä prosesseja niin, että niiden omat rajoitteet tulevat vastaan ja ohjaavat vääjäämättömästi ihmisten toimintaa tiettyyn lopputulokseen. (Foucault 2006, 403.)

Uusi ymmärrys väestöstä oli erottamattomassa suhteessa erilaiseen normaalin käsityksen muodostumiseen, kuten tulemme näkemään. Erilaisuuden esiin nostamiseksi, on kuvattava miten normaali muodostuu juridiikan dispositiivissa ja kurin dispositiivissa. Juridiikka ei pyri normaaliin tai normalisoimaan, vaan se operoi normien kautta. Se pyrkii välittämään ja pystyttämään normeja sen kautta mitä ei tule tehdä, muttei normalisoimaan käytöstä siitä miten tulee tehdä se mikä on sallittua – tarkemmin sanoen ei-kiellettyä. Toisin kuin juridiikka kuri operoi myös normaalin alueella – se pyrkii normalisoimaan toimintaa. Kuri tekee normalisoinnin normin kautta. Toiminnassa, tekniikoissa ja hallinnassa jotka perustuvat kuriin, on oleellista jonkin normin ympärille muodostettu ekonominen ja optimaalisin tapa toimia – toimintamalli – jonka myötä saavutetaan normin määrittämä päämäärä. Tällöin normaalin ja epänormaalin erottelu muodostuu siitä pystyykö oppimaan, sisäistämään ja hallitsemaan tämän toimintamallin vai ei. Halutun normin toteuttamisesta tulee normaalia, ja kykenemättömyydestä toteuttaa sitä epänormaalia. Näin normaali ja normalisointi eivät kurissa perustu mitattuun tai luonnonmukaisuudesta johdettuun normaaliin tilaan, vaan normiin siitä, miten tulisi toimia ja olla. (Foucault 2006, 74-76.)

Foucault'n mukaan 1700 -luvun lopulla turvallisuuden dispositiivissa alkoi muodostua ymmärrys normaalista uusien käsitysten myötä. Nämä olivat tapaus, riski, vaara ja kriisi. Tapauksella käsitettiin jonkin yleisen ilmiön yksilöllistämistä tiettyyn tapahtumaan, asiaan tai henkilöön, joka samalla tarkoittaa yksittäisen tapahtuman yleistämistä – siis sen käsittämistä osaksi jotain tapahtumaa, jonka yksittäinen manifesti tapaus on (Foucault 2006, 80). Riskin ajatus taas perustuu mahdollisuuteen eritellä ja laskea rajattujen ominaisuuksien, ilmiöiden tai asioiden vaikuttavuus siihen että jokin lopputulema toteutuu. Eri tekijät suhteessa tiettyyn tilanteeseen muodostuvat vaaraksi sille, että päädytään tiettyyn lopputulokseen. Vaaroiksi muodostuvat tilanteet ja ominaisuudet muodostavat riskin mahdollisuudet toteutua. (emt. 81-82.) Kriisin muodostaa tilanne, jossa tiettyjen vaarojen lisääntyminen tuottaa enemmän tapauksia, jotka osaltaan laajentavat ja lisäävät uusia tapauksia. Kriisiä pidetään säännöllisenä siinä mielessä, että vaarojen eskalaatioita ja tasaantumisia katsotaan tapahtuvan sykleittäin. Kriisien voimistumisen tasaantuminen voi tapahtua sitä korkeamman luonnollisen mekanismin kautta (esim. epidemian kriisin parantaa tietyn väestönosan menehtyminen) tai keinotekoisien väliintulon kautta (esimerkiksi rokottamalla). (emt. 82.)

Toisin kuin kurissa, jossa normaali tuodaan normin kautta ja pyritään siten normalisoimaan, turvallisuudessa normaali lasketaan. Tähän laskemiseen liittyy erityisesti tapauksen, vaaran ja riskin käsitykset. Tapauksien kautta voidaan havainnoida mitä suhteita ja ominaisuuksia johonkin ilmiöön kuuluu. Näin saadaan käsitys niistä vaaroista mitä tietyillä ominaisuuksilla ja suhteilla on suhteessa tutkittavaan ilmiöön, jolloin saadaan selville myös millainen riski ilmiön esiintyvyydelle on. Voidaan siis laskea ja ymmärtää ilmiö sen mukaan miten se esiintyy tiettyjen paikkojen, suhteiden ja ominaisuuksien vallitessa. Näin saadaan käsitys yhteiskunnan eri osissa ja väestöissä vallitsevasta normaalista tilasta tutkittavan ilmiön suhteen. Ilmiön olemassaolo itsessään on luonnollista ja sen esiintymisen lasketusta tasosta tulee normaali, tällöin poikkeamat tästä tasosta ovat ilmentymä epänormaalista. Pyrkimys normaaliin tapahtuu siis väliintulolla niihin yhteiskunnan osiin ja väestöryhmiin, jotka ovat tämän normaalitason alapuolella. (Foucault 2006, 82-84.)

Vaikka kurin dispositiivissa ja turvallisuuden dispositiivissa muodostetaan laskemisen kautta normeja, ne eroavat normaalin muodostamisesta. Kurin dispositiivissa laskeminen ja

luokittelu tapahtuvat normin muodostamisen jälkeen. Jos ajattelemme jonkin tavan kirjoittaa olevan oikea, on tämä oikea tapa muodostettu ideaalista, joka voi pohjautua vaikka arvokkuuteen. Tämän normin muodostamisen jälkeen normitetaan laskemalla juuri ne oikeat asennot miten pitää sulkaa, kulma jossa käsivarren tulee olla suhteessa pöytään, liikkeet joita käden tulee tehdä jne. Kurin dispositiivissa laskeminen käy normin toimeenpanemiseen, josta muodostetaan normaali. Turvallisuuden dispositiivissa normaalia ei muodosteta ideaaliin pohjautuvasta normista vaan normaali lasketaan ilmiön luonnollisesta tilasta. Edellistä esimerkkiä jatkaen turvallisuuden dispositiivissa laskettaisiin minkä tason koululaiset saavuttaisivat kirjoitustaidossa kun he ovat käyttäneet x määrä aikaa ja harjoituksia. Tästä saataisiin tulos, jossa tietty määrä harjoituksia ja käytettyä aikaa vastaa tietyn kirjoitustaidon tason normaalia, joka muodostuu saavutettavaksi arvoksi. Esimerkistä käy myös ilmi se miten dispositiivit voivat toimia limittäin. Vaikka turvallisuuden dispositiivin normaali muodostuu saavutettavaksi arvoksi, siihen voidaan pyrkiä kurivaltaa käyttämällä. (Foucault 2006, 25-76; kts. myös Foucault 2005b, 249-251.)

Väestön myötä kehittynyt ajatus yhteiskunnasta, sen luonnollisuudesta ja lainalaisuudesta, sekä hallinnanalaisuudesta vaikuttavat välittyneen Durkheimin ajatukseen sosiaalisen luonnollisuudesta ja siitä miten siihen tulee vaikuttaa – jotta saavutetaan työnjaon ja solidaarisuuden toimivuus ja yhteiskunnan muuntuvuus. Aivan kuten väestön hallinnoinnin suhteen, myös Durkheimin käsitys yhteiskunnan hallinnoinnista tapahtui saattamalla se luonnolliseen tilaan, jolloin sosiaalisen lainalaisuuksien mukaisesti yhteiskunta kehittyy näiden lainalaisuuksien viitoittamaan suuntaan. Tapauksen ja riskin käsitys on verrattavissa Durkheimin esitykseen miten havainnoida ja näiden tulosten ohjaamana hallinnoida yhteiskuntaa, siis siitä miten todentaa normaali ja epänormaali. Edellä mainitut käsitykset vastaavat sitä menetelmää miten todentaa keskimääräisen kautta – sosiaalisen välittämistä yksittäisistä yhteiskunnallisista ilmiöistä – yleinen. Yleisestä saadaan selville ne ominaisuudet, jotka sisältyvät normaaliin minkä välityksellä on mahdollista erottaa epänormaali. Durkheim vaikuttaa jakavan turvallisuuden dispositiivissa esiintyvien normaalin ja väestön käsitykset ja luovan niiden tarkasteluun tieteellisen metodin.

Turvallisuuden dispositiivissa kuvailtu normaalin suhde luonnolliseen on myös yhtäläinen Durkheimin osoittaman suhteen kanssa. Vastaavasti kuin turvallisuuden dispositiivissa, Durkheimilla normaalin perusta on luonnollisessa, ja se on siitä määriteltävissä oleva tila. Vastaavasti epänormaali on johdettavissa tästä luonnollisesta poikkeavana. Tosin on muistettava, että Durkheimin käsitys epänormaalin olemuksesta ei tyhjenny sen poikkeavuuteen normaalista. Silti tämä ei asetu ristiriitaiseen asemaan sen kanssa miten epänormaalia tulee hallinnoida – välintulolla jonka myötä pyritään saattamaan yhteiskunta luonnolliseen tilaan, niin että siinä vallitsevat sosiaalisen luonnonlait saattavat sen toimimaan parhaimmillaan.

4.3 Kansalaisyhteiskunta Turvallisuuden dispositiivissa

Michel Foucault ottaa esille Adam Fergusonin ”Essay on the History of Civil Society” (1767) esimerkillisenä tapauksena siitä muodosta, jonka kansalaisyhteiskunta saa turvallisuuden dispositiivin välityksessä. Kansalaisyhteiskunta muodostuu Foucault'n mukaan turvallisuuden dispositiivissa uuden normaalin ja väestön²⁹ käsitysten muotoilemana liberaalin hallinnan viittauksen kentäksi, josta se ”löytää”, muodostaa ja vaikuttaa hallintansa kohteisiin.

Pyriin Foucault'n Fergusonin kansalaisyhteiskunnasta tekemän analyysin kautta nostamaan esille Durkheimin teoretisoinnin hallinnallista luonnetta tiivistämällä sen suhdetta turvallisuuden dispositiiviin ja kytköstä liberaalin hallinnan vaikutuksesta muodostuneeseen kansalaisyhteiskuntaan. Näin Durkheimin sosiaalisen teoretisointi näyttäytyy ylläpitävän (muttei välttämättä toistavan) liberaalin hallinnan objektia – kansalaisyhteiskuntaa – sekä olevan suhteessa objektin hallinnantavan muodostumisessa.

Fergusoniin viitaten Foucault erittelee ainakin neljä kansalaisyhteiskunnalle elimellistä piirrettä: olemus luonnonhistoriallisena vakiona, yksilöiden spontaanin synteessin varmistajana,

²⁹ Olen jättänyt turvallisuuden dispositiivista tarkastelun ulkopuolelle yhden erittäin oleellisen tekijän – alueen. Vaikkakin alueen käsitteleminen eittämättä lisäisi ymmärrystä turvallisuuden dispositiivista yleensä, mutta myös normaalin ja väestön muotoutumisesta ja ymmärryksestä, niin en koe sen olevan välttämätön turvallisuuden dispositiivin, Durkheimin ja sosiaalisen yhteyksien käsittelemiseen.

pysyvän poliittisen matriisin muodostajana, ja sen toimimisen historian moottorina. Kyseessä ei siis ole piirteitä, joilla Foucault määrittelee kansalaisyhteiskunnan, vaan piirteet jotka kuvaavat sitä muotoa missä kansalaisyhteiskunta esiintyy liberaalin hallinnan välityksellä.

Kansalaisyhteiskunta luonnonhistoriallisena vakiona viittaa käsitykseen siitä, että ennen sitä ei ole ollut olemassa minkäänlaista inhimillistä yhteenliittymää. Vaikka olisi ollutkin, se on niin kaukaista – ja täten erilaista olemukseltaan – ettei sillä ole mitään tekemistä tai mitään yhteyttä niiden ilmiöiden kanssa joita ilmenee kansalaisyhteiskunnassa. ”Toisin sanoen, on hyödytöntä esittää kysymystä ei-yhteiskunnasta.” (Foucault 2008, 339). Ei ole ihmisluontoa, joka olisi erotettavissa yhteiskunnasta ja sosiaalisista siteistä, ihmisluonto on olemuksellisesti sosiaalinen (emt.). Historian eri aikoina ilmenneet kulttuurit, valtakunnat ja yhteisöt ovat vain erilaisia ilmentymiä sosiaalisista siteistä, yhteiskunnallisesta. Ne ovat tässä suhteessa ja sosiaaliselta olemukseltaan yhtä luonnollisia ja pysyviä. (emt. 341.)

Kansalaisyhteiskunta luonnonhistoriallisena vakiona on vastaavanlainen käsitys, kuin minkä Durkheim teki sosiaalisen luonnontiedemäisyydestä. Se on yhtä lailla historiallisuudessaan historiatonta (muuttuvat ilmiöt, joilla on yhtä muuttumaton pohja) ja lainalaisuudellaan selitettävää. Toki siinä, missä Ferguson kuvaili tätä tilaa, niin Durkheim asetti tehtäväkseen luoda tieteellinen menetelmä, jolla löytää ja osoittaa sen lainalaisuudet. Kummaltakin löytyy näkemys ihmisluonnosta puhuttaessa luonnon ja sosiaalisen erottamattomuudesta, mikä Durkheimilla esiintyy sosiaalisen luonnollisuuden ajatuksena. Ferguson johtaa tästä sen, että löytääkseen luonnollisen tilan – ja täten optimin ihmiselle – ei ole tarvetta palata alkuperäiseen, (vrt. esim. Thomas Hobbes) vaan se sama sosiaalinen on löydettävissä nykyisistä yhteiskunnista. Ferguson ajattelikin, että vaivainen tölli ja palatsi ovat aivan yhtä lähellä luonnollista tilaa, eikä ensimmäinen ole näennäisen alkukantaisuutensa vuoksi luonnollisempi asumismuoto. (Foucault 2008, 341-342.) Vastaavanlainen näkemys luonnollisen jatkuvasta läsnäolosta löytyy Durkheimilta. Kuten näimme, vaikka yhteiskuntien kehityksen myötä erilaisten toimien suhde sosiaaliseen voi muuttua, ja näin ne voivat muodostua sosiaalista välittävästä normaalista epänormaaliksi, niin alkukantaisimmat yhteisömuodot eivät ole yhtään sen sosiaalisempia kuin modernit yhteiskunnat.

Toiseksi, kansalaisyhteiskunta varmistaa yksilöiden spontaanin synteesin.

Kansalaisyhteiskunnassa yksilöt liittyvät yhteen ominaisuuksiensa, halujensa ja arvojensa suhteen. Samalla on mahdotonta nähdä yksilön tyytyväisyyttä ilman kansalaisyhteiskunnan tyytyväisyyttä. Fergusonin mukaan ei ole yksilön haluja ilman yhteisöä, ei ole mitään sopimuksia, valinnallisia yhteenliittymiä tai oikeuksia ennen kansalaisyhteiskuntaa. Yksilö ei pysty täyttämään halujaan jos se yhteisö jonka osa hän on, ei ole tyydyttynyt. Yksilön arvoa ei voida arvioida, jos sitä ei ajatella osana kansalaisyhteiskuntaa ja sitä osaa, mikä yksilöllä on kansalaisyhteiskunnassa. Samalla täyttämällä tämän osan hän ei saavuta ainoastaan oman parhaansa vaan myös kaikkien parhaan. Tämä yhteneväisyys oman ja kaikkien hyvän kanssa tuottaa kansalaisyhteiskunnassa erilaisia altruismia ja kuuluvuuden tunteita, samalla se kuitenkin antaa tilaa myös egoistisille pyrkimyksille, sillä paremmin tekeminen on myös parempi muille. Se siis tekee egoismista toivottua ja hyväksyttyä. Tämä hyväksyttävyys tuottaa ainaista hankausta sosiaalisten siteiden levittäytymisen ja rikkoutumisen välillä – samalla kun ihmiset kokevat kuuluvuutta heidän intressinsä asettuvat toisiaan vastaan. (Foucault 2008, 341-345.)

Kolmantena erityispiirteenä kansalaisyhteiskunnassa on, että se muodostaa pysyvän poliittisen matriisin. Pysyvän poliittisen matriisin muodostuminen liittyy kansalaisyhteiskunnan luonnonhistoriallisesta olemuksesta johtuvan spontaanin synteesin muodostamiin valtasuhteisiin. Kansalaisyhteiskunta edeltää sopimuksia, joilla yksilöt sopisivat yhteen liittymisestä tai sopimuksia, joilla yksilöt antaisivat osan vallastaan hallitsijalle. Kansalaisyhteiskunta edeltää ja pitää jo sisällään ne toimet, jotka tämänkaltaiset yhteiskuntasopimukset saattaisivat voimaan. Ihmiset syntyvät eri asemiin ja kyvyillä varustettuina ja sijoittuvat itsestään sopiville paikoille, järjestelmäksi jossa jokaisella on osansa ja jossa toisille on luontevaa antaa ja toisille ottaa vastaan käskyjä. Kansalaisyhteiskuntaan syntyy spontaanisti ryhmittymiä, asemia ja hierarkioita. Näin ennen kuin yksilöt sopivat, päättävät vallan jaosta tai oikeuksista, ovat he jo tietyissä asemissa kansalaisyhteiskunnassa. (Foucault 2008, 345-346.)

Kansalaisyhteiskunta yksilöiden spontaanin synteesin varmistajana ja pysyvän poliittisen matriisin muodostajana sisältävät samoja piirteitä mitä Durkheim antoi solidaarisuudelle ja

työnjaolle ja erityisesti spontaanisuuden periaatteelle ja vapaudelle säätelyn muodostamana sopimuksia edeltävänä toimena. Yksilöiden spontaani synteesi on vastaavanlainen prosessi, minkä Durkheim kuvaa spontaanisuuden periaatteessa, jossa jokainen yksilö löytää orgaanisen työnjaon vallitessa oman asemansa muihin nähden ja itselleen sopivana. Fergusonilla spontaanin synteessin prosessissa muodostuva yhteisöllisen perustan saava toiminnan arvon muodostuminen vastaa pitkälti Durkheimin säätelyn kautta muodostuvaa sosiaalista arvoa. Huomattava ero muodostuu siinä, että kun Durkheim yleistää arvon vaihdon kohteisiin ja näin markkinoiden ulkopuolelle, niitä edeltäväksi, niin Foucault'n analyysissä Ferguson eristää tämän vain yksilön toimien oikeuttamiseen ja asemaan, ja vaihdon kohteet saavat arvonsa markkinoilla. Durkheimilla spontaanisuuden myötä luonnollisten kykyjen mukaan asemoituvat yksilöt muodostavat työnjaolliset suhteet, jotka vastaavat Fergusonin poliittista matriisia. Kuitenkin on huomattava ero sen suhteen, että niitä elementtejä joita Durkheim kokee ulkoisiksi vaikutteiksi ja täten oikeudenmukaisuuden kautta korjattaviksi, esiintyy Fergusonilla luonnollisena vallan ilmentymänä.

Viimeinen Foucault'n mainitsema piirre on kansalaisyhteiskunnan muodostuminen historian moottoriksi. Samalla kun sen luonnonhistoriallisesta olemuksesta johtuva pysyvä poliittinen matriisi muodostaa tietyn alkuperäisen järjestyksen, niin se myös rakentaa alustan muutokselle. Historian moottorina toimiminen johtuu kansalaisyhteiskunnassa vallitsevasta muutoksen mahdollisuudesta, joka syntyy ihmisten spontaanin synteessin myötä. Samalla kun kansalaisyhteiskunta tuottaa spontaanisti tietyn järjestyksen, niin se mahdollistaa järjestyksen sisällä epätasapainon, joka johtuu ihmisten taloudellisista suhteista, (homo oeconomicuksen) egoismista. Kuten spontaania synteesiä tarkasteltaessa nähtiin, omaa taloudellista hyötyä tavoiteltaessa muodostuu suhteita ja tehdään toimia, jotka repivät muodostuneita sosiaalisia siteitä, ja muodostavat eroavaisuuksia. Näitä eroavaisuuksia muodostuu myös pysyvän poliittisen matriisin valtasuhteiden myötä. Ferguson käsitti Foucault'n mukaan tämän yksilöiden välisen mekanismin myös koko kansalaisyhteiskunnan tasolla tapahtuvaksi historialliseksi muutokseksi. Siinä voidaan erottaa ainakin kolme kansalaisyhteiskunnan (kehitys)vaihetta, joissa kuvastuu taloudellisen egoismin ja omistuksen kehittyminen:

villiyden, barbarismin ja sivilisaation³⁰. Kansalaisyhteiskunnan mahdollistama taloudellinen toiminta, sekä siteitä rakentavat ja repivät mekanismit tuottavat historialliset muutokset. Kansalaisyhteiskunta luo jatkuvasti uusia sosiaalisia suhteita, taloudellisia rakenteita ja hallintamuotoja. (Foucault 2008, 347-351.)

Kun Fergusonin muotoilu kansalaisyhteiskunnasta historian muutoksen voimana oikeuttaa markkinoiden liberaalin toiminnan ja omistukseen perustuvan egoistisen yksilöiden keskeisen vaihdon, niin Durkheimilla historian kehitys – edistys – liittyy työnjaon tuottamaan eriytymiseen sosiaalisen lainmukaisuuksien alaisuudessa (kts. Durkheim 1990, 167-188 ja 315-320). Fergusonilla lopulta yksilöiden egoismi on muutosta luovana voimana kun se hankaa omana alustana toimivan poliittisen matriisin suhteen. Kuitenkin juuri egoismi toimii edistyksen moottorina, kun se tuottaa kehittyneempiä muotoja manifestoitumiselleen. Taas kuten olemme nähneet, Durkheimilla edistys on ”sisään rakentuneena” piirteenä sosiaalisessa. Yksilöidenkin rooli muodostuu sosiaalisen välityksen kautta, mutta myös tässä edistyksen takaa sosiaalinen. Yhteistä kummallekin on, että saavuttaaksemme kehitystä tulee pyrkiä luonnollisuuden tilaan, mikä oikeuttaa samalla tähän pyrkivää hallintaa. Kuitenkin siinä missä Fergusonilla tämä johtaa markkinoiden erityiseen asemaan kansalaisyhteiskunnassa – egoisimin luonnollisena manifestoitumisen pohjana - niin Durkheimilla tärkeimmäksi muodostuvat oikeudenmukaisuuden, säätelyn ja säännön periaatteiden mukaisesti välittyvä työnjako.

Uudenlainen käsitys kansalaisyhteiskunnasta muutti radikaalisti kysymysten asettelua ja ajatuksia yhteiskunnasta. Foucault’n mukaan näistä ajoista lähtien on kysytty miten säännöstellä ja rajoittaa valtaa ja alistussuhteita, joiden lähde on yhteiskunnassa itsessään. Tämä kysymys vallasta muotoutui kysymykseksi kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteista. Siis valtion ulkopuolinen tila – tässä kansalaisyhteiskunta tai sosiaalinen – määrittää miten ja kuinka paljon valtion tulee hallinnoida sitä ja siten oikeuttaa toimensa. (Dean 2007, 112 ja Foucault 2008, 352.) Tähän liittyvät yhtäläisyydet ja erot Fergusonin ja Durkheimin välillä.

³⁰ Villit keräilyyn ja metsästyksen perustuvat kansalaisyhteiskunnat muuttuvat barbaarisiksi egoismin ja omistuksen muodostumisen myötä. Kun omistuksen ja talouden liikkeitä varmistamaan muodostuu jonkinlainen laki ja institutionaaliset sopimusrakenteet (kuten johtaja – työntekijä, isäntä – alainen, perhe – orja) voidaan puhua sivilisaatiosta.

Yhtäläisyyksissä näyttäytyy Durkheimin sosiaalisen teorian välittyminen liberaalista hallinnasta³¹. Toisin kuin Fergusonilla, Durkheimin teoriassa sosiaaliseen sisältyy jo elimellisesti (liberaali) hallinnallinen elementti. Vastaavasti taas eroavaisuuksista heijastuu ero liberaalista hallinnasta välittyneiden hallinnan rationaliteettien välillä. Fergusonin voidaan nähdä vaikuttaneen liberaaliin hallinnanrationaliteettiin ja Durkheim sosiaalisen teoretisoinnin myötä hyvinvointivalttiolliseen rationaliteettiin. Nämä erot huomioon ottaen, voidaan kuitenkin katsoa että Durkheim otti lähtökohdakseen pyrkimyksessään rationalisoida yhteiskuntaa juuri liberaalin käsityksen kansalaisyhteiskunnasta. Yllä käsitellyin varauksin esimodernin yhteisön vastike modernissa oli Durkheimille liberaali kansalaisyhteiskunta.

³¹ Mitchell Dean esittää, että sosiaalinen ei ole liberalismille sisäinen eikä ulkoinen vaan se muodostuu liberalismien kritiikkinä (Dean 1999, 53 ja 55). Hän viittaa tässä kuitenkin liberalismilla poliittiseen filosofiaan eikä liberaaliin hallintaan.

5. SOSIAALINEN TOISIN SILMIN

”Itse asiassa päätavoitteenamme on ulottaa tieteellinen rationalismi ihmisen käyttäytymiseen ... Siksi meistä erityisesti näinä mystisismin uudelleensyntymisen aikoina näyttää siltä, että tällaista yritystä voisivat tervehtiä levollisesti ja myötämielisesti kaikki ne, jotka – vaikka ovatkin aivan eri mieltä kanssamme tietyissä kohdin – uskovat järjen tulevaisuuteen.”
- Émile Durkheim (*Sosiologian metodisäännöt* s. 15)

Erik Allardt nostaa arvoon Durkheimin kyvyn eritellä ja määritellä sosiologian tutkimuskohdetta sosiaalista (Allardt 1990, 7). Kuten olen pyrkinyt jo edellä esittämään ensin Donzelotin historiallisen kuvauksen kautta ja sen jälkeen Foucault’n teoreettisen määrittelyn avulla, Durkheim vaikutti ja oli osallisena paljon muuhunkin kuin vain sosiologian tutkimuskohteen määrittelemiseen ja sen tutkimisen menetelmien muodostamiseen. Tässä luvussa pyritään piirtämään loppuun kuvan, jossa Durkheim ei ollut ainoastaan muodostamassa tieteenalaa, vaan vaikuttamassa sen yhteiskunnan muotoon ja yhteiskunnalliseen järjestykseen, jonka ongelmien tutkimisen ja ratkaisemisen hän pyrki saattamaan tämän nuoren tieteenalan tehtäväksi.

Jos turvallisuuden dispositiivin määritteleviksi piirteiksi muodostuneiden käsitysten nähdään olleen vaikuttamassa Durkheimin modernin yhteiskunnan tutkimusten taustalla, ja saamillaan löydöksillä hänen osallistuneen siihen, millaiseksi modernin yhteiskunnan hallinnan objekti muodostui, niin mitkä asiat mahdollistivat tämän? Siihen vaikuttivat sosiologian vakavasti ottaminen ja yleensä tieteiden saavuttama asema valtion ulkopuolisena totuuden lähteenä (Foucault 2008b) sekä moderniin yhteiskuntakehitykseen sidottu valtion ja vakuutusmekanismien kehittyminen (kts. Donzelot 1980 ja 1991, Ewald 1991 ja Castel 2007). Sosiologia otettiin niin vakavasti, että se muokkasi poliittista ja yhteiskunnallista järjestystä ja oli osaltaan muodostamassa sitä todellisuutta ongelmineen, jonka ongelmia sen avulla pyrittiin ratkomaan ja sen mahdollistamaa järjestystä ylläpitämään.

Seuraavassa ei tulla esittämään historiallisesti miten Durkheim vaikutti sosiaalisen tiedonkentän kehittymiseen ja miten se kytkeytyy joihinkin hallinnan rationaliteetteihin tai valtion asemaan ja toimiin. Pyrin kuitenkin näyttämään mitä poliittisen sosiaalistumisella tarkoitetaan, miten se suhteutuu sosiaalisen tiedonkenttään ja valtiolliseen hallintaan, sekä millaisia seurauksia tämä ilmiö implikoi. Tämän lisäksi tullaan liittämään Durkheimin ajattelua poliittisen sosiaalistumisen muodostumiseen, jolloin saadaan esille vielä lähempiä kytköksiä näiden välillä, ja esitettyä miten Durkheim oli muodostamassa tälle teoreettisia puitteita.

5.1 Poliittisen sosiaalistuminen

Durkheimin teorian sosiaalisesta voi sen hallinnallisen ulottuvuuden kannalta jakaa karkeasti kahteen osaan. Ensinnäkin se luo vankkumattoman pohjan, jonka kautta muodostaa tietoa ja tähän tukeutuen toteuttaa ja oikeuttaa poliittiset toimet. Toiseksi se myös raamittaa suunnan ja menetelmien ehdot miten poliittiset – valtion – toimet tulee panna täytäntöön. Tässä karkeassa jaossa edellisen funktion piiriin voidaan lukea teoretisointi sosiaalisen olemuksesta ja sen määräävistä ehdoista, jälkimmäiseen työnjaon ja solidaarisuuden olemuksista ja mekaniikasta johtuvat tavat vaikuttaa niihin. Donzelotin mukaan Durkheimin teoretisointi vaikutti osaltaan poliittisten ilmiöiden sosiaalistumiseen. Tämä tapahtui Duguit'n, Harioun ja Bourgeois'n muotoilujen välityksellä valtion roolin ja hallinnallisten toimien kautta (Donzelot 2007, 57-92.)

Sosiaalisen levittyminen aiemmin hallinnollisesti poliittiseksi tulkittuun ilmiökenttään tuli Donzelotin katsannon mukaan mahdolliseksi historiallisen poliittisen tilanteen myötä. Hänelle tämän nousun mahdollisti tasavallan muodostuminen – feodaalin, absolutismin, tyranniuuden ja muiden hallintajärjestelmien lakkauttaminen. Tässä suurta osaa pelasi 1) jatkuva konflikti tasavallan hallintamuodosta, 2) ketkä saivat toimia siinä ja missä asemissa, 3) millaiset asemat hallittavilla ja hallitsijoilla oli ja 4) mihin uusi ajatus ei-alamaisesta, tasavertaisesta ja autonomisesta kansalaisesta tuli perustua. Poliittisen sosialisoitumista näytti tukevan toisaalta sisällissodan ja järjestyksen, sosialismin ja liberalismien sekä yksilön ja valtion välisten suhteiden ristiriitaisuus, sekä pyrkimys löytää näihin kiistoihin ratkaisu.

Toisaalta solidaarisuuden ja työnjaon teoretisoinneilla oli mahdollista osoittaa ja vakuuttaa kansan yhtenäisyyttä ja yhteisvastuuta olemassa olevien uhkien ja ongelmien ratkaisemiseksi. Siten sosiaalisen ja solidaarisen käsitteiden muodostuminen kiinnittyvät vahvasti myös kansallisvaltion ja kansalaisyhteiskunnan muodostumiseen ja tehtäviin.³² (Donzelot 2007, 49-66.)

Sosiaaliseen tiedonkenttään tukeutuva hallinta oli perusteltavissa tieteellä, sen tuottaman uuden sosiaalisen tiedon ja faktojen kautta. Tämä sai Donzelotin mukaan aikaan sen, että ennen kiistanalaisina koetut poliittisesta järjestyksestä riippuvat totuudet ja asiantilat oli nyt käsiteltävissä objektiivisina tosiasioina, joihin voitaisiin vaikuttaa jos poliittista tahtoa löytyisi. Tästä muodostuu Donzelotin teesi että poliittinen on sosiaalistunut, eli ilmiöt jotka on nähtävissä poliittisina kontingenteina valintoina, ovatkin suuremmassa määrin käännetty sosiaalisen tiedonkentän kautta sosiaalisiksi. Sosiaalisen kautta nähtynä valinnat muuttuvat tahdoksi siitä miten allokoida voimavaroja sosiaalisten ongelmien parantamiseen, mutta itse ongelmat koetaan sosiaalisina tosiasioina eikä poliittisina ilmiöinä. Toisin sanoen, poliittinen on sittemmin sosiaalisiksi tosiasioiksi katsottujen ilmiöiden osalta siirtynyt valinnoiksi käytännön keinoista koskien sitä, miten panna täytäntöön sosiaalisen määrittämä ongelma ja ratkaisu.³³ (Donzelot 2007, 89-101 ja 123-128.)

Vaikka Donzelot osoittaa, miten sosiaalisen keksiminen vaikutti modernin valtion ja kansan käsitysten muodostumiseen, hän ei näitä erityisemmin määrittele. Tätäkin olennaisempaa on poliittisen määrittelemisen puute. Koska Donzelot keskittyy tutkimuksessaan sosiaalisen

³² Dean esittää vastaavanlaisen huomion sosiaalisen suosiosta ja levinneisyyden syistä Giovanna Proacciiin viitaten. Syyt perustuvat siihen miten sosiaalisen kautta oli mahdollista kääntää aikaisemmat poliittiset konfliktit ja valtion toimien perustan juridis-sopimuksellisesta ja poliittisesta ilmiökentästä sosiaaliseen, ratkaisten aiemmat häivyttämällä ne erityyppisiksi ongelmiksi. (Dean 1999, 54.)

³³ Sakari Hänninen on osuvasti kritisoinut poliittisen sosiaalistumisen teesiä, sikäli jos siinä nähdään poliittisen häviävän pois. Kuitenkin kuten olemme jo painottaneet, ja tuomme myöhemmin esille, poliittisen sosiaalistuminen ei tarkoita poliittisen häviämistä vaan sen siirtymistä kiistoiksi sosiaaliseen tiedon validiteetista, tai yleisemmin (hallinnollisella tai parlamentaarisella tasolla) kysymyksiksi resurssien allokoinnista, toimien ensisijaisuuksista ja tavoista ja kanavista jolla ratkaisut pannaan toimeen. (Hänninen 2010, 72.)

muodostumiseen, on tämä puute tietyiltä osin ymmärrettävää. Tällöin poliittinen jää määritellyksi vain negaation kautta. Vaikka Donzelot kuvaa miten poliittinen muotoutui tietyltä osin kysymyksiksi sosiaalisesta, itse poliittinen tulee määritellysti pitkälti ei-sosiaalisena. Sikäli kun Donzelot ei eksplisiittisesti määrittele poliittista, vaikuttaa se olevan jotain jota ei voi perustella vetoamalla totuuksiin faktoina vaan tahtona. Poliittisessa pidetään yhteiskunnallisia ilmiöitä kontingenteina, jolloin vaikka niiden synty voidaan todentaa ja todistaa johonkin, on tämä jokin ihmisen ulottuvissa ja se perustuu täten vallitsevaan järjestykseen, mikä on lopulta valinta kysymys. Poliittisessa on siis kyse siitä miten asioiden halutaan olevan, ja tätä kautta tulee vastaan kysymykset miten asiat vaikuttavat ja toimivat. Sosiaalinen luonnonlakien kaltaisine faktoineen kääntää tämän asetelman pääläelleen.

Poliittisten ilmiöiden kääntyminen sosiaalisiksi ja tietynasteisen poliittisuuden häivytyminen tulevat näkyvimmiiksi kun niitä verrataan Durkheimin ajatukseen sosiaalisen järjestyksen toisena puolena olevasta moraaliseen järjestyksestä ja kolmeen työnjaon sisältämään periaatteeseen ja näiden määrittämiin vaikutusmuotoihin. Näissä oleellista on niiden sisäisen ja ulkoisen (sosiaalisen ja yhteiskunnallisen) logiikka, sekä luonnollisuuden määritelmä. Katsoessaan pääsevänsä ulkoisen kautta näkemään sisäiseen ja ymmärtämällä sisäisen lainalaisuudet, Durkheim esittää, että yhteiskuntia muokkaamalla voidaan vaikuttaa yhteiskunnassa ilmentyvään sosiaaliseen.

Sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksessa tiivistyy Donzelotin esille nostama sosiaalisen ylivalta poliittisen suhteen ja samalla Durkheimin esittämä oikeutus tälle ylivalalle. Sosiaalisen ylivalta sikäli, että valtiovallan toimittama yhteiskunnallinen toiminta muuttuu tietyiltä osin vaihtoehdottomaksi ja tieteellisesti täsmennettäväksi interventioiksi yhteiskunnallisen kautta sosiaaliseen. Havaittaessa yhteiskunnallinen ilmiö, voidaan määritellä sen suhde normaaliin, kehitystä edistävään moraaliseen järjestykseen ja pyrkiä saattamaan se sosiaalisen luonnollisen tilan mukaiseksi. Tämä siksi, että saavutettava luonnollinen tila on objektiivisesti paras koko yhteiskunnalle ja täten myös oikeudenmukainen ja pohjimmiltaan paras sen jäsenelle. Poliittinen ei katoa mutta se siirtyy valtion ”ulkopuolelta” oikeutetun hallinnan rationaliteetin jälkeiseksi. Tämä tarkoittaa, että niin kauan kuin sosiaalisen tiedonkentän ja hallinnallisten toimenpiteiden ja instituutioiden muodostamaa sosiaalista

totuutta ei saateta kiistanalaiseksi, sosiaalisten ilmiöiden olemuksesta, muodosta tai niihin vaikuttamisesta ei löydy vaihtoehtoja. Oletettavasti täysin ristiriidatonta ja sosialisoitunutta ilmiön ja siihen vaikuttamisen määrittelyä ei ole ollut. Siis poliittisen mahdollisuus ei missään vaiheessa katoa sen sosiaalistuessa. Kuitenkin huomattavaa poliittisen siirtymisessä sosiaalisen jälkeiseksi on, että yhteiskunnan hallintamekanismien ja ohjelmien kehittymisen, valtion edistymisen yksinoikeutetun subjektiaseman voimistuessa sosiaalinen totuus ja sen vaikutuksesta tehdyt ratkaisut ja hallinnan ohjelmat tuottivat sen mukaista yhteiskuntaa ja pyrkivät pitämään poliittiset kiistat loitolla.

Kun kaikki valtiovallan toimet voidaan oikeuttaa tai vastaavasti esittää haitallisiksi sen mukaan saattavatko ne sosiaalisen luonnolliseen tilaansa, niin poliittinen totuus ja arviointi muodostuvat vasta sosiaalisen totuuden kautta tehtävän tarkastelun jälkeen. Tähän Donzelot viittaa sosiaalisen ylivallassa poliittisen suhteen (Donzelot 2007, 100-102). Kuten olemme nähneet työnjako kehittää yhteiskuntaa ”sosiaalisen evoluution” (Durkheim 1990, 352) vääjäämättömyydellä kohti eriytyneempää orgaanista solidaarisuutta tuottavaa, oikeudenmukaista, tasa-arvoista ja vapaampaa yhteiskuntaa. Tämä kehitys tapahtuu sosiaalisessa luonnossaan, mutta kuten missä tahansa organismissa: ei ilman komplikaatioita. Jotta yhteiskunnasta voisi tehdä paremman, on siihen vaikuttamalla pyrittävä saattamaan sosiaalinen luonnolliseen tilaansa, jossa kaikki sen lainalaisuudet toimivat tehokkaimmillaan. Luonnollisen tilan saavuttamiseen ja ylläpitoon pyrkivät instituutiot, toimenpiteet ja yleensä järjestys saavat oikeutuksensa.

Kuten näimme jo aikaisemmin, käsitys luonnollisesta ja tähän liittyvä sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutus edeltävät Durkheimia ja sisältyvät Fergusonin käsitykseen kansalaisyhteiskunnasta. Vastaavanlainen sisäisen ja ulkoisen hallinnollinen vuoropuhelu on liberaalin hallinnanrationaliteetin (kansalaisyhteiskunta – talous) lisäksi uusliberaalissa hallinnanrationaliteetissa (talous – sosiaalinen). Näiden lisäksi on eriteltävissä hyvinvointirationaliteetti (sosiaalinen – yhteiskunnallinen), jonka muotoon Durkheimilla oli näistä kolmesta eniten vaikutusta ja jossa sosiaalisen tiedonkenttä kytkeytyi vahvimmin. Sisäisen ja ulkoisen vuoropuhelu, joka eri rationaliteeteissa saa omanlaisen muotonsa, on nähtävissä yhdeksi liberaalin hallinnan ominaispiirteeksi.

Sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksen sijoittaminen Durkheimin sosiaalisen teoretisointia yleisemmälle ilmiökentälle – turvallisuuden dispositiivissa esiintyvään liberaaliin hallintaan – johtaa oletukseen jonka mukaan Durkheim ei päässyt käsiksi ”sosiaaliin faktoihin” vaan käsitteli vääjäämättä ”yhteiskunnallisia faktoja”, siis toimi tietyn historiallis-tilallisen valtatieto verkoston sisällä eikä saanut silmiensä iloksi yhteiskunnasta riisuttua paljasta sosiaalista. Kuten näimme luvussa 2.4, Durkheim suorittaa normaalin ja epänormaalin menetelmillä tavan, jolla oikeuttaa sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksen kautta tehtävän hallinnon ja sen päämäärät.

Durkheimin yhteisön moraaliseen järjestykseen pohjautuvalla todistuksella normaalin ja terveen yhtäläisyydestä ja epänormaalin ja sairaalloisen yhteydestä päästään tilanteeseen, jossa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kautta voidaan oikeuttaa sen jatkamista. Vallitsevan järjestyksen puitteissa yhteiskunnassa on löydettävissä sairaalloisia ilmiöitä, jotka tulee muuttaa, ja normaaleja ilmiöitä, joiden toiminta turvata. Normaalin oikeuttamisesta ei muodostu ongelmaa, sillä nämä ilmiöt kuvastavat senhetkisen sosiaalisen järjestyksen (orgaanisen solidaarisuuden) vaatimaa tilaa kehittymiselleen, ja vastaavat moraalista järjestystä. Tässä projektissa olemassa oleva, jolla oikeutetaan tuleva, muodostuu sosiaalisen lainalaisuuksista, joiden sen hetkiset ilmentymät saadaan selville laskemalla normaali. Pyrkimällä saavuttamaan normaali kunkin ilmiön suhteen ja ylläpitämällä sitä, pyritään luonnolliseen tilaan.

Kuten nähtiin edellisessä alaluvussa Durkheimin normaalin käsitys vastaa turvallisuuden dispositiivia kuvaavaa normaalin käsitystä – erotuksena juridiikan dispositiivin tai kurin dispositiivin käsityksistä. Kuten kävi ilmi tapauksen käsitteestä, Durkheimin tapa käsittää yleisyys oli jo käytössä. Vastaavasti Durkheim tieteellisti riskin ja vaaran sisältämät ajatukset joidenkin ilmiöiden patologisuudesta, sekä loi sosiologisen metodin, jolla kriisejä voitaisiin välttää. Siis Durkheimin myötävaikutuksesta muodostui liberaaliin hallintaan sille ominainen tieto ja epäpoliittinen alue, johon sen toiminta kohdistui, ja jossa se tulisi muodostamaan toimiansa kohteet. Se eroaa sitä ennen muodostuneesta liberaalista ja sen jälkeen muodostuneesta uusliberaalista hallinnanrationaalisuudesta – kuten olemme todenneet mm.

valtion roolin, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osalta (kts. Foucault 2006 ja 2008, Miller & Rose 2010 ja Dean 1999) – mutta samalla limittyy näiden kanssa, mm. väestön, normaalin, sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksen, luonnollisuuteen pyrkimisen ja itseohjautuvuuden piirteiden osalta.

5.2 Poliittisen sosiaalistuminen sosiaalisen tiedonkentän välityksellä valtion ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutuksessa

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutusta kuvaamalla voidaan selventää poliittisen sosiaalistumista ja sosiaalisen tiedonkentän roolia tässä. Samalla tulee kuitenkin pitää mielessä, että juuri sosiaalisen tiedonkentän muodostuminen ja sen valjastaminen liberaalin hallinnan piiriin on ollut muodostamassa valtion ja kansalaisyhteiskunnan keskinäistä asemaa ja siten politiikan sosiaalistumista. Tämän prosessin selventämiseen käy erinomaisesti Mitchell Deanin tyypittely liberaalin hallinnan muodostumisesta valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä³⁴, sekä Barbara Cruikshankin teesejä sosiaalisen poliittisuudesta (kts. Cruikshank 1999 ja Dean 2007).

Deanin kehikon kautta on mahdollista selkeyttää sitä, miten poliittisen sosiaalistuminen ja kansalaisyhteiskunnan muodostuminen hallinnan kohteeksi tapahtuu koko yhteiskuntaa kattavana ”ilmiönä”, eikä vain tietyn poliittiseksi katsotun tapahtuman, ominaisuuden, toiminnan tai tilan sosiaalistumisena. Siinä tuodaan esille myös valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhde, jossa kansalaisyhteiskunta muodostuu siksi luonnolliseksi viitekehykseksi, joka määrittää valtion väliintulojen määrän, keinot ja luonteen. Samalla kuitenkin kehikko esittää vallan tuottavan ja verkostomaisen vaikutuksen, jossa valtio ei omista tai pääätä vallan käytöstä, vaan sen valta riippuu ja osittain muodostuu kansalaisyhteiskunnasta käsin.

³⁴ Dean käyttää kehikkoa nimenomaan neoliberaalin hallinnanrationaaliteetin tai autoritaarisen liberalismien kontekstissa (kts. Dean 2007, 108-131). Sikäli kun hän kuitenkin liittää kehikkonsa yleisemmin liberaaliin hallintaan, jonka piirissä poliittisen sosiaalistuminen ja sosiaalinen tiedonkenttä muodostuvat, niin koen kentällä voitavan kuvata näiden muodostumista ja vaikutuksia liittämättä sitä juuri tietyn hallinnanrationaaliteetin alaisuuteen.

Deanin kehikossa siitä, miten yhteiskunnan liberaali hallinta tai liberaali poliisi toimii ja millaiseksi valtion ja kansalaisyhteiskunnan välinen suhde muodostuu, vaikuttaa kaksi toisiaan tukevaa ja tietynlaisen kierron muodostavaa prosessia. Nämä ovat valtion poliittisten järjestyksen ja päämäärien levittäminen (unfolding) ei-poliittiseen kansalaisyhteiskunnan toimijoihin ja toimintaan, sekä kansalaisyhteiskunnan ominaisuuksien kietominen (enfolding) osaksi valtion toimintaa ja toimintatapoja. (Dean 2007, 116-117.)

Liberaalissa hallinnassa tapahtuva kansalaisyhteiskunnan ominaisuuksien kietoutuminen tapahtuu pitkälti – muttei ainoastaan – siitä kerätyn tiedon seurauksena, jossa sosiaalisella tiedonkentällä on oma roolinsa. Samalla kun kansalaisyhteiskunta asettuu tiedonkentän kautta kohteeksi, niin tämän tiedon perusteella muodostetaan hallinnallisia ohjelmia ja muokataan julkisen vallan organisaatioita vastaamaan tätä tietoa. Näin siis liberaali hallinta katsoo perustuvansa luonnolliseen, kohteenaan olevaan yhteiskuntaan, sillä se vain kerää siitä tietoa ja perustaa tähän hallintansa. Valtio kerää siitä arvoja, odotuksia, käsityksiä, toimintatapoja ja -muotoja, muokaten näitä osaksi omia hallinnallisia ohjelmiaan, jotka taas levitetään takaisin kansalaisyhteiskuntaan ja sen toimijoihin niin, että näistä tulee osa hallintaa. (Dean 2007, 115-117.)

Oleellista on kuitenkin huomata liberaalissa hallinnassa pohjalla oleva käsitys yhteiskunnan luonnollisuudesta, sekä niiden mekanismien ja instituutioiden rakentaminen joiden välityksellä on mahdollista muodostaa sosiaalinen tiedonkenttä, kerätä tietoa ja muodostaa kansalaisyhteiskunnasta tämän tiedon kohde. Historiallisesti tähdellistä kansalaisyhteiskunnan hallinnan kohteeksi muodostumisessa ja sosiaalisen tiedonkentän muodostumisessa on ollut solidaarisuuden käsityksen muodostuminen poliittiseksi opinkappaleeksi, sekä sen vaikutuksesta muodostetut sosiaalivakuutus ja sosiaaliturvajärjestelmät. (Gordon 1991, 34-35 ja Donzelot 2007, 57-103.) Sosiaaliturvajärjestelmän ja sen piirissä tehtävät ohjelmat ja nämä toimeenpanevat kumppanit ja jäsenet toimivat esimerkkeinä levittämisen ja kietomisen prosessista (kts. esim. Sulkunen 2007).

Deanin liberaalia hallintaa kuvaavaa levittävää ja kietovaa virtausta ei tule tulkita siten, että siinä laajemmin poliittisen sosiaalistumisen välityksellä kaikki poliittinen muuttuisi

sosiaaliseksi ja täten ei-poliittiseksi kiistelemättömiksi sosiaalisiksi faktoiksi. Se mikä käännetään sosiaaliseksi, tulee käsittää välittyneeksi todellisuudeksi, ja tässäkin nämä sosiaalisoituneet poliittiset ilmiöt ja ilmiöihin liittyvät subjektiot tuottavat mukanaan mahdollisuuden toisenlaiseen toimintaan. Siis poliittisen sosiaalisoituminen ei tarkoita poliittisen katoamista vaan käsite pyrkii juuri tuomaan esiin sosiaalisen totuuden välittyneen luonteen ja sen piiriin käännettyjen ilmiöiden ja tilan poliittisuuden. Poliittisen sosiaalistumisen välittyneellä olemuksella kritisoidaan ns. reaalipolitiikan reaalisuutta ja esitetään sen olevan vähemmän reaalista ja enemmän välittyntä kuin mitä se väittää.

Sosiaalisen tiedonkenttä vaikuttaa todellisuuteen edellä kuvatun kierron tavoin. Kuin mille tahansa kehälle, tällekin on hankalaa muodostaa mitään erityistä pistettä mistä se olisi alkanut. Myöskään Durkheimin asemaa tässä kehässä ei ole ollut tarkoitus tuoda esille, vaan pikemminkin hänen osallisuutensa kehässä. Yksinkertaistaen kehä voidaan esittää siten, että on muodostunut halu vaikuttaa yhteiskuntaan hallinnoimalla sitä. Tätä varten on muodostettu tietoa tästä yhteiskunnasta, siinä luonnollisessa muodossaan minä se on ja miten siinä toimitaan. Tästä saatujen faktojen avulla on muodostunut tiedonkenttä, jonka avulla on voitu kehittää tapoja vaikuttaa yhteiskuntaan. Kuitenkin tämä tieto ja sen altistaminen muokkaa sitä yhteiskuntaa ja siinä toimivia ihmisiä sen intressin suuntaisesti, mikä on ollut hallinnon taustalla. Näin tuotetaan pohjaa niille ongelmille joita pyritään ratkaisemaan, tai käyttäytymistä josta pyritään hyötymään. Tämä kehä on kuitenkin vain tyyppitelmä, eikä sen kuvaama todellisuus ole kehämäinen tai vaikutussuhteet yksioikoisia vaan monitahoisia, seurauksineen.

Barbara Cruikshank esittää vastaavanlaisen kritiikin poliittisen katoamisesta sosiaalisen nousun myötä. Hän kritisoi Hannah Arendtin käsitystä julkisen alueen – jossa politiikkaa tehdään – poliittisen, sekä yksityisen alueen tuhoutumisesta sosiaalisen noustessa. Cruikshankin mukaan Arendt ei ota huomioon, ettei sosiaalinen ole luonnollinen tila tai sarja ihmisten ominaisuuksia vaan, että tämä tila (kansalaisyhteiskunta) ja sen ominaisuudet ovat muodostuneet sosiaalisesta (Cruikshank 1999, 56-58). Poliittisen sosiaalistuminen ei tarkoita poliittisen jäämistä sosiaalisen alle, vaan pikemminkin se painottaa etsimään poliittista paljon ”aikaisemmasta” lähtökohdasta, näkemään sosiaalisen poliittisuuden tai todellisuuden

välittyneisyyden. Poliittisen sosiaalistumista ei tule nähdä poliittisen toiminnan loppumisena tai vapauden tuhoutumisena. Pikemminkin sosiaalistuminen tarkoittaa, että muodostuu uudenlaisia subjektioita, jotka mahdollistavat tietynlaista vapautta ja toimintaa, mutta samalla tulee pitää mielessä että se on myös osallisena siitä toimimattomuudesta ja niistä ongelmista joita sen välityksellä pyritään ratkomaan (kts. emt. 65-66). Siis samalla kun poliittisen sosiaalistuminen herkistää näkemään asioiden poliittisuuden, se alleviivaa kuinka asioiden poliittisuus pyrkii hälvenemään näkyvistä.

5.3 Sosiaalisen tiedonkentän erittelyä hallinnan analyttisessä kontekstissa

Poliittisesti relevantiksi (valtion hallinnon hyödynnettäväksi), hyödylliseksi ja tarpeelliseksi tiedon ja tulokset tekee niiden mahdollisuus löytää ongelmia jotka ovat ratkaistavissa vallitsevan järjestelmän sisällä. Tieto, joka osoittaisi esimerkiksi työttömyyden ratkaisuksi palkkatyöinstituution lopettamisen, ei olisi hyödyksi saati että hallinnallinen toiminta ja toimeenpano tarvitsisivat tätä tietoa toimiakseen. Sosiaalisesta tiedonkentästä muodostetun tiedon on hankalaa muodostua vallankumoukselliseksi sen vuoksi, että se muodostuu osana jotain hallinnanrationaalisuutta. Tässä mielessä se ylläpitää jossain määrin vallitsevaa järjestystä.³⁵ Tai kuten Alastalo ja Åkerman muotoilevat asian painottaen vähemmän sen poliittista puolta: ”Tilastot tekevät asioita päätöksenteossa näkyviksi ja samalla rajaavat muita näkökulmia taustalle. On tärkeä huomata, että tilastojen tuottama kuvaus yhteiskunnallisten ongelmien luonteesta on vain yksi näkökulma, ja aina sidottu käsillä oleviin tiedon keruun ja prosessoinnin menetelmiin.” (Alastalo & Åkerman 2011a, 11).

Vaikka sosiaalisessa tiedonkentässä onkin hallinnallinen piirre, sosiaalinen tieto tulee erottaa hallinnanrationaalisuudesta ja hallinnan ohjelmista. Hallinnon käytännöissä tietoa ei oteta vain

³⁵ Toisaalta jos hallinnanrationaalisuuden piirissä hegemonisessa asemassa tiedontuotannossa ja ohjelmien toimeenpanoon pohjautuvassa tiedossa on jokin muu tiedonkenttä kuin sosiaalinen, esim. psykologinen tai biologinen, voi tässä tilanteessa sosiaalisen tiedonkentän välityksellä tuotettu tieto olla hyvinkin vallankumouksellista.

käyttöön, eikä se tässä mielessä ole automaattinen välitön tapahtuma³⁶ vaan se tapahtuu arvioinnin, muokkaamisen ja tulkinnan kautta (Alestalo & Åkerman 2011b, 23-24). Sosiaalisen tiedonkenttä ei ole suljettu, siinä ja sen kautta toimivia toimijoita määräävä ja muuttumaton rajattu käsite- ja käsittämiskenttä. Sen kautta kerättyä tietoa ja muodostettuja ilmiöitä voidaan tulkita eri tavoin ja periaatteessa yhdistää toisiin sosiaalisen tiedonkentän ulkopuolisiin kohteisiin, eikä se tuota rationaliteettia tai ohjelmia itsessään, vaikka sen kautta tuotettu tieto ja kohteet esittävätkin niissä tärkeää osaa. Vastaavasti hallinnan ohjelmien kautta tuotetut toimintatavat, instituutiot ja subjektit muodostuvat sosiaalisen tiedonkentän tieteellisen tiedon objekteiksi ja täten muotoilevat sitä millainen totuus yhteiskunnallisista ilmiöistä muodostuu (kts. Cruikshank 1999).

Tämän lisäksi tulee tehdä jako sosiaalisen tiedonkentän ja sosiaalisen hallinnan – hyvinvointirationaliteetin tai solidaarisen hallinnan – kanssa³⁷. Jako on tärkeä sillä sen tekemällä, huomaamme miten hallinnanrationaliteetin muuttuessa ja sen koostaessa uudenlaisia subjektioita, ohjelmia ja hallinnon rakenteita, taustalla voi silti toimia toiseen rationaliteettiin kiinnittynyt tiedonkenttä. Toisin sanoen, vaikka on havaittavissa jonkinlainen siirtymä ja muutos hyvinvointirationaliteetista kohti neoliberaalia hallinnanrationaliteettia, jälkimmäisen voidaan havaita operoivan yhä ainakin osittain sosiaalisen tiedonkentän kautta. Tämä havainto toisaalta tuo hyvin esille Alestalon ja Åkermanin (Alestalo & Åkerman 2011b, 23-24) havainnon tiedon poliittisuudesta. Vaikka tiedonkenttä määrittää millaisen todellisuuden havaitsemme (ja tuotamme), se ei koskaan tapahdu automaattisesti ja sikäli tiedonkenttä mahdollistaa sisäisiä muutoksia.

Sosiaalisen tiedonkentän ja hallinnan rationaliteetin välinen ero on tärkeä huomata siksikin, että sen huomiotta ottaminen voi johtaa päätelmiin sosiaalisen kuolemasta. Vaikkakin Millerin

³⁶ Liberaali hallinnanrationaliteetti operoi ilman sosiaalisen tiedonkenttää toisenlaisen tiedonmuodostamisen kautta ja näyttäisi että uusliberaali hallinnanrationaliteetti muodostuu osittain muidenkin tiedonkenttien kautta.

³⁷ Näistä kolmesta termistä olen käyttänyt sosiaalisen kautta hallitsemista ja hyvinvointirationaliteettia vaihtelevasti. Näiden käsitteiden välillä voidaan tehdä erottelu sen suhteen halutaanko painottaa hallinnan toiminnallista puolta vai sitä tapaa ja järkeilyä joka hallintaan liittyy. Solidaarisen hallinnan käsitteessä painotetaan solidaarisuus aatteen vaikutusta hyvinvointivaltioiden kehittämisessä. (kts. Donzelot 2007).

ja Rosen (erityisesti jälkimmäisen) teesi pitää sisällään monta tärkeää huomiota hallinnanrationaalisuudessa ja yleisesti yhteiskunnallisessa järjestyksessä – erityisesti uudenlaisen hallinnansubjektin muodostumisen yhteisöllisyyden käsityksen sekä psykologisen ja biomedikaalisen tiedonkentän kautta – sosiaalisen tiedonkentän huomiotta ottaminen jättäisi näkemättä tiettyjä ilmiöitä tai johtaisi näiden huomiotta ottamiseen ja liiaksi muutoksen erilaisuuden painottamiseen (kts. Rose 1999, 135-136 ja Miller & Rose 2010, 125-162).³⁸

Oleellisin huomio sosiaalisen kuoleman teesin kritiikissä on se, että mikäli sosiaalisen katsottaisiin kuolleen siten miten Miller & Rose ovat sen diagnosoineet, niin poliittisen sosiaalisuutumisessa tulisi nähdä tapahtuneen jonkinlainen suuri murros – poliittisen ”vapautuminen”, sosiaalisiksi muunnettujen ilmiöiden uudelleen politisoituminen, sosiaalisen tiedonkentän kautta muodostetun tiedon ”vallankumouksellisuus” tai vähintäänkin sosiaalisen tiedonkentän välityksellä muodostetun tiedon väistyminen muiden tiedonkenttien kautta välittyvän tiedon tieltä. Silti, sosiaalisen tiedonkentän muodossa ja suhteessa hallinnanrationaalisuuteen ja ohjelmiin on tapahtunut muutoksia. Se onko kyse tiedonkentän sisäisistä muutoksista vai suhteesta toisiin tiedonkenttiin, tai niiden kytkeytymiseen osaksi hallinnallisia ohjelmia ei tulla ottamaan kantaa. Samalla on hyvä muistaa, ettei sosiaalisen keksiminen koskaan vakiintunut totaalisesti totuudeksi ja häivyttänyt poliittisuutta, eikä näin täysin ratkaissut yksilön ja valtion, sosialismin ja liberalismien tai vallankumouksen uhan välisiä kiistoja (kts. Donzelot 2007, 117-119).

³⁸ Vastaavanlaista kritiikkiä sosiaalisen kuolema -teesiä kohtaan on esittänyt Mitchell Dean (Dean 1999, 55 ja 207).

6. POHDINTOJA

Tutkielmassa on ollut laajimmassa mielessä kysymys siitä, miten sosiaalitieteet ovat olleet osallisina liberaalin hallinnan muotoutumiseen. Olen tutkinut tätä kysymystä teoreettisesti, keskittymällä Émile Durkheimin yhteiskuntateoriaan. Siten kun olen pyrkinyt osoittamaan tutkielmassa yhteyden näiden välillä, niin on myös tullut tarpeelliseksi selvittää mitä seurauksia tämän yhteyden muodostumisesta ja yhteydestä on.

Pyrkimyksenäni on ollut osoittaa Durkheimin yhteiskuntateoriasta hallinnallinen projekti ja siten kytkös liberaaliin hallintaan. Samalla on tullut esille sosiologian hallinnallisen kytköksen yhteiskunnallinen vaikutus. Se vahvisti sosiaalisen tiedonkentän muodostumisen myötä kansalaisyhteiskunnan muotoutumista hallinnan objektiksi ja politiikan sosiaalistumista.

Tutkielmaa kirjoittaessani ja sen tuomia päätelmiä pohtiessani olen joutunut pohtimaan usein sitä mitä sosiaalisella tarkoitetaan. Varsinkin sitä eroa minkä se saa Durkheimilla ja toisaalta hallinnan analyttisessä kriittisessä luennassa. Jälkimmäisessä sosiaalinen näyttäytyy tietynlaisena tieto-vallan muodostumana. Tutkielman edetessä tämän näkökulman kriittinen asetelma kävi yhä läpitukenemmaksi. Väkivaltaisesti yksinkertaistaen, oppaiden kritiikissä vaikuttaa olevan samanlainen ote kuin marxilaisessa huomiossa väärästä tietoisuudesta ja sitä ylläpitävästä hegemoniasta, sekä kritiikin käyttämisessä kartesiolaisesta kyseenalaistamisen kimarasta³⁹. Jos katsotaan sosiaalisen tiedonkentän käsitettä, sen liittymistä hallinnanrationaaliiteettiin ja näiden toimissa muodostuvaa poliittisen sosiaalistumista, on kyse käsitteistä jotka on ammennettu kritiikillä. Siis se tapa miten nämä käsitteet kuvaavat todellisuutta pitää jo sisällään kriittisen suhteen siihen tapaan miten kritiikin kohteena oleva tapa kuvaa todellisuutta. Kun näillä käsitteillä tarkastelee Durkheimin ajattelua ja toisaalta sen vaikuttamaa ja siihen vaikuttanutta liberaalia hallintaa hallinnanrationaaliiteetteineen ja tiedonkenttineen, on kritiikin kärki se, että ne muodostavat todellisuutta vaikka ne väittävät vain kuvaavansa sitä. Näin ollen, ongelmista ei päästä helposti eroon, sillä niiden ratkaisu

³⁹ Haluan painottaa, etten väitä näiden olevan hallinnan analytiikan tai Foucault'n ajattelun tai teoretisointien pohjana. Oleellisempaa onkin se millaisen perustan (millaisena ilmiönä) ja miten hegemonia tai väärä tietoisuus katsotaan tulevan olevaksi, mihin kyseenalaistaminen perustuu, ja millaisia ratkaisuja tästä perustasta on mahdollista tehdä.

vaatisi muun muassa seuraavien asioiden muuttamista: toimintatapojen, ihmissuhteiden, todellisuuden käsittämisen muotojen, tiedon tuottamisen, tavan ymmärtää millainen ihminen on, miten vapaus muodostuu ja mahdollistuu. Siis sitä mitä joku voisi nimittää vallankumoukseksi. Kääntäen, kritiikillä pääsemme näkemään millainen asioiden eräs ulottuvuus on ja ymmärtämään miten tämä ulottuvuus muodostuu, tai tekemään nykyisyyden historiaa. Sosiaalisen tiedonkentän käsitteen kriittinen ydin kohdistuu tietynlaista tilastotieteellistä yhteiskuntatiedon metodologiaa ja poliittisen sosiaalistuminen sosiaalisen totuuspuheen epäpoliittisuutta kohtaan.

Tutkielman edetessä mieleeni muodostui epäilyksiä ja vastakkaisia tuntemuksia. Haluan ottaa niistä tässä esille kaksi. Toinen liittyy tutkielmassa esitettyyn kritiikkiin tai kriittisen otteen selkeyteen ja toinen yksiulotteiseen näkökulmaan, jolla Durkheimia tulkittiin. Edellistä on hyvä havainnoida tuntemuksillani Nikolas Rosen ongelmallistamisen kritiikkiin (Rose 1999, 135-136 ja Miller & Rose 2010, 125-162) ja jälkimmäistä Michel Foucault'n ja Durkheimin teorioiden erilaisilla aloilla.

Ongelmallistamisella liberaalia hallintaa kritisoidaan siitä, ettei se voi ratkaista ongelmiaan, sillä ratkaisut tuottavat aina uusia juuri sen mekanismin vuoksi, jolla se muodostaa ongelmia ja ratkaisuja. Alkaa kuitenkin äkkiä vaikuttaa siltä, että kritiikki käy mihin vain ratkaisuihin pyrkivään toimintaan, eikä nimenomaisesti liberaaliin hallintaan. Eikä Rose varmasti väitä, että ratkaisuihin pyrkiminen olisi vain liberaaliin hallintaan liittyvä piirre tai kääntäen, että ratkaisuihin pyrkiminen ei olisi yleisempi käsitys ja toimintatapa kuin liberaali hallinta. Tästä päädytään siihen, että koska kyseessä on niin yleinen kritiikki – siis vaikuttaa, ettei mikään ratkaisuun pyrkivä toiminta voi täysin onnistua – sitä on hankalaa todistaa vääräksi. Rajaamatta tiiviisti ongelman ja ratkaisun käsitteitä, jonkinlaisia ongelmia tulee aina lopulta ilmenemään jokaisen ratkaisun jälkeen. Tai kääntäen; Rosen kritiikki toteaa vain että ongelmia tulee olemaan aina.

Yleisyytensä lisäksi ongelmallistaminen tuntuu pitävän sisällään oletuksen, että liberaali hallinta esittäisi lupauksen lopullisesta ratkaisusta (sic), siis kaikkien ongelmien poistamisesta ja katsoisi voitavan saavuttavan tilan jossa ongelmia ei enää muodostuisi. Ainakin Roselta jää

avoimeksi se, onko tällaista lupautta sisäänkirjattu liberaaliin hallintaan (Miller&Rose 2010). Mikäli tällaista lupautta ei tehdä, niin eikö silloin olisi mielekkäämpää herkistyä siihen minkä laatuista onnistumiset ja epäonnistumiset ovat, kuten siihen että ketkä jäävät ”voitolle”?

Ongelmallistaminen toimii myös esimerkillisenä sen sisältämän eettisen pulman vuoksi. Otettaessa Foucault'n esittämä käsitys välittyneestä todellisuudesta vakavasti, päädytään siihen että samalla kun liberaalin hallinnan välittämien rationaliteettien kautta muodostettavien ratkaisuihin pyrkivät ohjelmat tulevat vääjäämättä epäonnistumaan, niin ne myös onnistuvat tuottamaan tietynlaista järjestystä ja tätä järjestystä ylläpitävää toimintaa ja toiminoja. Ongelmallistamisessa kuitenkin peittyä tämä onnistuminen ja nostaa esille vain sen epäonnistumisen osoittaen tämän kritiikin kautta ohjelmien huonouden esittämättä mitään selkeää eettistä teoriaa. Siinä siis tunnutaan oikeutettavan kritiikki vain siksi, että se epäonnistuu (oletetussa) lupauksessaan. Tämä saa varsin haalean varjon Durkheimin moraalisen absolutismin rinnalla, jolla hän oikeuttaa hallinnon.

Kuten on tullut jo mainittua, poliittisen sosiaalistuminen ja sosiaalisen tiedonkenttä pitävät sisällään tietyn käsityksen sosiaalisesta, tai ne tarkastelevat tietynlaista sosiaalista. Tämä sosiaalinen ei ole sama kuin se sosiaalinen mistä Durkheim puhuu. Vaikka tutkielmassa suoritettua luennan kautta Durkheimin teoriassa asetetaan kyseenalaiseksi se miten tämä sosiaalinen ”toimii” ja millainen sen ”status” on, niin Durkheimin teorian samalla yksinkertaistetuinta ja syvintä kysymystä yhteisöllisestä (sosiaalisesta) ei tavoiteta. Katson tämän johtuvan siitä, että Durkheim rakentaa yleistä yhteiskuntateoriaa, mutta käyttämäni luennan perustana oleva Foucault'n teoria ei.

Kun Durkheim pyrkii selittämään miten yhteiskunnat ovat mahdollisia ja erityisesti miten modernit yhteiskunnat toimivat ja järjestyvät, niin Foucault'n voisi nähdä tutkivan yhteiskuntia toisaalta ylemmältä ja toisaalta alemmalla tasolla. Suhteessa Durkheimin sosiaalisen kautta muodostettuun yhteiskunnan rakenteeseen, Foucault'n teoria lähtee ylempää sikäli, että tiedon ja vallan käsitteillä osoitetaan totuuden ja todellisuuden välittyneisyyttä. Alempaa taas sikäli, että hän välttää tämän osoittamisen motivoimista – minkä Durkheim tekee sosiaalisella. Toisin sanoen Foucault tekee käsitteillään mahdottomaksi löytää niiden

alkuperää, jotain pistettä josta käsin voisi rakentaa selityksen sille miksi tieto ja valta koostavat todellisuutta siten kuin ne tekevät. Tieto ja valta ovatkin aina keskellä, hylkivät alkuperää eivätkä pyri selittämään itseään, sillä ne ovat itsessään tyhjiä - vain sitä miten ne kulloinkin välittävät. Durkheim taas pyrkii selittämään sosiaalisen alkuperää peruskategorioilla ja eriytymisen sekä yhtenäisyyden lainalaisuuksilla. Muistankin kuulleen jonkun joskus sanoneen, että valta on Foucault'n sosiaalinen. Tällä hän halusi varmastikin painottaa, että valta on tietynlainen perusyksikkö Foucault'n ajattelussa ja toisaalta hänen teoriansa poliittista latautuneisuutta. Kuitenkin tässä ajatuksessa jää huomiotta vallan käsitteen tyhjiys ja ainakin jos sosiaalista ajattelee Durkheimin kautta, niin sen kylläisyys. Siis vaikka molemmilla ajattelijoilla käsitteet kattavat ”kaiken” omissa tutkimuskohteissaan, niin valta ei motivoi kaikkea vaan aina kulloinenkin kaikki motivoi sitä, toisin kuin sosiaalinen joka motivoi aina kaikkea.

Durkheimin ja Foucault'n teorioiden erialaisuudesta huolimatta ne voidaan, kuten tutkielmassa on tehty, asettaa yhteyteen. Eteeni ei olekaan aikaisemmin sattunut niin yksityiskohtaista Durkheimin yhteiskuntateorian erittelyä hallinnon analyttisestä näkökulmasta, kuin mitä tutkielmassa on tehty. Siis katsottu mitä yhteyksiä teoriassa on liberaaliin hallintaan ja siten näiden yhteyksien kautta eritelty siinä havaittua hallinnallista projektia.

Tutkielmassa esitettyjä kysymyksiä ja niihin saatuja selityksiä olisi kuitenkin mahdollista laajentaa. Tutkielma antaa hyvän pohjan täydentää tulkintaa hallinnallisesta projektista ja Durkheimin historiallisesta roolista sosiaalisen tiedonkentän muodostumiseen. Tässä oleellista olisi perehtyä laajemmin Durkheimin tieteelliseen tuotantoon ja poliittiseen elämään. Näin olisi mahdollista ottaa paremmin esille Durkheimin rationalistisen ja empiristisen puolen eroja suhteessa hallinnan analyttiseen luentaan. Samoin Durkheimin yksilökäsitys ja sen vastakkaisuus liberaalin poliittisen filosofian ihmiskäsitykseen voisi tarkastella, joka toisi lisävaihteita näiden suhteesta liberaalissa hallinnassa. Toisaalta tutkielmaa voisi jatkaa syventymällä solidaarisuuden käsitteeseen ja vakuutusmekanismien kehittymiseen. Tällöin myös poliittisen sosialisoinnin ja sosiaalisen tiedonkentän käsitteet tulisivat konkreettisemmiksi ja empiirisen tutkimuksen välineiksi. Tähän liittyisi myös eri tiedonkenttien muodostumisen, roolin ja niiden välisten suhteiden tarkastelu. Miller & Rose

(2010, 125-162) ovatkin kuvailleet psykologista, taloudellista ja biomedikaalista tiedonkenttää. Samalla näiden kautta tulisi tarkasteluun valtion asema ja siitä käytävä uudelleenmuotoilu.

Tässä tutkielmassa on kuitenkin rajauduttu pohtimaan sosiaalista ja mitä se on hallinnan kannalta implikoinut. Sosiaalisen käsitettä pyöriteltäessä yhden sosiologian isän teoreettisessa ajattelussa, on vääjäämättä noussut kysymys sosiologian tarkoituksesta. Kun hallinnan analytiikan kautta aukesi näkemys sosiologiasta ja eräästä sosiologian klassikosta hallinnantieteilijänä, niin samalla tämä klassikko esitti olevansa paljon paljon muutakin. En suinkaan väitä, että hallinnan analytiikassa Durkheim saati sitten sosiologia tyhjennettäisiin merkityksistään sosiaalisen tiedonkentäksi ja nähtäisiin näin muodostuneeksi liberaalin hallinnan ja modernin valtion kanssa näiden ”motivoimina”. Sosiologia tieteenä on paljon muuta kuin sosiaalinen tiedonkenttä. Vaikken voi tehdä tässä mitään selventävää erottelua, niin voidaan sanoa, että osa sosiologista tutkimusta ja tiedettä tehdään sosiaalisen tiedonkentän välityksellä ja liberaalin hallintaan kiinnittyneenä, kun taas osaa ei. Tämä ei tarkoita, että osa sosiologiasta olisi likaista ja osa puhdasta, vaan se asettaa kysymyksen siitä, mitä sosiologia on ja miksi tehdä sitä.

Durkheim oikeutti sosiologian tekemisen ensinnäkin siksi, että se on tiedettä. Koska sosiologian käyttämät metodit ovat tieteellisiä, koska se voi osoittaa tarkastelulleen kohteen, joka on tieteellisesti todennettavissa, ja koska se voi analysoida kohdettaan tieteen sallimin perustein, niin sitä tulee harjoittaa siinä missä mitä tahansa muutakin tiedettä. Toiseksi Durkheim perusteli sosiologiaa omana tieteenään muiden tieteiden joukossa. Hänen mukaansa yhtäläisyyden lisäksi, sosiologia erosi muista tieteistä. Sosiologialla oli oma paikkansa tutkia todellisuutta, sillä todellisuudessa oli oma ”alue”, johon liittyvillä asioilla oli erityinen ulottuvuus/ ominaisuus, jota ei saada esille ja voida ymmärtää ilman tätä varten muodostettua tiedettä. Samalla kun sosiologia tutkii sosiaalisen ilmenemismuotoja, sen tulee oikeuttaa toimintansa todistamalla sosiaalisen olemassaolo. Kolmanneksi sosiologian tekeminen saa oikeutuksen siitä hyödystä, mitä sillä on yhteiskunnalle. Sosiologia ei ainoastaan auta yhteiskuntaa ymmärtämään miten ja miksi se on sellainen kuin se kulloinkin on, vaan se auttaa myös löytämään keinoja tekemään siitä paremman, ohjaamaan sitä tiettyyn suuntaan.

Nyt lähestulkoon puolentoista vuosisadan jälkeen tuntuu opiskelijan näkökulmasta, että sosiologian tekemistä tulee yhä erikseen oikeuttaa. Ensinnäkään ei ole mitenkään itsestään selvää, että sosiologia on tiede. Jokin vuosikymmen sitten riehunut tieteiden sota ei suinkaan jättänyt sosiologiaa kylmäksi, vaikka se ei kohdistunut suoraan siihen. Ehkä ennemmin kuin sosiologiaan sinänsä, epäily kohdistuu tietynlaisen sosiologian tieteellisyyteen. Toiseksi sosiaalisen olemassaolo tai sen laajuus ja suhde toisiin tieteenaloihin tuntuu olevan kyseenalainen. Toisaalta tuntuu olevan mahdollista tehdä sosiologiaa ilman sosiaalista ja toisaalta taas tuntuu olevan mahdollista selittää sosiaalista psyykkisillä tai biologisilla tekijöillä. Näin sen yhtenäisyys tieteenä ja erityisyys tieteenalana tulee yhä perustella. Viimeiseksi vaikuttaa, ettei sosiologia tieteenalana niinkään oikeuta tarpeellisuuttaan yhteiskunnalle, vaan yksittäiset tutkimukset – jotka sattuvat olemaan sosiologisia – oikeuttavat itsensä tutkimuksen omista lähtökohdista käsin. Nämä oikeutukset tuntuvat löytyvän implisiittisesti kytkettyinä sosiologisessa tuotannossa, mutta harvemmin eksplikoituna. Onkin vakavasti pohdittava onko sosiologia rakennettu liiaksi sellaisen yhteiskunnallisen hetken perustalta ja varaan, joka ei enää päde ja tämän johdosta sosiologian kieli ja katse eivät enää myöskään tavoita aivan täysin yhteiskunnallisia ilmiöitä – edes niiden rajoitusten puitteissa joita se itselleen asettaa. Näistä teemoista on kansainvälisesti toki keskusteltu. Juuri sosiologian suhteen mm. Bruno Latour tai Ulrich Beck.⁴⁰ Tämä keskustelu ja sen esittämät ongelmat eivät kuitenkaan tunnu olevan relevantteja suomalaisessa sosiologiassa. Siinä keskitytään kritiikkiin tyhjin käsittein tai muodostetaan oman ajattelun pohja jonkin toisen tieteenalan perusteisiin nojaten samalla kun kartetaan erilaisen järjestyksen muodostamisen ehdottamista ja pyritään pelokkaana turvaamaan oma olemassaolo oikeuttamalla vallitseva järjestys.

⁴⁰ Kts. esim. Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social*. New York: Oxford University Press. Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002) *Individualization*. Iso-Britannia: Sage.

Lähteet

Alestalo, Marja & Åkerman, Maria (2011a) Miksi tietokäytäntöjen politiikasta on syytä puhua? Teoksessa Alestalo, Marja & Åkerman, Maria (toim.) Tieto Hallinnassa. Jyväskylä: Vastapaino, s. 7-13.

Alestalo, Marja & Åkerman, Maria (2011b) Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka. Teoksessa Alestalo, Marja & Åkerman, Maria (toim.) Tieto Hallinnassa. Jyväskylä: Vastapaino, s. 17-39.

Alhanen, Kai (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n ajattelussa. Tampere: Gaudeamus.

Allard, Erik (1990) Suomenkielisen laitoksen esipuhe. Teoksessa Durkheim, Émile: Sosiaalisesta työnjaosta. Jyväskylä: Gaudeamus, s. 3-7.

Castel, Robert (2007) Sosiaalinen turvattomuus – Mitä on olla suojattu? Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Cruikshank, Barbara (1999) The Will to Empower. USA: Cornell University Press.

Dean, Mitchell (1999) Governmentality. Great Britain: Sage.

Dean, Mitchell (2007) Governing societies. Poland: Open University Press.

Donzelot, Jaques (1980) The Policing of Families. London: Hutchinson.

Donzelot, Jacques (1991) The Mobilization of Society. Teoksessa: Burchell Graham, Gordon Colin, Miller Peter (toim.) The Foucault Effect. Iso Britannia: Harvester Wheatsheaf, s. 169-180.

Donzelot, Jacques (2007 [1984]) La invención de lo social. Ensayo sobre la declinación de las pasiones políticas. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión.

Durkheim, Émile (1980) Uskontoelämän alkeismuodot. Helsinki: Tammi.

Durkheim, Émile (1982) Sosiologian metodisäännöt. Helsinki: Tammi.

Durkheim, Émile (1990) Sosiaalisesta työnjaosta. Jyväskylä: Gaudeamus.

Ewald, François (1991) Insurance and Risk. Teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller, Peter (toim.) The Foucault Effect. London: Harvester Wheatsheaf, s. 197-210.

Foucault, Michel (2002) Historia de la sexualidad 1. La voluntad del saber. Argentina : Siglo veintiuno.

- Foucault, Michel (2004) Nietzsche, la genealogía, la historia. Valencia: Pre-textos. (*Nietzsche, la Genéalogie et l'Histoire*)
- Foucault, Michel (2005a) Tiedon arkeologia. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2005b) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.
- Foucault, Michel (2006) Seguridad, territorio, población. Argentina: Fondo de Cultura Económica. (*Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France. 1977-1978*).
- Foucault, Michel (2008) Nacimiento de la biopolítica. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica. (*Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France 1978-1979*).
- Foucault, Michel (2008) Las palabras y las cosas. Argentina: Siglo veintiuno. (*Les mots et les choses, une archéologie des sciences humaines*)
- Gordon, Colin (1991) Governmental Rationality. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Collin & Miller, Peter : The Foucault Effect : Studies in Governmentality. London : Harvester Wheatsheaf, s. 1-52.
- Hacking, Ian (1986) Making Up People. Teoksessa Heller, Thomas C. Sosna, Morton & al.: Reconstructing Individualism. Stanford: Stanford University Press, s. 161-171.
- Hindess, Barry (1997) Politics and governmentality. *Economy and Society*, 26:2, 257-272.
- Hänninen, Sakari (2010) Poliittikka hallinnan analytiikassa. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miika (toim.): Hallintavalta. Tallinna: Gaudeamus, s. 71-96.
- Johnson, Terry, Danker, Christopher & Ashworth, Clive (1984) The Structure of Social Theory. Hong Kong: Macmillan.
- Lagerspetz, Eerik, Ikäheimo, Heikki & Kotkavirta, Jussi (toim.) (2001) On the nature of social and institutional reality. Jyväskylä: SoPhi.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) Miten Meitä Hallitaan. Jyväskylä: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko & Tuija Kotiranta (2011) Sosiaalinen sosiaalipolitiikan historiassa. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri, Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Tallinna: Gaudeamus, s. 23-50.
- Niemi, Petteri, Kotiranta, Tuija & Haaki, Raili (2011) Sosiaalisen muutos, monimuotoisuus ja tutkimus. Teoksessa Kotiranta Tuija, Niemi Petteri, Haaki Raili (toim.): Sosiaalisen toiminnan perusta. Tallinna: Gaudeamus, s. 7-22.
- Randell, Seppo (1980) Piirteitä Émile Durkheimin henkilökuvasta ja tuotannosta. Teoksessa Durkheim, Emile: Uskontoelämän alkeismuodot. Helsinki: Tammi, s. 15-23.

Rose, Nikolas (1999) Powers of Freedom. United Kingdom: Cambridge University Press.

Saastamoinen, Mikko (2006) Riskitodellisuus ja aktiivisen kansalaisuuden ihanne. Teoksessa Saastamoinen, Mikko & Kuusela, Pekka (toim.): Kansalaisuuden ääriviivoja. Helsinki: Yliopistopaino, s. 53-84.

Sulkunen, Pekka (2007) Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Tampere: Gaudeamus, s. 17-38.